

પ્રસ્તાવના.

જૈન દર્શનના જ્ઞાનના ચાર અનુયોગમાં વિભાગ પડેલા છે. તેમાં પ્રથમ વિભાગ દ્રવ્યાનુયોગ છે. આ ગ્રંથ એ દ્રવ્યાનુયોગ વિભાગનો અંશ છે. નવતત્ત્વના વિષય ઉપર જૂઠ્ઠાજૂઠા અનેક વિદ્વાનોએ વૃત્તિઓ (ટીકા) કરેલી છે. તેમાં હાલના સમયમાં શા ભીમશી માણેકના તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ નવતત્ત્વના પુસ્તકનું અધ્યયન કરવામાં આવે છે. નવતત્ત્વ ઉપર એક પ્રાચિન વિદ્વાને અવચૂરી લખેલી છે; તેની જુની પણ સુંદર અને શુદ્ધ પ્રત અમારા વાંચકોમાં આવતા માલમ પડ્યું કે, આ અવચૂરીનું સંસ્કૃત એવું તો સરલ અને રસીક છે કે, નવતત્ત્વનું પ્રાથમિક અધ્યયન કરનારને ઉદ્દાસ સાથે કંઠાત્ર કરવાની જાણાસા થાય તેવું છે તેથી તેમજ નવતત્ત્વના વિશાળ જ્ઞાન રૂપ સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરવાને આ પુસ્તક નાવ રૂપે લાગવાથી તેનું મુળ તથા અવચૂરી સાથે ભાષાંતર કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. જેમાં દરેક તત્ત્વની તથા તેના ભેદોની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ અને સક્ષિપ્ત સ્વરૂપમાં બતાવવામાં આવેલી છે.

આ ગ્રંથ છપાવવામાં ધોરાજીવાળા મરહુમ શેઠ કાનજી કરશનજીના વિધવા બાઈ ઉજમબાઈના વસીયત નામાના દૂસ્ટી અને આ સભાના સમાસદ શા દામોદરદાસ હરજીવનદાસે સદરહુ બાબત કરેલા વીલમાં લખ્યા મુજબ જ્ઞાનખાતામાંથી જ્ઞાનના ઉર્તેજનાર્થે જ મદદ આપી છે તેને માટે આ સભા ઉપકાર માને છે.

આ ગ્રંથ વાંચતાં કાંઈ પણ જાતની ભૂલ દૃષ્ટીએ પડે તો મુજબનો મુદારી વાંચશે અને માફ કરશે એવી વિનંતી છે.

હેરીસ રોડ.
સં. ૧૯૧૦
ધનનેરસ.

}

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા.

॥ श्री ॥

नवतत्त्वबोधः ।

(अवचूरीसहितः)

जीवाऽजीवा पुण्णं पावासवसंवरो अ निज्जरणा ।
बंधो मुरको अ तहा, नव तत्ता हुंति नायव्वा ॥ १ ॥

જીવ, અજીવ, પુણ્ણ, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ
અને મોક્ષ, એ નવતત્ત્વ જાણવા યોગ્ય છે. ૧

अवचूरी.

जयति श्रीमहावीरः श्रेयःश्रीश्रेणिसंश्रयः ।

सम्यग् जीवादित्वानामवबोधनिबंधनम् ॥ १ ॥

કલ્યાણ લક્ષ્મીની શ્રેણીના આશ્રયરૂપ અને સમ્યગ્ જીવાદિ
તત્ત્વોના બોધના કારણરૂપ એવા શ્રીમહાવીર ભગવંત જય
પામે છે. ૧

नवतत्त्वस्य परिमितपरिमाणस्य प्रचूततरार्थस्य
अतीवगंजीरार्थस्य मुग्धजनावबोधाय विचारः किञ्चि
दुच्यते ।

જેનું^૧ પરિમાણ^૨ પરિમિત છે પણ જેનો અર્થ વિશેષ વિસ્તારવાળો અને અતિગંભીર છે એવા નવતત્ત્વનો કાંઈક વિચાર મુશ્કેલી (અદ્યપશુદ્ધિ) જનને જ્ઞાન થવા માટે કહીએ છીએ.

તથાહિ જીવેતિ-एतानि नवानां तत्त्वानां नामान्युक्तानि ।

તે આ પ્રમાણે 'જીવાર્જીવ' એ ગાથાવડે નવતત્ત્વના નામ કહ્યા.

તથાહિ । जीवितत्वं १ अजीवितत्वं २ पुण्यतत्वं ३ पापतत्वं ४ आश्रयतत्वं ५ संवरतत्वं ६ निर्जरातत्वं ७ बंधतत्वं ८ मोक्षतत्वं ९

તે નવ તત્ત્વના નામ આ પ્રમાણે ૧ જીવતત્ત્વ, ૨ અજીવતત્ત્વ, ૩ પુણ્યતત્ત્વ, ૪ પાપતત્ત્વ, ૫ આશ્રયતત્ત્વ, ૬ સંવરતત્ત્વ, ૭ નિર્જરાતત્ત્વ, ૮ બંધતત્ત્વ, અને ૯ મોક્ષતત્ત્વ.

तत्त्वमिति कोर्थः स तत्त्वं स्वरूपमिति यावत् ।

તત્ત્વ એ શબ્દનો શું અર્થ ? તત્ત્વ એ શબ્દનો અર્થ સ્વરૂપ થાય છે.

तत्र प्रथमं जीवितत्वं ।

તેમાં પેલું જીવતત્ત્વ છે.

जीवः कीदृश उच्यते ।

જીવ કેને કહેવાય ?

जीवति दशविधान् प्राणान् धारयतीति जीवः ।

દશ પ્રકારના પ્રાણને ધારણ કરે તે જીવ કહેવાય.

દશવિધપ્રાણાથ્ કીટશાઃ ।

દશ પ્રકારના પ્રાણ કયા ?

પંચેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધં વલં ચ

નન્દ્યાસનિઃશ્વાસમથાન્યદાયુઃ ।

પ્રાણા દશૈતે જગવદ્ગિરુક્તા

સ્તેષાં વિયોજીકરણં તુ હિંસા ॥ ૧ ॥

પાંચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ પ્રકારનું બલ (મનોબલ, વચનબલ, કાયબલ) શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ—એ દશ પ્રાણ ભગવતે કહેલા છે. તે પ્રાણનો વિયોગ કરવો, તે હિંસા કહેવાય છે. ૧

एवंविधदशप्राणधारको जीवः तस्य स्वरूपं
यच्छिचार्यते तज्जीवतत्त्वं ।

એવીરીતના દશ પ્રાણને ધારણ કરનાર જીવ કહેવાય, તેનું તત્ત્વ એટલે સ્વરૂપ જેમાં વિચારવામાં આવે તે જીવતત્ત્વ કહેવાય છે.

द्वितीयं अजीवतत्त्वं जीवादन्योऽजीवः प्राण-
चेतनारहित इति ज्ञातः तस्य तत्त्वं स्वरूपं यत्तदजीव-
तत्त्वम् ।

બીજું અજીવ તત્ત્વ જીવથી બીજું તે અજીવ, એટલે પ્રાણ ચેતના રહિત, તેનું જે તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે અજીવ તત્ત્વ કહેવાય છે.

तृतीयं पुण्यतत्त्वं पुण्यं कीटशं यत् शुभ्रप्रक-

૧-તે પ્રાણાત્મી જીવને રહિત કરવાનું કાર્ય કરવો.

ત્યાત્મકં કર્મ જીવાનાં સૌરવ્યં દદાતિ તત્પુણ્યં તસ્ય તત્ત્વં પુણ્યતત્ત્વં ।

ત્રીજું પુણ્યતત્ત્વ. પુણ્ય એટલે શું ? જે શુભ પ્રકૃતિ રૂપ કર્મ જીવને મુખ્ય આપે તે પુણ્ય કહેવાય છે. તે પુણ્યનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ.

ચતુર્થં પાપતત્ત્વં પાપં કિમુચ્યતે યદ્ અશુભપ્ર-
કૃત્યાત્મકં કર્મ જીવાનાં દુઃખં દદાતિ તત્પાપં તસ્ય તત્ત્વં પાપતત્ત્વમ્ ।

પાપતત્ત્વ. પાપ એટલે શું ? જે અશુભ પ્રકૃતિ રૂપ કર્મ જીવને દુઃખ આપે તે પાપ કહેવાય છે. તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે પાપતત્ત્વ.

પંચમં આશ્રવતત્ત્વં આશ્રવંતિ આગચ્છંતિ યસ્મા-
ત્પાપાનિ જીવેષુ સ આશ્રવઃ તસ્ય તત્ત્વં સ્વરૂપં આશ્ર-
વતત્ત્વં ।

પાંચમું આશ્રવતત્ત્વ. જેનાથી જીવોમાં પાપ આવે તે આશ્રવ કહેવાય છે તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે આશ્રવતત્ત્વ.

ષષ્ઠં સંવરતત્ત્વં સંવ્રિયંતે નિવાર્યંતે કર્માણિ યસ્મા-
ત્સ સંવરઃ તસ્ય તત્ત્વં સ્વરૂપં સંવરતત્ત્વં ।

છઠું સંવરતત્ત્વ. જેનાથી આવતા કર્મ અટકે તે સંવર કહે-
વાય છે. તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે સંવરતત્ત્વ.

સપ્તમં નિર્જરાતત્ત્વં ક્ષિતરાં અતિશયેન જીર્યંતે
ક્ષીયંતે કર્માણિ યયા સા નિર્જરા દ્વાદશઘા તપોરૂપા

તસ્યાસ્તત્ત્વં સ્વરૂપં નિર્જરાતત્ત્વં ।

આત્મું નિર્જરાતત્ત્વ. જે વડે કર્મ (દશથષ્ઠી) વિશેષે કરી
ક્ષય પામે તે નિર્જરા કહેવાય છે. તે નિર્જરા, તપ રૂપે ખાર
પ્રકારની છે. તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે નિર્જરાતત્ત્વ.

અષ્ટમં વંધતત્ત્વં વધ્યં તે જીવેન સહ સંવદ્ધાનિ
કર્માણિ ક્રિયંતે યેન સ વંધઃ તસ્ય તત્ત્વં—સ્વરૂપં વંધ-
તત્ત્વં ।

આઠમું બંધતત્ત્વ જે વડે જીવની સાથે લાગેલા (આવીને
રહેલા) કર્મનો સંબંધ થાય તે બંધ કહેવાય છે. તેનું તત્ત્વ—
સ્વરૂપ તે બંધતત્ત્વ.

નવમં મોક્ષતત્ત્વં સકલકર્મણાં સર્વથા ક્ષયલ-
ક્ષણો મોક્ષઃ તસ્ય તત્ત્વં મોક્ષતત્ત્વં ।

નવમું મોક્ષતત્ત્વ સર્વ કર્મનો સર્વથા ક્ષય થાય તે મોક્ષ
કહેવાય છે. તેનું તત્ત્વ—સ્વરૂપ તે મોક્ષતત્ત્વ.

ચ શબ્દ એવાર્થે ।

મૂલમાં ચ શબ્દનો અર્થ એવ (જ) થાય છે.

एतान्येव नवतत्त्वानि यथासिद्धान्तोक्तप्रकारेण
ज्ञेयानि नतु कुत्तीर्षिककल्पितानि ।

એટલાજ નવ તત્ત્વો શિદ્ધાંતમાં કહેલા પ્રકાર વડે જાણવા
ચોગ્ય છે. પરંતુ કુતીર્ષિક (અન્યમતિ) લોકોએ કહેલા તત્ત્વ
જાણવા ચોગ્ય નથી.

કુત્રાપિ પુણ્યપાપયોર્વિધે અંતર્જાવાત્ સત્ત્વેવ
તત્ત્વાનિ યુક્તાનિ ।

કોઈ સ્થલે પુણ્ય અને પાપતત્ત્વનો બંધતત્ત્વમાં સમાવેશ
થવાથી સાતજ તત્ત્વો કહેલા છે.

एवं नवानां तत्त्वानां नामान्युक्तानि ।

એવીરીતે નવ તત્ત્વના નામ કહેલા.

इत्येकगाथा व्याख्याता ॥ ॥

એ પ્રમાણે પેલી ગાથાની વ્યાખ્યા સમાપ્ત થઈ.

अथ नवतत्त्वानां जेदसंख्यानं कथयति ।

હવે નવ તત્ત્વનાં જોડની સંખ્યા કહે છે.

चउदस चउदस बाया, लीसा बासीअ हुंति
बायाला ।

सत्तावनं बारस, चउ नव मेआ कमेणेसिं॥२॥

ચૌદ, ચૌદ, બેતાલીશ, બ્યાશી, બેતાલીશ, સત્તાવન,
બાર, બાર અને નવ - એમ અનુક્રમે નવતત્ત્વના જોડ થાય છે. ૨

અવચૂરી.

ચત્વરિતિ—એતેષાં નવાનાં તત્ત્વાનાં ક્રમેણ એતે
જ્ઞેદા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

એ નવતત્ત્વના અનુક્રમે આ ભેદ જાણવા.

યથા ।

તે આ પ્રમાણે—

ચતુર્દશ જ્ઞેદા જીવાનાં ।

જીવના ચૌદ ભેદ છે.

ચતુર્દશ જ્ઞેદા અજીવાના ।

અજીવના ચૌદ ભેદ છે.

દ્વિચત્વારિંશદ્જ્ઞેદાઃ પુણ્યપ્રકૃતીનાં ।

પુણ્ય પ્રકૃતિના બેતાલીશ ભેદ છે.

ઠ્યગ્રીતિજ્ઞેદાઃ પાપપ્રકૃતીનામ્ ।

પાપ પ્રકૃતિના બ્યાશી ભેદ છે.

દ્વિચત્વારિંશદ્ જ્ઞેદા આશ્રવદ્વારાણાં ।

આશ્રવના બેતાળીશ ભેદ છે.

સત્ત્વપંચાંગજ્ઞેદાઃ સંવરસ્ય ।

સંવર તત્ત્વના સત્ત્વપંચ ભેદ છે.

ઘાદશજ્ઞેદા નિર્જરાયાઃ ।

નિર્જ્ઞાના ખાર ભેદ છે.

ચત્વારો જ્ઞેદા બંધસ્ય ।

બંધતત્ત્વના ચાર ભેદ છે.

નવજ્ઞેદા મોહસ્ય ।

મોક્ષના નવ ભેદ છે.

एवं नवानां तत्त्वानां ज्ञेदसंख्यां निगच्छ अथ

एतेषां ज्ञेदानां क्रमेण विवरणं वक्ति—

એ નવ તત્ત્વના ભેદની સંખ્યા કહીને હવે એ ભેદનું અનુક્રમે વિવેચન કરે છે—

एगविह दुविह तिविहा, चउविहा पंचछविहा
जीवा ।

चेयण तस ईयरेहिं, वेय गइ करण काएहिं
॥ ३ ॥

एगिंदिय सुहुमियरा, सन्नियर पणिंदिआ य
स बि ति चउ ।

अपजत्ता पजत्ता, कमेण चउदश जियठाणा
॥ ४ ॥

એ છવ તત્ત્વ ચેયણ (ચેતન) રૂપે એકવિધ છે, તસ (તસ) રૂપે અને ઈયર (હિતર) સ્થાવર રૂપે દ્વિવિધ છે, વેય

(વેદ) રૂપે ત્રિવિધ છે, ગર્હ (ગતિ) રૂપે ચતુર્વિધ છે, કરણ (ઇન્દ્રિય) રૂપે પાંચવિધ છે અને કાણ (કાય) રૂપે પદ્ધિ છે ૩

એકેન્દ્રિયના સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ બે ભેદ છે. પાંચેન્દ્રિયના સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એમ બે ભેદ છે. (એ બેના મળી-આર ભેદ થયા) વિ એટલે બેન્દ્રિય, તિ એટલે તેન્દ્રિય અને ચડ એટલે ચૌરિન્દ્રિય એ પ્રત્યેકના એક એક ભેદ ગણતાં સાત ભેદ થાય છે. તે સાતને અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા એમ બે પ્રકારે ગણતાં અતુલ્યે છપ તત્વના ચૌદ સ્થાન (ભેદ) થાય છે. ૪

અવચૂરી.

एगविहेति एगिंदियेति—इह अत्र जिनः

शास्त्रे चतुर्दश जीवस्थानानि ज्ञातव्यानि ।

આ જિનશાસનમાં છપના ચૌદ સ્થાન (ભેદ) જાણવા, યશ્ચા ।

ते आ प्रमाणे—

एकेंद्रियाः एकं शरीरलक्षणं इन्द्रियं येषां ते
एकेंद्रियाः ।

એક શરીર રૂપે ઇન્દ્રિય છે જેમને તે એકેન્દ્રિય કહેવાય છે.

ते च द्विधा सूक्ष्मा वादराश्च ।

તે એકેન્દ્રિય છપ સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ બે પ્રકારના છે.

तत्र सूक्ष्माश्चर्मचक्षुषा अदृश्याः ।

તેમાં ચર્મચક્ષુષી ન જોઈ શકાય તે સૂક્ષ્મ કહેવાય છે.

બાદરાઃ પુનર્દ્રશ્યાઃ ।

ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકાય તે બાદર કહેવાય છે.

તે ચ દ્યેઽપિ પૃથિવીકાય-અપ્કાય-તેજઃકાય
વાયુકાય-વનસ્પતિકાયરૂપાઃ ।

તે બંને (સૂક્ષ્મ અને બાદર) પૃથ્વીકાય, અપ્કાય,
તેજીકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય રૂપ થાય છે.

તથા દ્વીંડિયા : છે શરીરરસનાલક્ષણે ઇંડિયે
યેષાં તે દ્વીંડિયા : ।

શરીર અને રસના (જીભ) એ બે ઇંડિયો જેમને હોય તે
એંદ્રિય કહેવાય છે.

શંખ-કંપર્દક-ગંધોલ-જલૂકા-કૃમિ-પૂતરક
પ્રમુખાઃ ।

તે શંખલા, કોડા, ગીંગોડા, જલ્હો, કર્મીયાં અને પૂર
વિગેરે બાણવા.

તથા ત્રીંડિયા : ત્રીણિ શરીરરસનાઘ્રાણલક્ષ-
ણાનિ ઇંડિયાણિ યેષાં તે ત્રીંડિયા : ।

શરીર, રસના અને નાસિકા રૂપ ત્રણ ઇંદ્રિયો જેમને હોય
તે ત્રીંદ્રિય કહેવાય છે.

પિપીલિકા-યૂકા-મત્કૂણોપદેહિકા-મત્કોટક-
ગર્દન્નક-ગોકીટક-ધાન્યકીટક-કુંથુકપ્રમુખા-જ્ઞા-
તવ્યા : ।

કોટી, જી, માંડક, ઊધામ, મકોડા, ગવૈયા, ગોડી, ધનેડા,
કેથયા, વિગેરે તેદ્રિય જાણવા.

તથા ચતુરિંદ્રિયાઃ ચત્વારિ શરીરરસનાઘ્રાણચ
કુર્ણલક્ષણાનિ ઇંદ્રિયાણિ યેષાં તે ચતુરિંદ્રિયાઃ ।

શરીર, રસના, નાસિકા અને ચક્ષુ—એ ચાર ઇંદ્રિયો જેમને
છે તે ચતુરિંદ્રિય કહેવાય છે.

મહિકા—વ્રમર—દંશ—મશક—કંસારિકા—શલ
ન્ન—પતંગ—વૃશ્વિકપ્રમુખા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

માંખી, ભમરા, હંશ, મશકા, કંસારી, દીડ, પતંગીયા,
અને વીંછી, વિગેરે ચતુરિંદ્રિય જીવ જાણવા.

તથા પંચેંદ્રિયાઃ પંચ શરીર-રસના-ઘ્રાણ-ચક્ષુઃ
કર્ણલક્ષણાનિ ઇંદ્રિયાણિ યેષાં તે પંચેંદ્રિયાઃ ।

શરીર, રસના, નાસિકા, નેત્ર, અને કાન—એ પાંચ ઇંદ્રિય,
જેમને હોય તે પંચેંદ્રિય કહેવાય છે.

તે ચ દિધા સંજ્ઞિનઃ અસંજ્ઞિનશ્ચ ।

તે પંચેંદ્રિય જીવ જે પ્રકારના છે. સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી.

તત્ર અસંજ્ઞિનઃ સંમૂર્ઞિમાઃ સ્વંજન-દર્દુર-મત્સ્ય-
સર્પ-પ્રમુખાઃ વાંતપિત્તશ્લેષ્મશુક્રમૂત્રરુધિરાદિપ્રજ્ઞવ
જંતવશ્ચ મનોરહિતા જ્ઞેયાઃ ।

તેમાં અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય મન રહિત સંમૂર્ઞિમ જાણવા, જેવા
કે, ખંજન, દેહડા, માંછલા, અને સર્પ પ્રમુખ તથા વચન (ઉંઝડી)
પિત્ત, શ્લેષ્મ (બાળા) શુક્ર, મૂત્ર, અને રુધિર વિગેરેમાં ઊભા

થનારા જંતુઓ તે અસંજી પંચેદ્રિય છે.

સંજ્ઞિનઃ પુનર્ગર્જનાઃ તે ચ તિર્યચઃ જલચરાઃ
સ્થલચરાઃ સ્થલચરાસ્તથા મનુષ્યા દેવા નારકાઃ
સર્વેપ્યેતે સંજ્ઞિનો મનઃ સંયુક્તાઃ ।

સંજ્ઞી પંચેદ્રિય તે ગર્ભજ (ગર્ભમાંથી થનારા) હવ છે.
તે. જલચર (જલમાં ફરનારા) ખેચર (આકાશમાં ઊડનારા)
સ્થલચર (ભૂમિ ઉપર ચાલનારા) એવા તિર્યચ હવ તથા
મનુષ્ય, દેવ અને નારકી એ સર્વે મનવાલા હોવાથી સંજ્ઞી
પંચેદ્રિય કહેવાય છે.

एवं एकैन्द्रिया द्विज्ज्ञेदाः ।

એવી રીતે એ લેદવાલા એકેદ્રિય હવ,

द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पंचेन्द्रिया द्वि-
ज्ञेदाः ।

બેદ્રિય, ત્રેદ્રિય, ચતુરિદ્રિય અને બે લેદવાલા પંચેદ્રિયહવ,

इत्येते सप्तज्ञेदा जीवाः सर्वेऽपि पर्याप्ता अपर्या-
प्ताश्च जवन्ति ।

એવી રીતે એ સાત લેદવાલા સર્વે હવે પર્યાપ્તા અને
અપર્યાપ્તા થાય છે.

ततश्चतुर्दशज्ञेदा जीवाः संजाताः ।

એ પ્રમાણે એકદર ચૌદ પ્રકારના હવ થાય.

तत्र पर्याप्तास्ते कण्यन्ते ये स्वकीयपर्याप्तिभिः

સર્વાન્નિઃ સંપૂર્ણા જ્ઞવંતિ ।

તેમાં જે પોતાની સર્વ પર્યાપ્તિથી સંપૂર્ણ હોય તે પર્યાપ્ત હોવાય છે.

પર્યાપ્તિયઃપુનઃ પઢ્ જ્ઞવંતિ ।

પર્યાપ્તિ છ પ્રકારની છે.

આહારપર્યાપ્તિઃ ૧ શરીરપર્યાપ્તિઃ ૨ ઈન્દ્રિય-
પર્યાપ્તિઃ ૩ નચ્ચ્વાસપર્યાપ્તિઃ ૪ જ્ઞાપ્તપર્યાપ્તિઃ ૫ મનઃ
પર્યાપ્તિઃ । ૬

૧ આહાર પર્યાપ્તિ ૨ શરીર પર્યાપ્તિ, ૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, ૪ જિન્દગી પર્યાપ્તિ, ૫ ભાષા પર્યાપ્તિ અને ૬ મનઃપર્યાપ્તિ-એ છ પર્યાપ્તિ હોવાય છે.

પર્યાપ્તિશબ્દેન શક્તિરુચ્યતે ।

પર્યાપ્તિ શબ્દનો અર્થ શક્તિ થાય છે.

તત્ર એકેન્દ્રિયાણાં આહાર-શરીર-ઈન્દ્રિય-નચ્ચ્વા-
સ-નિઃશ્વાસ લક્ષણાશ્ચતસ્રઃ પર્યાપ્તિયો જ્ઞવંતિ ।

તેમાં એકેન્દ્રિય છોડીને આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, જિન્દગી-નિઃશ્વાસ-એ લક્ષણવાળી ચાર પર્યાપ્તિ હોય છે.

ઈન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાણાં આહાર-શરીર-

૧ હવની સાથે અંધારોમાં કર્મના દગમાં શક્તિ પ્રગટ થતાં તે શક્તિ વડે અન્ય પુરુષો સ્પર્શીને હિપચય (સંચય-ગદિ) થતાથી તેમાં પ્રગટ થયેલી, અન્ય પુરુષોને પરિગ્રહવાના રૂપ વિશેષ શક્તિ તે પર્યાપ્તિ હોવાય છે.

ઇન્દ્રિય-નુચ્છાસનિશ્વાસ-નાપાલક્ષણાઃ પંચપર્યાસિયઃ
સ્યુઃ ।

બેન્દ્રિય, તેન્દ્રિય અને અગ્નિન્દ્રિય જીવોને આહાર, શરીર,
ઇન્દ્રિય, ઉશ્વાસનિશ્વાસ અને ભાષા-એ પાંચ પર્યાપ્તિ હોય છે.

પંચેન્દ્રિયાણાં પુનઃ આહાર-શરીર-ઇન્દ્રિય-નુચ્છા-
સનિઃશ્વાસ-નાપા-મનોલક્ષણાઃ षટ્પર્યાસિયઃ સ્યુઃ ।

પંચેન્દ્રિય જીવોને આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉશ્વાસનિશ્વાસ,
ભાષા અને મન લક્ષણવાળી છ પર્યાપ્તિ હોય છે.

एवं येषां जीवानां यावन्मात्राः पर्यासियो न्वन्ति
ते जीवास्तावन्मात्राजिः सर्वान्निः पर्यासिन्निः पर्या-
साः कथ्यन्ते ।

એવી રીતે જે જીવોની જેટલી પર્યાપ્તિ હોય તે જીવ તેટલી
સર્વ પર્યાપ્તિ વડે પર્યાપ્તા કહેવાય છે.

तद्विपरीता पुनः अपर्यासा मन्तव्याः

તે ઉપર કહેલા પર્યાપ્તા જીવથી જે વિપરીત (ઉલટા)
તે અપર્યાપ્તા જાણવા.

सूक्ष्मैर्केन्द्रियपर्यासाः सूक्ष्मैर्केन्द्रियापर्यासाः बाद-
रैर्केन्द्रियपर्यासा बादरैर्केन्द्रियापर्याप्ताः ।

સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા અને સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.
બાદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા અને બાદર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા.

एवं त्रित्रिचतुः पंचेन्द्रियसंख्यसंज्ञिनः पर्या-

પ્તાપર્યાપ્તાઃ સર્વે જીવાશ્ચતુર્દશજ્ઞેદા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

એવી રીતે દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુર્દિંદ્રિય અને પચ્ચેંદ્રિય
સંજ્ઞી અસંજ્ઞી પર્યાપ્તા અપર્યાપ્તા સર્વે જીવના ચૈદ ભેદ જાણવા.

इति जीवतत्त्वं प्ररूपितम् ।

એવી રીતે જીવ તત્ત્વ નિરૂપણ કરેલું છે.

અથ અજીવતત્ત્વમ્ ।

ધમ્માધમ્માગાસા, તિય તિય મેયા તહેવ
અદ્વાય ।

સ્વંધા દેસ પણ્ણા, પરમાણુ અજીવ ચઉદ-
સહા ॥ ૬ ॥

૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય,
એ ત્રણના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ એવા ત્રણ ત્રણ ભેદ છે.
(દરેકને ત્રણે ગુણતાં બધા મલી નવ ભેદ થાય છે.) તેમજ
અદ્વા (એ કાલ દ્રવ્યનો સમયરૂપ એક પ્રદેશ તે દશમો ભેદ)
અને ચ (ચ) શબ્દથી પુદ્ગલાસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ
અને પરમાણુ એ ચાર ભેદ એ બધા સાથે મેલવતાં અણુવ
તત્ત્વના ચૌદ ભેદ થાય છે. ૫

અવચૂરી.

ધમ્માધમ્મેતિ—એતે ચતુર્દશજ્ઞેદા અજીવાનાં ।

એ અણુવ તત્ત્વના ચૌદ ભેદ છે.

ધર્માસ્તિકાયઃ અધર્માસ્તિકાયઃ આકાશાસ્તિ-
કાય : એતે પ્રત્યેકં ત્રિધા ।

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય,—
એ દરેક ત્રણ પ્રકારના છે.

તથાહિ । ધર્માસ્તિકાયસ્ય સ્કંધઃ પ્રદેશઃ
તથા અધર્માસ્તિકાયસ્ય ત્રયઃ તથા આકાશાસ્તિ-
કાયસ્ય ત્રયઃ ।

તે આ પ્રમાણે—ધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ,
એવા ત્રણ ભેદ છે તથા અધર્માસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ,
એવા ત્રણ ભેદ છે. અને આકાશાસ્તિકાયના (એજ) ત્રણ ભેદ છે.

एवं नवज्ञेदा अभूवन् ।

એવી રીતે નવ ભેદ થયા.

तत्र अस्तीनां प्रदेशानां कायः समूहः अस्ति-
कायः ।

તેમાં અસ્તિ એટલે પ્રદેશ તેઓના કાય એટલે સમૂહ તે
અસ્તિકાય કહેવાય છે.

तत्तत्સ્કંધः कीदृगुच्यते ।

તેમાં સ્કંધ એટલે શું કહેવાય ?

चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके सकलोऽपि यो धर्मा-
स्तिकायः स सर्वोऽपि स्कंधः कथ्यते ।

ચૌદ રાજલોકમાં જે સર્વ ધર્માસ્તિકાય છે, તે સઘળો સ્કંધ
કહેવાય છે.

तस्य धर्मास्तिकायस्य कियन्मात्रो ज्ञागो देश
उच्यते ।

તે ધર્માસ્તિકાયનો કાંઈક જોઈ અથવા અમુક પ્રમાણનો
ભાગ તે દેશ કહેવાય છે.

તસ્ય ધર્માસ્તિકાયસ્ય નિર્વિજ્ઞાગો જ્ઞાગઃ પ્રદેશઃ ।

તે ધર્માસ્તિકાયનો વિભાગ ન થઈ શકે તેવો ભાગ તે પ્રદેશ કહેવાય છે.

एवं अधर्मास्तिकायाकाशास्तिकाययोरपि
स्कंध-देश-प्रदेशा ज्ञेयाः ।

એવીરીતે અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાયના સ્કંધ, દેશ અને પ્રદેશ જાણી લેવા.

तथाहा कालः समयादिलक्षणाः स च दशमो
जेदः ।

તથા અહીં એટલે સમયાદિલક્ષણવાળો જે કાલ, તે દશમો જોડ છે.

तथा पुङ्गवानां चत्वारो जेदाः स्कंध-देश-प्र-
देश-परमाणवश्च ।

તેમ પુદ્ગલના (પુદ્ગલાસ્તિકાયના) સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ-એવા ચાર જોડ છે.

तत्र छ्यणुकादयः क्रमेण एकादिवृद्ध्या अणंताणु
कावसानाः स्कंधाः ।

તેમાં જે અણુ વિગેરેમાં એક એક વધારતાં અનુક્રમે અણંતા અણુ સુધીના સ્કંધ કહેવાય છે.

तेषां कियन्मात्रा ज्ञागा देशाः प्रोच्यन्ते ।

તેઓના કેટલાએક પ્રમાણના ભાગને દેશ કહે છે.

તેમાં નિર્વિજ્ઞાના જ્ઞાનાઃ પુનઃ પ્રદેશા વ્યવંતે ।

તેમાંના કુરી વિભાગ ન થઈ શકે તેવા ભાગને પ્રદેશ કહે છે.

પરમાણવઃ પુનઃ પરસ્પરમસંવદ્ધા અતીવ સુ-
દ્ધમાઃ સ્કંધાદિકારણ રૂપા નિર્વિજ્ઞાના એવ જ્ઞાતવ્યાઃ ।

પરસ્પર સંબંધ પગરતા, અતિશુદ્ધ, સ્કંધ વિગેરેના કારણ
રૂપ અને જેનો વિભાગ થઈ શકે નહીં તે પરમાણુ જાણવા.

એવં અર્જીવાઃ ચતુર્દશજ્ઞેદા જવંતિ ।

એવી રીતે અણુવતત્ત્વ ચૌદ પ્રકારનું છે. ૫.

અથ એતેવાં વિશેષસ્વરૂપં પ્રરૂપયતિ ।

હવે તેમનું વિશેષ સ્વરૂપ કહે છે.

ધમ્માધમ્માપુગ્ગલ, નહ કાલો પંચ હંતિ અ-
ર્જીવા ।

ચલણસહાવો ધમ્મો, થિરસંઠાણો અહમ્મો

અ ॥ ૬ ॥

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, આકાશાસ્તિ-
કાય અને કાલ એ પાંચ અણુવ દ્રવ્ય છે. તેમાં જેનો ચલન
સ્વભાવ શુદ્ધ હોય તે ધર્માસ્તિકાય અને જેનો સ્થિર સ્વભાવ
શુદ્ધ હોય તે અધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે. ૬

અવચૂરી.

ધર્મમેતિ—ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયપુદ્ગલા-
સ્તિકાયાઃ નન્ન આકાશાસ્તિકાયઃ કાલઃ સમયાદિઃ
एतानि पंचद्रव्याणि अजीवाः प्रोच्यन्ते ।

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, આકાશા-
સ્તિકાય અને કાલ (સમયાદિવિભાગ) એ પાંચ દ્રવ્ય અજીવ
કહેવાય છે.

षष्ठं जीवद्रव्यं एवं जिनशासने षट् द्रव्याणि
कथ्यन्ते ।

છઠું જીવદ્રવ્ય-એવી રીતે જિનશાસનમાં ષટ્ દ્રવ્યકહેવાય છે.

अथ क्रमेण धर्मास्तिकायादीनां लक्षणमाह ।

હવે અનુક્રમે ધર્માસ્તિકાય વિગેરના લક્ષણ કહે છે

चलणेति—चलनस्वप्नावो धर्मास्तिकायः ।

ચલન (હાલવું-આલવું) એ જેનો સ્વભાવ છે તે ધર્મા-
સ્તિકાય કહેવાય છે.

* जीवानां पुद्गलानां च गमनं कुर्वतां यद्
द्रव्यं साहाय्यं ददाति तद्धर्मास्तिकायः ।

* જીવ અને પુદ્ગળને ગતિપણે, પરિણમતાં જે અપેક્ષા કારણ હોય
તેને ધર્માસ્તિકાય કહે છે. કારણ ચાર પ્રકારના છે. ૧ ઉપાદાન, ૨ નિમિત્ત,
૩ અસાધારણ, ૪ અપેક્ષા. જેમ માટીનો ઘટ બનાવવામાં ભૂમિ અને આકાશ
અપેક્ષા કારણરૂપ છે તેમ જીવ અને પુદ્ગળને ગમનાગમન કરવામાં ધર્મા-
સ્તિકાય, અપેક્ષા કારણરૂપ છે.

છવ અને પુદ્ગલને ગમન કરતાં (હાલવાચાલવામાં) જે દ્રવ્ય સહાય આપે છે તે ધર્માસ્તિકાય છે.

યથા મત્સ્યાનાં જલં ધર્માસ્તિકાયઃ इत्यर्थः ।

જેમ માંછલાને (સંચાર કરવામાં સહાયરૂપ) જલ ધર્માસ્તિકાય છે, તેમ અહિં સમજવું એ અર્થ છે.

स्थिरसंस्थानः पुनः अवर्मास्तिकायः ।

સ્થિર રાખવાનો જેનો સ્વભાવ છે તે અધર્માસ્તિકાય કહેવાય.

स्थिरसंस्थान इति किमुच्यते ।

સ્થિર સ્વભાવ એટલે શું કહેવાય ?

यद् इयं जीवपुद्गलानां स्थितिं कुर्वतां सान्निध्यं ददाति सः अवर्मास्तिकाय इति ज्ञावः ।

૧ જે દ્રવ્ય છવ અને પુદ્ગલોને સ્થિતિ કરતાં સાંનિધ્ય (પાસે રહેવાપણું) આપે તે (સ્થિર રાખવાના સ્વભાવવાળો) અધર્માસ્તિકાય-એવો ભાવાર્થ છે.

एतौ धर्माधर्मास्तिकायौ यत्र वर्त्तन्ते स लोकाकाशः ।

તે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય જ્યાં રહે તે લોકાકાશ કહેવાય છે.

૧ જેમ યુસાદને રસ્તે ચાલતાં વિચાર લેવામાં વકાદિની છાંવા તે અપેક્ષા કરતું છે તેમ છવ તથા પુદ્ગલને સ્થિતિપાત્રે પરિચુમતાં અપેક્ષા કરતુંરૂપ તે અધર્માસ્તિકાય છે.

ચતુર્દશરજ્જુપ્રમાણઃ ।

તે ચૌદ રાજલોકના પ્રમાણવાલો છે.

તતઃ પરસ્તુ અલોકાકાશઃ ।

તે લોકાકાશથી ઊંચે તે અલોકાકાશ છે.

एवं धर्माधर्मास्तिकाययोर्विशेषस्वरूपं प्ररूपि-

तम् ॥ ६ ॥

એવીરીતે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનું વિશેષ સ્વરૂપ નિરૂપણ કર્યું. ૬

अथ आकाशपुद्गलयोः स्वरूपमाह ।

હવે આકાશાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયનું

સ્વરૂપ કહે છે.

अवगाहो आगासं, पुग्गलजीवाण पुग्गला

चउहा ।

खंधा देस पएसा, परमाणु अ चेव नाय-

व्वा ॥ ७ ॥

अवचूरीः

अवगाहो-इति जीवपुद्गलानां अवकाशः

जीवानां पुद्गलानां च यद् अवकाशं, वदति

તત્ત્વ આકાશં તત્ત્વ આકાશદ્રવ્યમિતિ જ્ઞાવઃ ।

છવ પુદ્ગલોત્તે અવકાશ તે આકાશ અર્થાત્ છવ અને પુદ્ગલોત્તે જે અવકાશ આપે તે આકાશ એટલે આકાશદ્રવ્ય કહેવાય છે.

પુદ્ગલાશ્વતુર્વિધાઃ સ્કંધ-દેશ-પ્રદેશ-પરમાણુ
જેદૈર્ઘ્યાતિવ્યાઃ ।

સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ-એવા લેદંધી પુદ્ગલો આર પ્રકારના બાણુવા.

સ્કંધાદીનાં સ્વરૂપં પૂર્વમેવોક્તં જ્ઞાતવ્યં । ૭

સ્કંધ વિગેરેનું સ્વરૂપ પ્રથમ કહેલું છે તે પ્રમાણે જાણી લેવું ૭

અથ કાલસ્વરૂપમાહ ।

હવે કાલનું સ્વરૂપ કહે છે.

एगाकौडी सत्तसट्ठि लरका सतहुत्तरीसह-
स्ता य ।

દોયસયા સોલહિયા, આવલિયા ઇગ મુહુ-
તસ્મિ ॥ ૮ ॥

એક કોટિ, સાતસઠ લાખ સત્યોત્તેર હજાર, બસો અને સોળ, એટલી આયણિકા એક મુહૂર્તમાં થાય છે. ૮

समयावली मुहुत्ता, दीहा परका य मास
वरिसा य ।

મળિઓ પલિઆ સાગર, ઉસ્સપ્પિણી સ-
પ્પિણી કાલો ॥ ૯ ॥

સમય, આવળી, મુહૂર્ત, દિવસ, પક્ષ, માસ, વર્ષ, પદ્યો-
પમ, સાગરોપમ, ઉત્સર્પિણી, અને અવસર્પિણી એકાલ કહેવાયછે.

અવચૂરી.

સમયાવલીતિ—સમયોત્ત્યંતસૂક્ષ્મકાલઃ ।

અતિસૂક્ષ્મ કાલને સમય કહે છે.

આવલિકા અસંખ્યાતસમયપ્રમાણા ।

અસંખ્યાત સમયને એક આવલિકા કહે છે.

નિગોદજીવાનાં એકશ્વાસોચ્છ્વાસમધ્યે સત્તદશ-
વારાન્ યાવન્મરણં અષ્ટાદશસંખ્યોપત્તિરપિ જ્ઞવતિ
તેષાં આયુઃ (૨૫૬) આવલિકા ।

૧ નિગોદના જીવોને એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં સત્તરવાર મુઘી
મરણ પર્થત અઠારમી સંખ્યાવાળા લવની ઉત્પત્તિ પણ થાય
છે. તેમનું આયુષ્ય (૨૫૬) આવલિકા પ્રમાણ છે.

મુહૂર્ત ઘટીઘ્રયપ્રમાણં ।

બે ઘડીનું એક મુહૂર્ત થાય છે.

દિવસોઅહોરાત્રરૂપઃ ત્રિંશન્મુહૂર્તપ્રમાણઃ ।

૧—અસોષપન આવલીનો નિગોદના જીવનો એક હુલ્લક લવ-સાગ-
સત્તર હુલ્લકભવ જેટલો કાળ તે શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ પ્રાણુ—સાતપ્રાણુનો એક
સ્તોક—સાતસ્તોકનો એક લવ—સત્તોતેર લવનો એક મુહૂર્ત.

તેના ત્રીશ મુદ્દર્ભનો અહોરાત્ર રૂપ દિવસ થાય છે.

પક્ષ: પંચદશાહોરાત્રરૂપ: ।

પંદર અહોરાત્ર રૂપ દિવસનો એક પક્ષ (પખવાડીયું) થાય છે.

માસ: પક્ષદ્વયપ્રમાણ: ।

એ પખવાડીયાનો એક માસ થાય છે.

વર્ષ દ્વાદશમાસપ્રમાણ: ।

બાર માસનું એક વર્ષ થાય છે.

પલ્લવોપમં કૂપદૃષ્ટાંતેન પ્રસિદ્ધમ્ ।

કુવાના દૃષ્ટાંત વડે પલ્લવોપમ પ્રસિદ્ધ છે.

સાગરોપમં દશકોટાકોટીપલ્લવોપમપ્રમાણમ્ ।

દશ કોટકોટી પલ્લવોપમનો એક સાગરોપમ થાય છે.

હિમસર્પિણી દશકોટાકોટીસાગરોપમપ્રમાણા ।

દશ કોટકોટી સાગરોપમે એક હિમસર્પિણી થાય છે.

નિલસર્પિણીપ્રમાણા એવ અવસર્પિણી ।

હિમસર્પિણીના પ્રમાણ જેટલું જ અવસર્પિણીનું પ્રમાણ છે.

એવ સર્વોડપિ કાલ: સૂર્યગતિક્રિયાપરિચ્છિન્નો

જ્ઞાતવ્ય:

આ સર્વે કાલ સૂર્યની ગતિ અને દિવાના પરિમાણ ઉપર પ્રભુવો.

एवं अजीवतत्त्वस्य चतुर्दशभेदाः प्रोक्ताः ।

(૨૬)

નવતત્ત્વબોધ.

એવી રીતે અણ્વતત્ત્વના ચૌદ ભેદ કહેલા છે. ૯

॥ इति अजीवतत्त्वम् ॥

अथ पुण्यतत्त्वज्ञेदान् द्विचत्वारिंशत् विवृणोति ।
હવે પુણ્યતત્ત્વના બેતાળીશ ભેદનું વિવેચન કરે છે.

सा उच्चगोअ मण्डुग, सुरदुग पंचदि जाइ
પણદેહા ।

आइ तितणूणु वंगा, आइमसंधयण संठाणा
॥ १० ॥

वण्ण चउक्काऽगुरुलहु, परघा ऊसास आयवु-
ज्जोअं ।

सुभ खगइ निमिण तसदस, सुरत्तर तिरि-
आउ तित्थयरं ॥ ११ ॥

૧ સાતા વેદનીય, ૨ ઉચ્ચગોત્ર, ૩ મહુબ્ધની ગતિ ૪ મહુ-
બ્ધની આતુપૂર્વીની પ્રાપ્તિ, ૫ દેવતાની ગતિ, ૬ દેવતાની આતુ-
પૂર્વીની પ્રાપ્તિ, ૭ પચ્ચેદ્રિય જાતિ પાંચ દેહો એટલે પાંચ
શરીર ૩૫ નામકર્મ. ૮ ઔદારિક શરીર. ૯ વૈદિક શરીર,
૧૦ આહારક શરીર, ૧૧ તૈજસ શરીર, ૧૨ કાર્મણ શરીર,

આદિ ત્રિતનુ એટલે આદિના જોદારિઃ વૈદિક્ય તથા આહારઃ
એ પ્રભુ શરીરના અંગ ઊપાંગ, અને અંગોપાંગ છે. જેમકે—
૧૩ જોદારિઃ અંગોપાંગ, ૧૪ વૈદિક્ય અંગોપાંગ, ૧૫ આહારઃ
અંગોપાંગ, ૧૬ પહેલું સંધ્યણુ, ૧૭ બેહેલું સંધ્યાન, વર્ણાદિક
આર એટલે ૧૮ શુભ વર્ણ, ૧૯ શુભ ગંધ, ૨૦ શુભ રસ, ૨૧
શુભ સ્પર્શ, ૨૨ અગુર લઘુ, ૨૩ પરાધાત, ૨૪ દ્વાસોન્ધાસ,
૨૫ આતપ, ૨૬ ઊઘોત, ૨૭ શુભવિહાયોગતિ, ૨૮ નિર્માણ
૩૯ વસદશઃ, ૩૯ મુરચુપ્ય, ૪૦ મનુષ્યાચુપ્ય, ૪૧ તિર્યચાચુપ્ય
અને ૪૨ તીર્થદર નામ કર્મ—એપુણ્યકર્મના ખેંતાડીશ ભેદ
કલા. ૧૦-૧૧—

અવચૂરી.

સાઠઞ્ચગોઅ ઇતિ, વણ્ણચડક્ક ઇતિ પુણ્ય
તત્ત્વસ્ય एते छिन्नत्वारिंशद्भेदा ज्ञवन्ति ।

પુણ્યતત્ત્વના એ ખેંતાડીશ ભેદ થાય છે.

यथा—सातं सातावेदनीयं कर्म येन जीवः सौ-
ख्यानि लज्जते ॥ १ ॥

૧ સાત એટલે સાતાવેદનીય કર્મ, જે વડે છવ મુખ પામે છે.

उच्चैर्गोत्रं यस्मिन्नुत्पन्नो जीवः सर्वजनमान्यः
स्यात् ॥ २ ॥

૨ ઊંચું ઊચ્ચગોત્ર. જેમાં ઊત્પન્ન થયેલો છવ સર્વ
લોકોને માનવા યોગ્ય થાય છે.

मनुष्यद्विकं मनुष्यगति—मनुष्यानुपूर्वरूपम्
॥ ૩-૪ ॥

૩-૪ મનુષ્યદ્વિક એટલે મનુષ્ય ગતિ અને મનુષ્ય આનુપૂર્વી.

યયા કર્મપ્રકૃત્યા જીવો મનુષ્યગતિત્વં લક્ષ્મણે
સા મનુષ્યગતિ : ।

જે કર્મની પ્રકૃતિથી જીવને મનુષ્ય ગતિ પછું પ્રાપ્ત થાય,
તે મનુષ્યગતિ કહેવાય છે.

યયા કર્મ પ્રકૃત્યા મનુષ્યગતિવદ્વાયુઃ જીવો-
ન્યત્ર ગચ્છન્ મનુષ્યગતૌ આનીયતે સા મનુષ્યાનુપૂર્વી ।

જે કર્મ પ્રકૃતિથી જીવ મનુષ્યગતિનું આશુષ્ય બાંધી
બીજે જતો હોય તેને પાછો મનુષ્યગતિમાં જશે કરીલાવવામાં
આવે તે મનુષ્યાનુપૂર્વી ૧ કહેવાય છે.

સુરદ્વિકં સુરગતિ-સુરાનુપૂર્વીરૂપં । ૪

૫-૬ સુરદ્વિક-એટલે દેવતાની ગતિ અને દેવતાની આનુપૂર્વી.

સા મનુષ્યગતિ-મનુષ્યાનુપૂર્વીવત્ દ્રોયા ।

તે મનુષ્યગતિ અને મનુષ્ય આનુપૂર્વીની જેમ જાણી લેવી.

પંચેન્દ્રિયજાતિઃ યયા જીવસ્ય પંચેન્દ્રિયત્વં સ્યા-

ત્ । ૭

૭ જેનાથી જીવને પંચેન્દ્રિયપછું થાય તે પંચેન્દ્રિય જાતિ
કહેવાય છે.

પંચ દેહાઃ શરીરાણિ ।

પાંચ દેહ એટલે પાંચ પ્રકારના શરીર.

૧ જેમ વાંકા ચાલતા બળદને નાચ ધાલીને સીધો ચલાવવામાં આવે
તેમ પરમવમાં વક્રગતિએ જતાં એવા જીવને પોતાના ઉપજવાના સ્થાનકે
જે કર્મ ખેંચીને લઈ જાય તે આનુપૂર્વી કહેવાય છે.

ઔદારિકં વૈક્રિયં આહારકં તૈજસં કાર્મણં ચ ।

૧ ઔદારિક, ૨ વૈક્રિય, ૩ આહારિક, ૪ તૈજસ અને ૫ કાર્મણ.

ઔદારિકં નદારૈઃ સ્ફારૈઃ પુદ્ગલૈઃ નિષ્પન્નં તત્

ઔદારિકમ્ । ૮

૮ ઉદાર-નોરા પુદ્ગલોથી બનેલું તે ઔદારિક શરીર કહેવાય છે.

તિર્યગ્મનુષ્યાણાં યોગ્યં શરીરમ્ । ૯

તે ઔદારિક શરીર તિર્યંચ તથા મનુષ્યને યોગ્ય છે.

* વૈક્રિયં ત્રિવિધક્રિયાયા નિષ્પન્નં । ૧૦

૬ વિવિધ ક્રિયાથી બનેલું શરીર વૈક્રિય શરીર કહેવાય છે.

દેવનારકાણાં શરીરં વૈક્રિયલઙ્ઘિકૃતં શરીરં જ્ઞેયમ્ ।

દેવ નારકીનું શરીર વૈક્રિય લઙ્ઘિકથી થયેલું શરીર જાણવું

આહારકશરીરં યત્ર ચતુર્દશપૂર્વધરૈઃ સંદેહોચ્ચે-
દાય તીર્થંકરઋત્વિર્દર્શનાય વા મહાવિદેહગમનાર્થં
એકહસ્તપ્રમાણાત્યંતવિશિષ્ટરૂપસંપન્નં વિધીયતે શરીરં
તત્ આહારકશરીરમ્ । ૧૦

૧૦ જેમાં ચોદ પૂર્વધારી થતાનો સદેહ ઉદયાને અથવા

૬ વૈક્રિય શરીરના બે ગત છે. ૧ ઔષ્ણપાતિક તે દેવતા અને નાર-
કાને તે દેવ છે. તે ૨ લઙ્ઘિક પ્રાપ્ત થવાથી, તે તિર્યંચ તથા મનુષ્ય
લઙ્ઘિકવત્તો તે દેવ છે તે.

તીર્થંકરની રીદ્ધિ જોવાને અર્થે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જવાને એક હાથ પ્રમાણનું અતિ વિશિષ્ટ રૂપવાળું શરીર કરે તે આહારક-શરીર કહેવાય છે.

તૈજસશરીરં તત્ત્વ યેન શરીરેણ જીવૈઃ આહારો ગૃહીતઃ સ્વલુ રસાદિધાતુરૂપતયા પરિણતિં નીયતે ય-
દ્વશાત્તપોલબ્ધ્યા તેજોલેશ્યાનિર્ગમશ્ચ ક્રિયતે તત્તૈ-
જસં । ૧૧

૧૧ જે શરીર વડે જીવે ગ્રહણ કરેલો આહાર રસાદિ ધાતુ રૂપે પરિણામ પામે અને જેથી તપોલબ્ધિ વડે તેજોલેશ્યા નિષ્પન્ન થાય, તે તૈજસ શરીર કહેવાય છે.

કાર્મણશરીરં અષ્ટવિધકર્મવિકારરૂપં સર્વશ-
રીરકારણજૂતં । ૧૨

૧૨ આઠ પ્રકારના કર્મના વિકાર રૂપ અને સર્વ પ્રકારના શરીરનું કારણ બૂત કાર્મણ શરીર કહેવાય છે.

તૈજસકાર્મણશરીરે સંસારિજીવાનાં અનાદિકાલ સંબંધે જન્મતઃ ।

તૈજસ અને કાર્મણ શરીર સંસારી જીવોને અનાદિકાલથી સંબંધ થયેલા છે.

મોક્ષગમનં વિના તયોઃ કદાપિ વિયોગો ન સ્યાત્ ।

મોક્ષે જવા શિવાય તે તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના વિયોગ કદી પણ થતો નથી.

एवं द्वादशपुण्य प्रकृतयोऽभूवन् ।

એવી રીતે બાર પુણ્ય પ્રકૃતિ થઈ.

आदिशरीरत्रयस्य त्रयांगानि ।

પેલા ત્રણ શરીરને ત્રિપાંગ છે.

औदारिकस्य १३ वैक्रियस्य १४ आहारकस्य १५

૧૩ ઔદારિક, ૧૪ વૈક્રિય અને ૧૫ આહારક— એ ત્રણ શરીરને ત્રિપાંગ છે.

तैजसकर्मण्योर्न जवति ।

તૈજસ અને કાર્મણ શરીરને ત્રિપાંગ નથી.

आदिसंहननं वज्ररिपन्ननाराचसंहननलक्षणं । १६

૧૬ આદિસંહનનં વજ્રરિપન્નનારાચસંહનનલક્ષણં (સંધયણ)

संस्थानं समचतुरस्त्ररूपं । १७

૧૭ સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન.

वर्णचतुष्कं वर्ण १८ गंध १९ रस २० स्पर्श २१ रूपम् ।

વર્ણચતુષ્કં એટલે ૧૮ વર્ણ, ૧૯ ગંધ, ૨૦ રસ, અને ૨૧ સ્પર્શ.

अत्र पुण्यप्रकृत्यधिकारे प्रशस्तं ग्राह्यं अप्रशस्तं पुनः पापप्रकृत्यधिकारे कथयिष्यते ।

આ પુણ્ય પ્રકૃતિનો અધિકાર છે તેથી નર્ણ ચતુષ્કમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ એ પ્રશસ્ત એટલે શુભ વસ્તુઓ અને આગત પાપ પ્રકૃતિના અધિકારનાં અપ્રશસ્ત એટલે અશુભ વસ્તુઓનાં આવશે.

અગુરુલઘુનામકર્મ યેન કર્મણા જીવાનાં શરીરં
ન ગુરુલઘુ સ્યાત્ કિંતુ સમતાન્નાવે સ્યાત્ । ૨૨

૨૨ જે કર્મથી જીવનું શરીર બહુ ભારે કે બહુ હલકું ન
થાય પણ સમતા ભાવે (સરખું) થાય; તે અગુરુલઘુ નામ કર્મ
કહેવાય છે.

પરાઘાતનામકર્મ યેન પરેષાં વલવતામપિ
જીવઃ અનાકલનીયઃ સ્યાત્ । ૨૩

૨૩ જે કર્મથી જીવ બીજા બલવાન જીવોથી પણ અનિત
થાય તે પરાઘાત નામ કર્મ કહેવાય છે.

નિચ્છ્વાસનામકર્મ યેન જીવઃ શ્વાસોચ્છ્વાસલઘ્વિ
યુક્તઃ સ્યાત્ । ૨૪

૨૪ જેનાથી જીવ શ્વાસોચ્છ્વાસની લઘિધવાલો થાય, તે
નિચ્છ્વાસ નામ કર્મ કહેવાય છે.

આતપનામકર્મ યેન જીવસ્યસ્વયમનુષ્ણમપિ
નુષ્ણપ્રકાશસંયુક્તં શરીરં સ્યાત્ યથા સૂર્યમંરુલે
પૃથ્વીકાયજીવાનાં इदं સૂર્યમંરુલે એવ નાન્યત્ર ૨૫

૨૫ જેનાથી જીવનું ઉષ્ણતાવગરનું શરીર ઉષ્ણ પ્રકાશવાળું
થાય, તે આતપ નામ કર્મ કહેવાય છે. તેનું શરીર સૂર્યના મંડ-
લમાં રહેલા પૃથ્વીકાય જીવોનું હોય છે. તે સૂર્યમંડલમાં જ હોય
બીજે હોતું નથી.

નિચોતનામકર્મ યત્ર જીવાનાં અનુષ્ણપ્રકાશ-
યુક્તં શરીરં સ્યાત્ યથાચંદ્રમંરુલે જ્યોતિશ્ચક્રાદિષુ । ૨૬

૨૬ જેમાં છવતું શરીર અતુલ્ય (દેશીતલ) પ્રકાશવાળું થાય તે જિહ્વા નામ કર્મ કહેવાય છે. જેમ ચંદ્રમંડલમાં જ્યોતિ-
શ્વ વિગરેમાં હોય છે તેમ.

શુભ્રગતિ શુભ્રવિદ્યાયોગતિ નામકર્મ વિદ્યા-
યસા નન્નસાગતિઃ ગમનં વિદ્યાયોગતિઃ । ૨૭

૨૭ શુભ્રગતિ એટલે શુભ્ર વિદ્યાયોગતિ નામકર્મ વિદ્યા-
યસા એટલે આકાશ પર ગમન તે વિદ્યાયોગતિ કહેવાય છે.

વિદ્યાયોગદર્શનં ચતુર્ગતિવ્યામોદ્ધવિચ્છેદાર્થં ।

અહિં 'વિદ્યાયર્' શબ્દનું અહણુ ચારગતિના વ્યામોદ્ધનો વિ-
ચ્છેદ કરવાને કરેલું છે.

યયા જીવાનાં શુભ્રા ગતિઃ સ્યાત્ યથા હંસગજ
વૃષજાદીનામ્ ।

જે પર છવને હંસ, હાથી અને વૃષભ વિગરેના જેવી
શુભ્રગતિ (ચાલવું) થાય છે.

નિર્માણ નામકર્મ યેન જીવશરીરે અંગપ્રત્યંગાનાં
નિયતપ્રદેશવ્યવસ્થાપનં ક્રિયતે યથા સૂત્રધારેણ
પુતલિકાદૌ । ૨૮

૨૮ જેનાથી પુતળી વિગરેમાં સૂત્રધાર (કારીગર) ની
જેમ છવતા શરીરમાં અંગ અને પ્રત્યંગની નિયમિત પ્રદેશમાં
વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તે નિર્માણ નામકર્મ કહેવાય છે.

ત્રસદશકં અગ્રેતનગાથાયા વ્યાખ્યાસ્યતે ।

૩૦ ત્રસદશક નામકર્મની વ્યાખ્યા પછીની ગાથામાં કર-
વામાં આવશે.

સુરનરતિર્યગાયુસ્ત્રિતથં યૈઃ કર્મન્નિઃ દેવમનુષ્ય-
તિર્યગ્જન્મેષુ જીવ્યતે । ૪૧

૪૧ જે કર્મથી દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચના ભવમાં જવાય તે દેવતાયુષ્ય મનુષ્યાયુષ્ય અને તિર્યચાયુષ્ય—એમ ત્રણ કર્મ કહેવાય છે.

તીર્થંકર નામકર્મ યેન ચતુસ્ત્રિંશદતિશયાદિ
તીર્થંકરઋદ્ધિસંયુક્તો જીવઃ ત્રિજીવનસ્યાપિ પૂજ્યઃ
સ્યાત્ । ૪૨

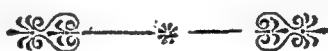
૪૨ જેનાથી ચોત્રીશ અતિશય વિગેરે તીર્થંકરની સમૃદ્ધિએ યુક્ત એવો જીવ ત્રણ જીવનને પણ પૂજ્ય થાય તે તીર્થંકર નામકર્મ કહેવાય છે.

કેવલ્યવસ્ત્રાયાં તસ્યોદયઃ સ્યાત્ ।

તે તીર્થંકર કર્મનો ઉદય કેવલી અવસ્થામાં થાય છે.

इति द्विचत्वारिंशत् ज्ञेदाः पुण्यप्रकृतिनां ज्ञेयाः ।

એ પુણ્ય પ્રકૃતિના જ્ઞેતાલીશ ભેદ જાણવા.

अथ पूर्वोक्तं त्रसदशकं व्याख्यानयति ।

હવે પ્રથમ કહેલ ત્રસદશકની વ્યાખ્યા કરે છે.

तस बायर पज्जत्तं पत्तेअ यिरं सुभं च सुभगं च ।
सुस्सर आइज्ज जसं तसादिदसगं इमं होइ

પ્રસ, પાદર, પર્યાપ્તિ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, શુભગ, સુસ્વર,
આદેય, અને યશ નામ કર્મ-આ પ્રસાદિદશક (પ્રસ વિગેરે દશ)
કહેવાય છે. ૧૨

અવચૂરી.

તસદ્વતિ ગાથાવ્યાख्या-તસનામ કર્મ યેન
“તસ્યંતિ નપ્ણાદ્યન્નિતપ્તાઃ ઠાયાદૌ ગચ્ઠંતીતિ
ત્રસાઃ” ઈન્દ્રિયાદિનામકર્મોદયઃ । ૧

૧ ઈન્દ્રિયા વિગેરેથી તપેલા છાયા વિગેરેમાં જાય તે પ્રસ
છવ કહેવાય છે. તેવા જોઇથી વિગેરે નામકર્મનો જેનાથી ઊદય
થાય તે પ્રસ નામકર્મ કહેવાય છે.

વાદર નામકર્મ યેન જીવા વાદરા સ્થુલાશ્વકુ-
ર્ગાહ્યા જવંતિ યેન મનુષ્યૈર્જીવશરીરં દૃશ્યતે इति
જાવઃ । ૨

૨ જેનાથી છવ પાદર એટલે નેત્રથી જોઈ શકાય તેવા
સ્થુલ છવ થાય તે પાદર નામકર્મ કહેવાય છે. ભાવાર્થ એવો
છે કે, જે પાદર છવનું શરીર મનુષ્યોથી જોઈ શકાય છે.

પર્યાપ્તિ નામકર્મ યેન જીવા નિજપર્યાપ્તિયુક્તા
જવંતિ । ૩

૩ જેનાથી છવ પોતપોતાની પર્યાપ્તિ એ યુક્ત થાય તે
પર્યાપ્તિ નામકર્મ કહેવાય છે.

પ્રત્યેક નામકર્મ યેન એકસ્મિન્ જીવશરીરે
એક એવ જીવઃ । ૪

૪ જેનાથી જીવના એક શરીરમાં એકજ જીવ હોય તે પ્રત્યેક નામકર્મ કહેવાય છે.

येन बहवो जीवा एकशरीरे ज्वन्ति तत्साधारणं नामकर्म पापप्रकृतिमध्ये कथयिष्यते ।

જેનાથી એક શરીરમાં ઘણાં જીવો થાય તે સાધારણ નામકર્મ પાપ પ્રકૃતિમાં આગલ કહેવામાં આવશે.

स्थिरनामकर्म येन जीवानां दंतास्थ्यादि स्थिरं स्यात् । ५

૫ જેનાથી જીવને દાંત, અસ્થિ વિગેરે સ્થિર—દઢ થાય તે સ્થિર નામકર્મ કહેવાય છે.

शुज्जनामकर्म येन जीवानां नास्तेरुर्ध्वशरीरं शुज्जं स्यात् । ६

૬ જેનાથી જીવને નાભિની ઉપરનું શરીર સાફ પ્રાપ્ત થાય તે શુભ નામકર્મ કહેવાય છે.

सुजग नामकर्म येन जीवः सर्वजनवल्लभः स्यात् । ७

૭ જે વડે જીવ સર્વજનને પ્રિય થાય તે સુભગ નામકર્મ કહેવાય છે.

सुस्वरनामकर्म येन जीवानां माधुर्यादिगुणः सुस्वरः स्यात् । ८

૮ લે વડે જીવનો સ્વર મધુરતા વિગેરે ગુણ વાળો થાય,
તે મુશ્વર નામકર્મ કહેવાય છે.

આદેયનામકર્મ યેન જીવઃ સર્વજનમાન્યવ-
ચનઃ સ્યાત્ । ૯

૯ લેનાથી જીવ લે વચન બોલે તે સર્વ જનને માન્ય થાય,
તે આદેય નામ કર્મ કહેવાય છે.

યશઃકીર્તિનામકર્મ યેન જીવો યશઃકીર્તિ-
યુક્તો જીવતિ । ૧૦

૧૦ લેનાથી જીવ યશ—કીર્તિવાલો થાય તે યશઃકીર્તિ નામ
કર્મકહેવાય છે.

एवं द्विचत्वारिंशन्नेदन्निन्नं तृतीयं पुण्यतत्त्वं प्र-
रूपितम् ।

એવી રીતે બેતાલીશ ભેદવાળું ત્રીજું પુણ્યતત્ત્વ નિરૂપણ કર્યું.

इति पुण्यतत्त्वम्

अथ चतुर्थं पापतत्त्वं कथ्यते ।

હવે ચોથું પાપતત્ત્વ કહે છે.

नाणंतरायदसगं, नव वीए नीअ साय मि-

च्छतं ।

થાવરદસ નરયતિગં, કસાયપણવીસ તિરિય-
દુગં ॥ ૧૩ ॥

ઇગ વિ તિ ચડ જાઈઓ, કુલગર ઉવઘાય
હુંતિ પાવસ્સ ।

અપસત્થં વણ્ણચડ, અપઠમ સંઘયણ સંઠાણા
॥ ૧૪ ॥

જ્ઞાનાવરણીયકર્મ અંતરાયકર્મ વિગેરે દશ— (૧ મતિ-
જ્ઞાનાવરણીય, ૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, ૩ અવધિજ્ઞાનાવરણીય,
૪ મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીય, ૫ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય, ૬ દાનાંતરાય
૭ લાભાંતરાય, ૮ ભોગાંતરાય, ૯ ઉપભોગાંતરાય ૧૦ વીર્યાંત-
રાય,) બીજા નવ પ્રકાર દર્શનાવરણીયના— ૧૯ (ચાર ભેદ
દર્શનના અને પાંચ નિદ્રાના) ૨૦ નીચગોત્ર, ૨૧ અસાતાવેદ-
નીય, ૨૨ મિથ્યાત્વ મોહનીય. ૩૨ સ્થાવરદશક (સ્થાવર
પ્રમુખ દશ ભેદ) ૩૫ નરકત્રિક (ત્રણ ભેદ નારકીના) ૬૦
પચવીશ કપાયના ૬૨ તિર્યચ દ્વિક (તિર્યચના બે ભેદ) ૬૬
એકેન્દ્રિય, બેઠેન્દ્રિય, તેઠેન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય જાતિનામકર્મ,
૬૭ અશુભવિહાયોગતિ નામકર્મ, ૬૮ ઉપધાત નામ કર્મ, ૭૨
અપ્રશસ્ત (અશુભ) વર્ણચતુષ્ક (અશુભ વર્ણ, ગંધ, રસ
અને સ્પર્શ) ૭૭ અપ્રથમ સંઘયણ (પેહેલી સંઘયણ વિનાની
પાંચ સંઘયણ) ૮૨ પેહેલા સંસ્થાન શિવાયના પાંચ સંસ્થાનઃ
એ બ્યાશી ભેદ પાપતત્ત્વના છે. ૧૩—૧૪—

અવચૂરીઃ

નાણંતરાયદસગં ઇતિ ઇગવિતિશતિ—જ્ઞાના-

વરણીયપંચકં અંતરાયપંચકં ચ એવં દસકં જ્ઞાતવ્યં।

પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંત-
રાયકર્મ—એ બે મળી દસ જાણવા.

જ્ઞાનાવરણપંચકં નિરૂપ્યતે ।

પાંચ જ્ઞાનાવરણીય કહે છે—

મતિજ્ઞાનાવરણં ૧ શ્રુતજ્ઞાનાવરણં ૨ અવધિજ્ઞા-
નાવરણં ૩ મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણં ૪ કેવલજ્ઞાનાવ-
રણં ૫ ।

૧ મતિજ્ઞાનાવરણીય, ૨ શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, ૩ અવધિ જ્ઞાના-
વરણીય, ૪ મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણીય અને ૫ કેવલજ્ઞાના વરણીય.

તત્ર મતિજ્ઞાનાવરણં પંચત્તિઃ સંદિયૈઃ પષ્ઠેન મ-
નસા જીવસ્ય યદ્ જ્ઞાનં સ્યાત્ તન્મતિજ્ઞાનમ્ ।

તસ્ય આવરણં મતિજ્ઞાનાવરણં । ૧

૧ તેમાં પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી જીવને જે જ્ઞાન
ધાય તે મતિજ્ઞાન કહેવાય છે. તેનું આવરણ (આચ્છાદન)
મતિજ્ઞાનાવરણ કહેવાય છે.

શ્રુતં દ્વિધા દ્વ્યશ્રુતં જ્ઞાવશ્રુતં ચ

શ્રુત બે પ્રકારનું છે. દ્વ્યશ્રુત અને જ્ઞાવશ્રુત.

દ્વ્યશ્રુતં ષાદશાંગીલક્ષણં । જ્ઞાવશ્રુતં ષાદ-
શાંગીસમુત્પન્નેપયોગરૂપં તસ્ય શ્રુતજ્ઞાનસ્ય આવ-
રણં શ્રુતજ્ઞાનાવરણં । ૨

૨ દ્વાદશાંગી જેનું લક્ષણ છે તે દ્રવ્યશ્રુત અને જે દ્વાદશાંગીથી ઉત્પન્ન થયેલ ઊપયોગરૂપ છે તે ભાવશ્રુત કહેવાય છે. તેના શ્રુતજ્ઞાનનું જે આવરણ, તે શ્રુતજ્ઞાનાવરણ કહેવાય છે.

અવધિજ્ઞાનં દ્વિપ્રકારં ગુણહતુકં જવહતુકં ચ ।

અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. ગુણહતુક ભવહતુક.

દેવનારકાણાં જવહતુકં શ્રાદ્ધસાધૂનાં ગુણહતુકં સ્યાત્ ।

દેવતા અને નારકીને ભવહતુક અવધિજ્ઞાન થાય છે અને શ્રાવક તથા સાધુને ગુણહતુક અવધિજ્ઞાન થાય છે.

તસ્ય આવરણં અવધિજ્ઞાનાવરણં ।૩

૩ તે અવધિજ્ઞાનનું જેમાં આવરણ તે અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મ કહેવાય છે.

**મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરણં મનઃ પર્યાયજ્ઞાનં સાર્દ્ધ-
દ્વિતિય દ્વીપસમુદ્વસ્થિતસંક્ષિપ્તચંદ્રિયમનોવિષયં દ્વિ-
જ્ઞેદં ઋજુમતિ વિપુલમતિ રૂપં સાધૂનામેવ જવતિ ।**

અઠી દ્વીપ સમુદ્રમાં રહેલા સંક્ષીપ્તચંદ્રિય જીવોના મનના વિષયને જણાવનાર જે જ્ઞાન તે મનઃપર્યાય જ્ઞાન કહેવાય. તે રીજુમતિ અને વિપુલમતિ એમ બે પ્રકારનું છે. તે જ્ઞાન સાધુ-ઓનેજ થાય છે.

તસ્ય આવરણં મનઃ પર્યવજ્ઞાનાવરણં । ૪

૪ તે મનઃપર્યવજ્ઞાનનું જેમાં આવરણ થાય તે મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ કર્મ કહેવાય છે.

કેવલજ્ઞાનાવરણં ધનવાતિચતુષ્ટયક્રયસમુત્પન્નં
સકલલોકાલોકવિષયં કેવલજ્ઞાનં તસ્ય આવરણં
કેવલજ્ઞાનાવરણં । ૫

૫ જે ધન—ધાત્ર ધાતિ ચતુષ્ટય (ચાર પ્રકારના ધાતિ કર્મ)
ના ક્રય થવાથી ઉત્પન્ન થાય અને સકલ લોકાલોકના વિષય
જેમાં જાણી શકાય તે કેવલજ્ઞાન કહેવાય છે. તેનું જે આવરણ
તે કેવલજ્ઞાનાવરણ કર્મ કહેવાય છે.

તથા ઇંતરાયપંચકં વ્યાખ્યાયતે ।

હવે પાંચ પ્રકારનાં અંતરાય કર્મની વ્યાખ્યા કરે છે.

તચ્ચ દાનાંતરાય—લાજ્ઞાંતરાય—જોગાંતરાય—નપ
જોગાંતરાય—વીર્યાંતરાય રૂપં ।

તે ૧ દાનાંતરાય, ૨ લાજ્ઞાંતરાય, ૩ જોગાંતરાય, ૪ ઉપજો-
ગાંતરાય અને ૫ વીર્યાંતરાય—એમ પાંચ પ્રકારનું છે.

યેન કર્મણા વિત્તે પાત્રે ચ પ્રાપ્તે સતિ દાનફલં
જાનન્નપિ ન દદાતિ તદ્દાનાંતરાયં । ૧

૧ જે કર્મથી ક્રય અને પાત્ર પ્રાપ્ત થતાં અને દાનનું ફલ
જાણતાં છતાં આપી શકાય નહીં તે દાનાંતરાય કર્મ કહેવાય છે.

યેન સામગ્રીસમાયોગેऽપિ લાજ્ઞો ન સ્યાત્
તદ્લાજ્ઞાંતરાયં । ૨

૨ જે કર્મથી સામગ્રીના યોગ થયા છતાં લાભ ન થાય તે
લાજ્ઞાંતરાય કર્મ જાણવું.

યેન જોગ્યવસ્તુપ્રાપ્તાવપિ જોગતું ન લક્ષ્મણે ત-
જોગાંતરાયં । ૩

૮ જેનાથી ભોગ્ય (ભોગવવાયોગ્ય) વસ્તુની પ્રાપ્તિ થયા છતાં પણ ભોગવવાં મહે નહીં, તે ભોગ્યાંતરાય કર્મ કહેવાય છે.

येन उपज्जोग्यवस्तुषु विद्यमानेष्वपि ज्ञोक्तुं न शक्नोति तत् उपज्जोगांतरायम् । ४

૯ જેનાથી ઉપભોગ્ય વસ્તુ વિદ્યમાન છતાંપણ તે ભોગવી શકાય નહીં તે ઉપભોગ્યાંતરાય કર્મ કહેવાય છે.

येन नीरोगोऽपि वयस्यो हीनबलः स्यात् त-
दीर्योत्तरायं । ५

૧૦ જેનાથી નીરોગી અને યુવાન છતાં પણ જીવ બલહીન થાય તે વીર્યાંતરાય કર્મ કહેવાય છે.

पंचकव्यमीलने दशकं ज्ञातव्यम् ।

એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પાંચ અને પાંચ અંતરાય કર્મ—એ અને મળી દસ ભેદ જાણવા.

अथ द्वितीये कर्मणि नवज्जेदाः ।

હવે બીજા કર્મમાં નવ ભેદ થાય છે.

ते चेत्थं । चत्वारि दर्शनावरणानि पंच निज्ञाश्च ।

તે આ પ્રમાણે—ચાર પ્રકારના દર્શનાવરણ અને પાંચ પ્રકારની નિદ્રા.

तत्र दर्शनावरणानि चक्षुर्दर्शनावरणं अचक्षु-
र्दर्शनावरणं अवधिदर्शनावरणं केवलदर्शनावरणं ।

તેમાં દર્શનાવરણના ચાર પ્રકાર આ પ્રમાણે—૧ ચક્ષુ-
દર્શનાવરણ, ૨ અચક્ષુદર્શનાવરણ, ૩ અવધિદર્શનાવરણ અને ૪
કેવલદર્શનાવરણ.

યેન ચક્રુર્દર્શનમાત્રિયતે તત્ત્વક્રુર્દર્શનાવરણમ્ ૧૧

૧૧ જેનાથી ચક્રુ-નેત્રનું દર્શન આવરણ પામે (આચ્છાદિત થાય તે ચક્રુર્દર્શનાવરણ કહેવાય છે.

યેન અપરેન્દ્રિયદર્શનમાત્રિયતે તત્ત્વઅચક્રુર્દર્શના-
વરણમ્ ૧૨

૧૨ જેનાથી બીજી (અચ્છાદિત) અપરેન્દ્રિયનું આવરણ થાય તે અચક્રુર્દર્શનાવરણ કહેવાય છે.

યેન અવધિદર્શનમાત્રિયતે તત્ત્વઅવધિદર્શના-
વરણમ્ ૧૩

૧૩ જેનાથી અવધિદર્શનનું આવરણ થાય તે અવધિદર્શના-
વરણ કહેવાય છે.

યેન કેવલદર્શનમાત્રિયતે તત્ત્વકેવલદર્શનાવર-
ણમ્ ૧૪

૧૪ જેનાથી કેવલદર્શનનું આવરણ થાય તે કેવલદર્શનાવરણ
કહેવાય છે.

ઘટપટાદિસામ્યસામાન્યાકારપરિજ્ઞાનં દર્શનં
જ્ઞાતવ્યમ્ ।

પટા, પત્ર વિગેરેના સમૂહના સામાન્ય આકારનું જેથી
જ્ઞાન થાય તે દર્શન જ્ઞાતવ્યમ્.

પદાર્થત્રિશેષાકાર પરિજ્ઞાનં પુનર્જ્ઞાનં જ્ઞાતવ્યમ્ ।

પદાર્થના ત્રિશેષ આકાર-સ્વરૂપનું જેથી પરિજ્ઞાન થાય તે
જ્ઞાન જ્ઞાતવ્યમ્.

अयमेवं च ज्ञानदर्शनयोर्नेदः

આ પ્રમાણે જ્ઞાન અને દર્શનના લક્ષણમાં ભેદ છે.

अथ निद्रापंचकं निद्र-निद्रानिद्र-प्रचला-प्रच-
लाप्रचला-स्त्यानर्द्धिं लक्षणं ।

હવે પાંચ પ્રકારની નિદ્રા કહે છે-૧ નિદ્રા, ૨ નિદ્રાનિદ્રા, ૩ પ્રચલા, ૪ પ્રચલાપ્રચલા, અને સ્ત્યાનર્દ્ધિ-એવા તેના નામ છે.

तत्र यस्यांसत्यां सुखेन जागर्त्ति सा निद्रा । १५

૧૫ તેમાં-જેમાં માણસ સુખે જાગે તે નિદ્રા કહેવાય છે.

यस्यां पुनर्दुःखेन जागर्त्ति सा निद्रानिद्रा । १६

૧૬ જેમાં માણસ દુઃખે જાગે તે નિદ્રાનિદ્રા કહેવાય છે.

स्थितस्य उपविष्टस्य वा या समागच्छति सा
प्रचला । १७

૧૭ ઉભા અથવા બેઠાં જે નિદ્રા આવે તે પ્રચલા કહેવાય છે.

मार्गे गच्छतः स्वतः या समागच्छति सा प्रचला
प्रचला । १८

૧૮ માર્ગે ચાલતાં જે નિદ્રા આવે તે પ્રચલાપ્રચલા કહેવાય છે.

या दिनचिंतितं कार्यं रात्रौ करोति वासुदेवार्द्ध-
वला च स्यात् सा स्त्यानर्द्धिः । १९

૧૯ જેમાં દિવસે ચિંતવેલું કાર્ય રાત્રે કરે અને જેમાં વાસુ-

દેવતું અર્થે બળ આવે તે સ્થાનાદિ કહેવાય છે.

एवं दर्शनचतुष्कनिर्वापंचकमीलने नव ज्ञेदाः
पूर्वोक्तसहिता एकोनाविंशतिर्जाता ।

એવીરીતે દર્શનના ચાર ભેદ અને નિદ્રાના પાંચ ભેદ મેળવતાં નવ ભેદ થાય અને તેમને પૂર્વે કહેલા દશ ભેદ સાથે મેળવતાં બધા મળીને એકાગણીસ ભેદ થયા.

नीचैर्गोत्रं यदुदयाज्जीवानां नीचकुले जन्म-
स्यात् । ૧૦

૨૦ જેના ઉદયથી જન્મના નીચા કુલમાં થાય તે નીચ ગોત્ર કર્મ કહેવાય છે.

असातावेदनीयं येन जीवा दुःखपरंपरां लभते
तच्च प्रायस्तिर्यग्गन्तरेषु स्यात् । ૧૧

૨૧ જેનાથી જીવ દુઃખની પરંપરા પામ્યા કરે તે આસાતા-વેદનીય કહેવાય છે તે પ્રાચે કરીને તિર્યંચ તથા નારીને હોય છે.

मिथ्यात्वं—“ अदेवे देवबुद्धिर्या गुरुधीरगुरौ चया ।

अधर्मे धर्मबुद्धिश्च मिथ्यात्वं तन्निगद्यते” ?

इत्यादि लक्षणम् । ૧૨

૨૨ “અદેવમાં દેવબુદ્ધિ કરવી, અગુરુમાં (કુગુરુમાં) ગુરુબુદ્ધિ કરવી, અને અધર્મમાં ધર્મબુદ્ધિ કરવી—એ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.” इत्यादि मिथ्यात्वतुं लक्षणं છે.

स्वावरदनाकं अग्नेतनगात्रायां व्याख्यास्यते । ૧૩

૩૨ સ્વાયર વિગરે દશભેદની વ્યાખ્યા આગલની ગાથામાં કહેવાશે.

નરકત્રિકં નરકગતિ—નરકાયુ—નરકાનુપૂર્વી-
લક્ષણં ।

નરકત્રિક એટલે ૧ નરકગતિ, ૨ નરકાયુ આયુષ્ય અને
નરકની આનુપૂર્વી.

યયા જીવો નરકે યાતિ સા નરકગતિઃ । ૩૩

૩૩ જેવડે જીવ નરકમાં જાય તે નરકગતિ કર્મ કહેવાય છે.

યેન જીવો નારકે તિષ્ઠતિ તન્નરકાયુઃ । ૩૪

૩૪ જેવડે જીવ નારકીમાં રહે તે નરકાયુ કહેવાય છે,

યયા જીવો બલાર્નરકે નીયતે સા નરકાનુપૂર્વીશ્ચ । ૩૫

૩૫ જેનાથી જીવ બલાર્નરકે નરકમાં દોરાઈ જાય તે નરકાનુ-
પૂર્વી કહેવાય છે.

કષાયાઃ પંચવિંશતિઃ તે ચૈવં ષોડશ કષાયાઃ
નવ નોકષાયાઃ ।

કષાય પચવીશ છે. તે આ પ્રમાણે સોળ કષાય અને નવ
નોકષાય—(તે જાને મળી પચવીશ થાય છે.)

તત્ર કષાયાઃ ક્રોધ-માન-માયા-લોભરૂપાઃ ।

પ્રત્યેકં ચતુઃ પ્રકારાઃ । અનંતાનુબંધિક-અપ્રત્યાખ્યા-

નક-પ્રત્યાખ્યાનક-સંજ્વલનત્તેદૈર્વોહ્યાઃ ।

ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ,—એ ચાર કષાય છે. અનં-
તાનુબંધિક, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંજ્વલન એવા
તે પ્રત્યેકના ચાર ચાર લેહ થાય છે.

तत्र अनंतानुबंधिका आजन्मावधिज्ञाविनः
नरकगतिप्रदायिनः सम्यक्त्वघातिनो ज्ञेयाः ।

तेषां अनंतानुबंधी इषाय जन्म पर्यंत रहनेवाला, नरकग-
तिने आपनानाश करने सम्यक्त्वनो धात करनेवाला ज्ञातुया.

अप्रत्याख्याना वर्षावधिज्ञाविनः तिर्यग्गतिदा-
यिनः देशविरतिघातिनः ।

अप्रत्याख्यात इषाय वर्ष सुधी रहनेवाला, तिर्यग्गतिने
आपनानाश करने देश विरतिने नाश करनेवाला ज्ञातुया.

प्रत्याख्याना माराचतुष्टयज्ञाविनः मनुष्यगति-
दायिनः साधुधर्मघातिनः ।

प्रत्याख्यात इषाय, चार मारा सुधी रहनेवाला, मनुष्यगति
आपनानाश करने साधु धर्मनो धात करनेवाला ज्ञातुया.

संज्वलनाः पुनः पक्षावधयो देवगतिप्रदाः
केवलज्ञानघातिनः ।

संज्वलन इषाय अष्ट पक्षवादीया सुधी रहनेवाला, देवगति
आपनानाश करने देवज्ञानने नाश करनेवाला ज्ञातुया.

एवं क्रोधादयः प्रत्येकं चतुर्भेदाः पौनशाऽनुवन् ।

अथी रीते गुणादि चारना प्रत्येकना चार चार भेद तथाधी
सोपन भेद धया.

नौकपाया नव दास्यादिप्रबुद्धेदत्रयरूपाः ।

दास्य विगरे ८ अने त्रानु वेद अ नवनाइषाय छे.

તત્ર હાસ્યષટ્કં હાસ્ય-રતિ-અરતિ-શોક-ત્રય
જુગુપ્સાલક્ષણં જ્ઞાતવ્યમ્ ।

તેમાં ૧ હાસ્ય, ૨ રતિ, ૩ અરતિ, ૪ શોક, ૫ ભય, અને
૬ જુગુપ્સા, -એ છ હાસ્યાદિષટ્ક (હાસ્ય વિગેરે છ) કહેવાય છે.

તત્ર યેન સનિમિત્તં નિર્નિમિત્તં વા હાસ્ય સ્યાત્
તત્ હાસ્યમોહનીયં ।

તેમાં જે વડે કાંઈ નિમિત્તથી વા નિમિત્ત વગર હાસ્ય થાય
તે હાસ્યમોહનીય કહેવાય છે.

યેન મનોહરેષુ શબ્દરૂપાદિપદાર્થેષુ રાગઃ સ્યા-
ત્તત્ રતિમોહનીયમ્ ।

જે વડે શબ્દ, રૂપ, વિગેરે મનોહર પદાર્થોમાં રાગ થાય તે
રતિમોહનીય કહેવાય છે.

યેન પુનઃ અમનોહરેષુ તેષુ ઉદ્વેગઃ સ્યાત્ તત્
અરતિમોહનીયં ।

જે વડે જે તે શબ્દ રૂપાદિ પદાર્થ મનોહર ન હોય તો
ઉદ્વેગ થાય તે અરતિમોહનીય કહેવાય છે.

યેન અત્તીષ્ટવિયોગાદિદુઃખં ધ્રિયતે તત્ શોક-
મોહનીયં ।

જેનાથી ઈષ્ટનો વિયોગ વિગેરે દુઃખ ધારણ થાય તે શોક-
મોહનીય કહેવાય છે.

યેન જીવાનાં નાનાવિધનિમિત્તૈર્નયમુત્પદ્યતે તત્
ત્રયમોહનીયં ।

જે વડે જીવને વિવિધ જાતના નિમિત્તથી ભય ઉત્પન્ન થાય તે અયમોહનીય કહેવાય છે.

येन वीजित्सवस्तुदर्शनेन निंदादिकं करोति तत्
जुगुप्सामोहनीयं ।

જે વડે બીજાના વસ્તુ જોવાથી નિંદા વિગેરે કરે તે જુગુ-
પ્સામોહનીય કહેવાય છે.

अथ वेदत्रयं पुंवेद-स्त्रीवेद-नपुंसकवेदरूपं ।

હવે ત્રણ વેદ કહે છે—૧ પુરુષવેદ, ૨ સ્ત્રીવેદ, ૩ નપુંસકવેદ.

तत्र येन स्त्रियं प्रति अजिलाषः स्यात् स पुंवेदः

तृणादाहतुल्यः ।

તેમાં-જે વડે સ્ત્રી પ્રત્યે અજિલાષ થાય તે પુરુષવેદ કહેવાય
છે. તે ઘાસના દાહ જેવો છે.

येन पुरुषं प्रत्यजिलाषः स्यात्स स्त्रीवेदः करी

पदाहतुल्यः ।

જેનાથી પુરુષ પ્રત્યે અજિલાષ થાય તે સ્ત્રી વેદ કહેવાય છે.
તે ઘાણના અગ્નિના દાહ જેવો છે.

येन पुंस्त्रीविषये अजिलाषः स्यात् स नपुंसक-
वेदः नगरदाहतुल्यः ।

જે વડે પુરુષ અને સ્ત્રી બંને તરફ મૈથુન અજિલાષ થાય
તે નપુંસકવેદ કહેવાય છે. તે નગરના દાહના અગ્નિ જેવો છે.

एवं पौमशकपायैः नव नौकपायैः कपायपंच-
विंशतिर्व्याख्याता ।

એવી રીતે સોળ કપાય અને નવ નોકપાય મલી પચવીશ કપાયની વ્યાખ્યા થઈ.

एवं पूर्वोक्तपंचत्रिंशत्कपायपंचविंशतिमीलने
षष्ठिर्ज्ञेयाः ।

એ પ્રમાણે પૂર્વે કહેલા પાંત્રીશ અને આ પચવીશ કપાય-
અને મળી સાઠ ભેદ થયા.

तिर्यग्द्विकं तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीरूपं ।

તિર્યચની ગતિ અને તિર્યચની આનુપૂર્વી-એ બે તિર્યગ્દ્વિક
કહેવાય છે.

येन तिर्यग्गतौ गम्यते सा तिर्यग्गतिः । ६१

૬૧ જે વડે તિર્યચની ગતિમાં જવાય તે તિર્યગ્ગતિ કહેવાય છે.

येन तिर्यग्गतौ बलानीयते सा तिर्यगानुपूर्वी । ६२

૬૨ જે વડે તિર્યચ ગતિમાં બલાત્કારે દારવી શકાય તે તિર્ય-
ગાનુપૂર્વી કહેવાય છે.

एकेंद्रियजातिः यया जीवानां एकेंद्रियत्वं ज-
वति सा एकेंद्रियजातिः । ६३

૬૩ જે વડે જીવને એકેન્દ્રિય પાછું પ્રાપ્ત થાય તે એકેન્દ્રિય
જાતિ નામકર્મ કહેવાય છે.

एवं द्वि-त्रि-चतुरिन्द्रियजातयो ज्ञेयाः । ६४-

૬૫-૬૬

૬૪-૬૫-૬૬ એવી રીતે દ્વીન્દ્રિયજાતિ, ત્રીન્દ્રિયજાતિ અને
ચતુરિન્દ્રિયજાતિ નામકર્મ જાણી લેવા.

કુલ્લગતિઃ યયા જીવાનાં અશુભગતિઃ યયા
સરોપ્પાદીનામ્ । ૬૭

૬૭ જે વડે છવતી ગથેડા, ઊંટ વિગેરેના જેવી અશુભગતિ
જાય તે કુલ્લગતિ (અશુભવિહારોગતિ) નામ કર્મ કહેવાય છે.

उपघातनामकर्म येन स्वशरीरावयवः प्रति-
जिह्वा-गलकंठिका-चोरदंतादिभिः उपहन्यते तत्
उपघातनाम कर्म । ६८

૬૮ જેનાથી પોતાના શરીરના અવયવ, ખીલજિભ,
(પગઝભ) ગલકંઠ (કંઠમાળ) ૨ ચોર દાંત વિગેરેથી હુણાય તે
ઉપધાત નામ કર્મ કહેવાય છે.

अप्रशस्तं वर्णचतुष्कं वर्ण-गंध-रस-स्पर्शस्व-
रूपे । ६९-७०-७१-७२

૬૯-૭૦-૭૧-૭૨ અશુભ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ-એ ચાર
વર્ણચતુષ્ક.

प्रयमं संहननं प्रयमं संस्थानं वर्जयित्वा शे-
पाणि पंच संहननानि पंच संस्थानानि च पापप्र-
कृतिमध्ये ज्ञातव्यानि ।

પેહેડું સંહનન અને પેહેડું સંસ્થાન વર્જીને પાંચ
સંહનન અને પાંચ સંસ્થાન પાપ પ્રકૃતિની અંદર જાણવા.

प्रयमं संहननं प्रयमं संस्थानं पुण्यप्रकृतिमध्ये
पूर्वमेव कथितं ।

પેહેલું સંધયણ અને પેહેલું સંસ્થાન પુણ્યપ્રકૃતિની અદર
અથમજ કહેલું છે.

તત્ત્વ સંહનનાનિ વજ્રઋષજ્ઞનારાચ ૧ ઋષજ્ઞ-
નારાચ ૨ નારાચ ૩ અર્ધનારાચ ૪ કીલિકા ૫ સે-
વાર્ત્તરૂપાણિ ।

તેમાં ૧ વજ્રરૂપજ્ઞનારાચ, ૨ ઋષજ્ઞનારાચ ૩ નારાચ ૪ અર્ધ-
નારાચ, ૫ કીલિકા અને ૬ સેવાર્ત્ત-એ છ સંહનન કહેવાય છે.

યસ્મિન્ અસ્થિસંધૌ ઝનયતો મર્કટબંધઃ પ-
દ્ધકીલિકા ચ સ્યાત્ તત્ વજ્રઋષજ્ઞનારાચં તત્પુ-
ણ્યપ્રકૃતિમધ્યે જ્ઞાતવ્યમ્ ।

જેમાં અસ્થિના સાંધામાં બંને બાજુ મર્કટબંધ અને
તેપર પદ્ધાર્થે ખીલી હોય તે વજ્રઋષજ્ઞનારાચ નામે પેહેલું સંહ-
નન કહેવાય છે. તે પુણ્યપ્રકૃતિમાં બાજુવું.

કીલિકારહિતં ઋષજ્ઞનારાચં । ૭૩

૭૩ જેમાં કીલિકા શક્ત ન હોય બાકી ખીજું હોય તે
ઋષજ્ઞનારાચ કહેવાય છે.

અસ્થિસંધૌ ઝનયતો મર્કટબંધઃ સ્યાત્ તન્નારાચં
। ૭૪

૭૪ જ્યાં અસ્થિના સાંધામાં શક્ત બંને તરફ મર્કટબંધ
હોય તે નારાચ કહેવાય છે.

યત્રૈકપાર્શ્વે મર્કટબંધોઽપરપાર્શ્વે ચ કીલિકા
સ્યાત્ તત્ અર્ધનારાચં । ૭૫

૭૫ જેમાં એક તરફ મર્દખંધ અને બીજી તરફ બીલી હોય તે મર્દનારાય કહેવાય છે.

યત્રાસ્ત્રીની કીલિકામાત્રવહ્નિ સ્યુઃ તત્કી-
લિકારવ્યં । ૭૬

૭૬ જ્યાં અસ્થિ માત્ર બીલીના ખંધથી રહ્યા હોય તે કીલિકા કહેવાય છે.

યત્ર પુનઃ અસ્ત્રીની પૃથક્ સ્થિતાનિ પરસ્પરં
સંલગ્નાનિ જ્ઞવંતિ તત્ સેવાર્ત્તં । ૭૭

૭૭ જ્યાં જુદા જુદા રહેલા અસ્થિ પરસ્પર સંલગ્ન થાય તે સેવાર્ત્ત કહેવાય છે.

નિત્યં સ્નેહાન્વંગાદિસેવયા ઋતં વ્યાપ્તં સેવાર્ત્તં
इति नामार्थः ।

હંમેશા તેલ ચોસવા વિગેરે સેવાથી વ્યાપ્ત હોય તે સેવાર્ત્ત કહેવાય, એવો તેના નામનો અર્થ છે.

एवं पंचसंहननानि पापप्रकृतिमव्ये गतानि
व्याख्यातानि ।

એવી રીતે પાંચ સંહનન પાપપ્રકૃતિમાં વ્યાખ્યાન કરવામાં આવ્યા.

अथ संस्थानानि तान्याकारविशेषरूपाणि सम
चतुरस्रपर्यंक—न्यग्रोवपरिमंडल—सादि—कुडक—वा-
मन—हुंडारख्यानि ।

હવે છ સંસ્થાન કહે છે—સંસ્થાન એક જાતની આકૃતિ વિશેષ છે. ૧ સમચતુરસ્રપર્યંક—૨ ન્યગ્રોધપરિમંડલ, ૩ સાદિ, ૪ કુબ્જક, ૫ વામન અને ૬ હુડ એવા તેમના નામ છે.

તત્ર સમચતુરસ્રપર્યંકં પર્યંકાસનોપવિષ્ઠજિન-
વિંવાનામિવ જ્ઞાતવ્યં તચ્ચ પુણ્યપ્રકૃતિ પૂર્વોક્તં ।

તેમાં સમચતુરસ્રપર્યંક નામે સંસ્થાન પર્યંક આસન ઊપર બેઠેલા જિન બિંબના જેવું જાણવું. તે પૂર્વે પુણ્યપ્રકૃતિ કહેલું છે.

ન્યગ્રોધં યથા ન્યગ્રોધો વટઃ નપરિ સંપૂર્ણવિયવઃ
અધસ્તુ હીનઃ તથા નાન્નેરુપરિલક્ષણોપેતતયા સંપૂર્ણ
અધસ્તુ હીનં યત્સંસ્થાનં તન્ન્યગ્રોધપરિમંડલં । ૭૭

૭૮ જેમ ન્યગ્રોધ એટલે વડનું ઝાડ ઊપર પૂર્ણ અવયવવાળું હોય અને નીચે હીન (ઓછું) હોય, તેમ નાલિની ઊપરના ભાગ લક્ષણવાળો હોય પૂર્ણ હોય અને નીચેના ભાગ હીન—ઓછો હોય તેવું જે સંસ્થાન તે ન્યગ્રોધપરિમંડળ કહેવાય છે.

સાદિ સંસ્થાનં સહ આદિના વર્તતે તત્સાદિ ।
નાન્નેરધસ્તાત્ યથોક્તલક્ષણપ્રમાણોપેતં પુનઃ નપ-
રિહીનં ઇતિ જ્ઞાવઃ । ૭૯

૭૮ આદિએ સહિત તે સાદિ એટલે તેના એવો ભાવાર્થ છે કે, નાલિની નીચે યથાર્થ લક્ષણ તથા પ્રમાણવાળું અને ઊપરના ભાગે હીન તે સાદિ સંસ્થાન કહેવાય છે.

કુબ્જસંસ્થાનં યત્ર પાદપાણિશિરોગ્રીવાદિકં પ્ર-
માણલક્ષણોપેતં ઝરુદરાદિ ચ હીનં તત્ કુબ્જં । ૮૦

૮૦ જેમાં પગ, હાથ, ચાથું અને ડાઢ વિગેરે પ્રમાણુ તથા હાથકુચાલા હોય અને છાતીના ભાગ (હિસ્થલ) તથા હિદર હીન હોય તે કુખ્જ સંસ્થાન કહેવાય છે.

તદ્વિપરીતં વામનસંસ્થાનં । ૮૧

૮૧ ડિપર કહેલા કુખ્જ સંસ્થાનથી વિપરીત હોય તે વામન સંસ્થાન કહેવાય છે.

સર્વાવયવૈરશુન્નં હુંમસંસ્થાનં । ૮૨

૮૨ શરીરના સર્વ અવયવ અશુભ હોય તે હુંડ સંસ્થાન કહેવાય છે.

સાંપ્રતં પ્રાયો મનુષ્યાણાં તેદેવ ।

સાંપ્રત કાલે પ્રાયે દરીને મનુષ્યામાં તે હુંડ સંસ્થાનજ લેવામાં આવે છે.

एवं छ्यशीतिः पापप्रकृतयो व्याख्याताः ।

એવી રીતે પાપની બ્યાશી પ્રકૃતિઓની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

आप्र पूर्वमुक्तं स्थावरदशकं व्याख्यानयति ।

હવે પ્રથમ કહેલ સ્થાવરદશકની વ્યાખ્યા કરેછે.

યાવર સુદૃમ અપજ્જં, સાહારણમથિર મસુ-
મદુમગાણિ !

દુસ્સરણાઇજ્જજસં, થાવર દસગં વિવજ્જ-
ત્થં ॥ ૧૫ ॥

૧ સ્થાવર, ૨ સૂક્ષ્મ, ૩ અપર્યાપ્તિ, ૪ સાધારણ, ૫ અસ્થિર, ૬ અશુભ, ૭ દુર્લભ, ૮ દુઃસ્વર, ૯ અનાદેય, અને ૧૦ અયશ એ સ્થાવરદશક કહેવાય છે. તે પુણ્યતત્ત્વના ત્રસદશકથી વિપરીત અર્થવાળું છે. ૧૫

અવચૂરી.

થાવરં ઇતિ-ગાથા-તિષ્ઠંતિ નુષ્ણાદિતા-
પિતા અપિ તત્પરિહારાસમર્થા જ્ઞવંતિ તે સ્થાવરાઃ
તે સર્વેપ્યેકેન્દ્રિયા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

ઉણ્ણતા વિગેરેથી તપતા-પીડા પામતા હોય તથાપિ તેનાથી દૂર થવાને-નાસવાને સમર્થ ન હોય તે સ્થાવર કહેવાય છે. તે એકેન્દ્રિય જીવ જાણવા.

સ્થાવરત્વ પ્રદાયકંકર્મ સ્થાવરનામકર્મ । ૧

૧ તેવા સ્થાવરપણાને આપનારું જે કર્મ તે સ્થાવર નામ કર્મ કહેવાય છે.

સૂક્ષ્મનામકર્મ યેન જીવાશ્ચર્મચક્રુષામદ્રશ્યા
જ્ઞવંતિ યથા નિગોદાદયઃ । ૨

૨ જેનાથી જીવ ચર્મચક્ષુઓને અદ્રશ્ય થાય છે, તે સૂક્ષ્મ નામ કર્મ કહેવાય છે. જેવા કે નિગોદ વિગેરેના જીવ.

અપર્યાપ્તિનામકર્મ યેન જીવા પર્યાપ્તિં વિના મ્રિ
યંતે । યથા સર્વકાલં નિગોદાઃ ૩

૩ જેનાથી છવ પર્ણાંશિ વિના મૃત્યુ પામે તે અપર્ણાંશિ નામ કર્મ કહેવાય છે. જેવા કે, સર્વ કાલના નિગોક્ષતા છવ.

સાધારણનામકર્મ યેન એકસ્મિન્ શરીરે અનં-
તાનાં જીવાનાં અવસ્થાનાં જવતિ યદ્વા કંદાદ્યનંત-
કાયમઘ્યે । ૪

૪ જે ૫૩ એક શરીરમાં અનંતા છવોનું સ્થાન થાય તે સાધારણનામકર્મ કહેવાય છે. જેવા કે કંદ વિગેરે અનંતકાયમાં રહેલા છવ.

અસ્થિરનામકર્મ યેન જીવાનાં ઓષ્ટજિહ્વાદયો
ઽવબવા અસ્થિરાઃ સ્યુઃ । ૫

૫ જે ૫૩ છવતા હોય, છલ વિગેરે અવયવ અસ્થિર થાય તે અસ્થિરનામકર્મ કહેવાય છે.

અશુક્તનામકર્મ યેન નાત્તેઃ અધઃ શરીરં અશુક્તં
સ્યાત્ । ૬

૬ જેનાથી નાલિની નીચેનું શરીર અશુભ થાય તે અશુ-
ભનામકર્મ કહેવાય છે.

દુર્જગનામકર્મ યેન જીવા વૈજ્ઞાન્યવંતો જવન્તિ । ૭

૭ જે ૫૩ છવ દુર્ભાગી થાય તે દુર્ભગનામકર્મ કહેવાય છે

દુઃસ્વરનામકર્મ યેન જીવાનાં અમનોદ્ધાઃ સ્વરઃ
સ્યાત્ । ૮

૮ જેનાથી છવનો સ્વર મનોહર-મધુર ન થાય તે દુઃસ્વર-
નામકર્મ કહેવાય છે.

અનાદેયનામકર્મ યેન જીવાનાં વચનં કેનાપિ
ન મન્યતે । ૯

૯ જે વડે જીવનું વચન કોઈ માન્ય કરે નહીં તે અનાદેય-
નામકર્મ કહેવાય છે.

અયશઃકીર્તિનામ કર્મ યેન જીવાનાં લોકે અ
યશઃ કીર્તિઃ સ્યાત્ । ૧૦

૧૦ જેનાથી જીવની લોકમાં અપયશ-અપકીર્તિ થાય તે
અયશકીર્તિ નામ કર્મ કહેવાય છે.

एवं स्थावरदशकं व्याख्यातं ।

એ પ્રકારે સ્થાવરદશકની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

इति चतुर्थं पापतत्वं प्ररूपितम् ।

એ પ્રકારે ચોથું પાપતત્ત્વ નિરૂપણ કર્યું.

अथ पंचमं आश्रवतत्वं व्याख्यानयति ।

હવે પાંચમાં આશ્રવ તત્ત્વની વ્યાખ્યા કરે છે.

इंद्रिअ कसाय अव्वय, जोगा पंच चउ पंच
तिन्नि कमा ।

કિરિઆઓ પળવીસં, ઇમા ૩ તાઓ અણુ-
ક્રમસો ॥ ૧૬ ॥

પાંચ ઇન્દ્રિયો, ચાર ક્રિયાય, પાંચ અગ્રત, ત્રણ યોગ (સત્તર ભેદ) તથા પચવીશ ક્રિયા-એ અનુક્રમે (આશ્રયતત્ત્વના) બેતા-લીશ ભેદ કહેલા છે. ૧૬.

અવચૂરી.

इदं हि अ० इति—इन्द्रियाणि कषायाः श्रव-
तानि योगाः एतेषां क्रमेण पंच चत्वारः पंच त्रयः
ज्ञेदा ज्ञवन्ति ।

ઇન્દ્રિયો, ક્રિયાય, અગ્રત અને યોગ એમના અનુક્રમે પાંચ, ચાર, પાંચ અને ત્રણ એમ ભેદ થાય છે.

तत्र इन्द्रियाणि पंच श्रोत्रादीनि प्रसिद्धान्येव
सामान्यतः ।

તેમાં શ્રોત્ર (કાન) વિગરે પાંચ ઇન્દ્રિયો સામાન્ય રીતે પ્રસિદ્ધ છે.

विशेषतः पुनस्तानि त्रिधा ज्ञेयैन्द्रियाणि ज्ञा-
वैन्द्रियाणि ।

વિશેષ રીતે તે બે પ્રકારની છે. જ્ઞેયેન્દ્રિય અને જ્ઞાવેન્દ્રિય.

तत्र ज्ञेयैन्द्रियाणि पुद्गलद्रव्यरूपाणि ज्ञावै-
न्द्रियाणि लब्ध्युपयोगलक्षणानि ।

તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય રૂપ તે જ્ઞેયેન્દ્રિય અને લબ્ધિના ઊપયોગ-રૂપ જ્ઞાવેન્દ્રિય કહેવાય છે.

पुनः ज्ञेयैन्द्रियाणि निवृत्तिप्रकरणज्ञेदात् त्रिधा ।

દ્રવ્યેન્દ્રિયના નિવૃત્તિ અને ઊપકરણ એવા બે ભેદ છે.

નિવૃત્તિરપિ દ્વિધા અંતઃ બહિઃશ્ચ ।

નિવૃત્તિ પણ અંતર અને બાહ્ય એવા બે પ્રકારની છે.

તત્ર શ્રોત્રેન્દ્રિયમધ્યે કદંબકુસુમાકારા દેહાવયવ-
રૂપાં નિવૃત્તિરસ્તિ યા શબ્દપ્રકારગ્રહણે વર્તતે ।

તેમાં શ્રોત્રેન્દ્રિયની અંદર કદંબના પુષ્પ જેવી દેહના અવ-
યવ રૂપ અંતર નિવૃત્તિ છે, જે શબ્દના પ્રકારને ગ્રહણ કરવામાં
રહેલી છે.

ચક્ષુરિન્દ્રિયસ્ય ધાન્યમસૂરાકારા, ઘ્રાણેન્દ્રિયસ્ય
અતિમુક્તકપુષ્પાકારા, કાહલિકાસદૃશી વા રસનેન્દ્રિયસ્ય
કુરપ્રાકારા, સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય નાનાકારા અન્ય-
તરા નિવૃત્તિઃ ।

ચક્ષુ ઇન્દ્રિયની અંતર નિવૃત્તિ મસૂરના દાણા જેવી છે.
ઘ્રાણેન્દ્રિયની અંતર નિવૃત્તિ અતિમુક્તના વેલાના પુષ્પ જેવી
અથવા કાહલ^૧ જેવી છે. રસના ઇન્દ્રિયની અંતર નિવૃત્તિ સળ-
યા-અસ્થાની ધાર જેવી છે અને સ્પર્શ ઇન્દ્રિયની અંતર નિવૃત્તિ
વિવિધ આકારવાળી છે.

વાહ્યા નિવૃત્તિઃ પુનઃ સર્વેષાં ઇન્દ્રિયાણાં યા દશ્ય-
માનાસ્તિ સૈવ જ્ઞાતવ્યા ।

સર્વ ઇન્દ્રિયોને જે ખુલ્લી જોવામાં આવે છે તેજ બાહ્ય નિ-
વૃત્તિ બાણવી.

અપકરણં તેષામેવ પુનઃ કલંકાકારાદીનાં સ્વદ્ગ-
ત્વ સ્વેદનશક્તિરિવ સ્વસ્વવિષયગ્રહણશક્તિઃ તદુપ-
જ્ઞાતવ્યં ।

તે કલંકના પુષ્પ વિગેરેના જેવા આકારવાળી અંતર નિષ્ક-
તિમાં અર્જુમાં જેમ કાપવાની શક્તિ છે, તેમ પોતપોતાના વિષય
ગ્રહણ કરવાની જે શક્તિ તે રૂપ ઊપકરણ કહેવાય છે,

एवं इन्द्रियस्वरूपं प्रोक्तं ।

એથી રીતે દ્રવ્યે દ્રિયનું સ્વરૂપ કહ્યું.

जावेन्द्रियाणि लब्ध्युपयोगरूपाणि ।

લબ્ધિના ઊપયોગ રૂપ ભાવે દ્રિય કહેવાય છે,

जीवस्य ज्ञानावरणादिकर्मक्षयोपशमज्जावात्
या शब्दादिग्रहणशक्तिः सा लब्धिः ।

જીવને જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મના ક્ષયોપશમ થવાથી શબ્દાદિ
વિષયને ગ્રહણ કરવાની જે શક્તિ થાય તે લબ્ધિ કહેવાય છે,

येन पुनः शब्दादीनां ग्रहणपरिणामः स उप-
योगः ।

જે વડે શબ્દાદિ વિષયને ગ્રહણ કરવાનો પરિણામ થાય
તે ઊપયોગ કહેવાય છે,

एतद् द्वयरूपाणि जावेन्द्रियाणि ।

એ લબ્ધિ અને તેનો ઊપયોગ રૂપ ભાવે દ્રિય કહેવાય છે,

इति पंचापि इंद्रियाणि व्याख्यातानि ।

(૬૭)

નવતત્ત્વબોધ.

એ પ્રમાણે પાંચ ઇન્દ્રિયોની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

ચત્વારઃ કષાયાઃ પંચ અવ્રતાનિ ત્રયો યોમાઃ
इति सप्तदशभेदा आश्रवस्य व्याख्याताः ।

ચાર કષાય, પાંચ અવ્રત અને ત્રણ યોગ-એ આશ્રવના
સત્તર ભેદની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે.

शेषाः पंचविंशतिक्रियारूपाः प्रोच्यन्ते ।

બાકીના પચવીશ ક્રિયા રૂપ આશ્રવના ભેદ કહે છે.

क्रियाः पंचविंशतिः ताः पुनः इमा बह्व्यमाणा

लक्षणानुक्रमेण ज्ञातव्याः ।

તે પચવીશ ક્રિયાઓ કે જેઓના લક્ષણ અનુક્રમે આગળ
કહેવામાં આવશે, તે પ્રમાણે જાણી લેવી.

तासामेव लक्षणमाह ।

તે પચવીશ ક્રિયાઓનું લક્ષણ કહે છે.

काइअ अहिगरणीया, पाउसिया पारितावणी
किरिया ।

पाणाइवाइरंमिअ, परिग्गाहिया मायवत्तीया

॥ १७ ॥

मिच्छादंसणवती, अप्पच्चरकाणा य दिष्टी
पुष्टी अ ।

पाहुञ्चि य सामंतो, वणीअ नेसत्थि साहत्थि
॥ १८ ॥

आणवणि विआरणिआ, अणभोगा अणव-
कंख पच्चइआ ।

अन्नापओगसमुदा, णपिज्जदोसेरिआ वहिआ
॥ १९ ॥

१ क्षयित्री, २ अधिस्त्रिष्टी, ३ प्राद्वेष्टि, ४ पारितापनिष्टी
५ प्राज्जातिपातिष्टी, ६ व्यास्रिष्टी, ७ पारिस्त्रिष्टी, ८ भायाप्र-
त्ययिष्टी, ९ भिव्यादर्शनप्रत्ययिष्टी, १० अप्रत्याज्यानिष्टी, ११
द्विष्टी, १२ स्फुटिष्टी, १३ प्रातित्यष्टी, १४ सामंतोपनिपातिष्टी,
१५ नैशत्रिष्टी, १६ स्वहस्तिष्टी, १७ आनयिनिष्टी, १८ विहारिष्टी,
१९ अनाभोगिष्टी, २० अनयकांक्षाप्रत्ययिष्टी, २१ आयोगिष्टी २२
समुदागिष्टी, २३ प्रभिष्टी, २४ द्वेष्टी अने २५ धर्मापधिष्टी—अ-
वीश द्विष्टी ३६५५ छे. १७-१८ १९.

अवचूरी.

काइअ, इति मिच्छादंसणइति आणवणि
इति—कायेन अयत्तमानेन निर्वृत्ता सा कायिकी
कल्प्यते । ?

૧ ક્રયા—શરીરને ચતના વગર પ્રવર્તીવતાં જે લાગે તે ક્રાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

અધિકરણિકી પશુવધાદિપ્રવર્ત્તનેન વધ્વાદિ નિવર્ત્તનેન ચાધિકરણેન નિર્વૃત્તા અધિકરણિકી । ૨

૨ પશુનો વધ વિગેરે પ્રવર્ત્તન અને ખર્જ વિગેરેથી તેમનું નિર્વર્ત્તન કરવા રૂપ અધિકરણ વડે જે લાગે તે અધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

જીવાજીવયોરુપરિ પ્રદ્વેષેણ પ્રાદ્વેષિકી । ૩

૩ જીવ તથા અજીવ ઉપર દ્વેષ કરવાથી લાગે તે પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ક્રોધાદેઃ સ્વપરયોઃ પરિતાપેન પારિતાપનિકી । ૪

૪ ક્રોધ વિગેરેથી પોતાને અને બીજાને પરિતાપ ઉપજાવવાથી જે લાગે તે પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

પ્રાણાતિપાત્તેન પ્રાણાતિપાતિકી । ૫

૫ જીવના પ્રાણને હાનિ કરવાથી જે લાગે તે પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

કૃષ્યાદ્યારંભનેન આરંભિકી । ૬

૬ ખેતી વિગેરેના આરંભથી જે લાગે તે આરંભિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ધાન્યાદિપરિગ્રહેણ પરિગ્રહિકી । ૭

૭ ધાન્ય વિગેરેના પરિગ્રહ—સંગ્રહ, તે ઉપર મમતાથી જે લાગે તે પારિગ્રહિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

मायया परवंचनेन संजाता मायाप्रत्ययिकी । ८

८ इन्द्राधी भीमने छत्राधी के लागे ते मायाप्रत्ययिकी किया छोड़ाय के.

जिनवचनविपरीतपरिणामेन मिथ्यादर्शनेन
संजाता मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी । ९

९ जिन लजपतता यजनधी विपक्षित पद्विभवाला मिथ्यादर्शन पर के लागे ते मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी किया छोड़ाय के.

अप्रत्याख्यानेन अविरत्या जाता अप्रत्याख्या-
निकी । १०

१० अप्रत्याख्यान—अविरति पर के लागे ते अप्रत्याख्या-
निकी किया छोड़ाय के.

कौतुकानिरीक्षणैः दृष्टिकी । ११

११ कौतुकी दृष्टि द्वारा पर के लागे ते दृष्टिकी किया छोड़ाय के.

रागाद् देवाहा जीवाजीवयोः स्वरूप पृच्छनेन
अथवा रागादिबहुभक्तबादकादिप्रतिष्ठितस्तूनां हस्त
स्पर्शनेन निर्वृत्ता पृष्ठिकी तथा स्पृष्टिकी वा । १२

१२ राग के देवधी छत्र अष्टवतु स्वरूप पृच्छाधी अथवा
राग विमोक्षी यज्ञ—आणः विमोक्ष भुक्त वस्तु पर हस्तस्पर्श
द्वारा के लागे ते पृष्ठिकी अथवा स्पृष्टिकी नामे किया
छोड़ाय के.

જીવાજીવાદૌ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય કર્મબંધનેન
સંજાતા પ્રાતિત્યકી । ૧૩

૧૩ જીવ-અજીવ વિગેરે આશ્રી કર્મબંધ થવાથી જે લાગે તે પ્રાતિત્યકી ક્રિયા કહેવાય છે.

સ્વકીયગજાશ્વવૃષ્ણાદિવિશિષ્ટપદાર્થે વિલોક-
યિતું લોકં સર્વતઃ સમાગચ્છેતં પ્રશંસાં કુર્વેતં દૃષ્ટ્વા
હર્ષકરણેન અથવા અનાઘ્ઘાદિતસ્નેહાદિ જ્ઞાજને
ત્ત્વસાણાં જીવાનાં નિપાતનેન સંજાતા સામંતોપનિ-
પાતિકી । ૧૪

૧૪ પોતાના હાથી, ઘોડા, બેલ વિગેરે ઉપા પદાર્થ જોવાને સર્વ તરફથી લોકો આવતા અને પ્રશંસા કરતાં જોઈ હર્ષ કરવાથી જે લાગે અથવા તેલ વિગેરેના પાત્ર ઉઘાડા રાખતાં તેમાં ત્રસજીવના પડવાથી જે લાગે તે સામંતોપનિપાતિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

રાજાદ્યાદેશાન્નિતરાં યંત્રશસ્ત્રાદ્યાકર્ષણેન સંજા-
તા નૈશસ્ત્રિકી । ૧૫

૧૫ રાજા વિગેરેની આજ્ઞાથી યંત્ર શસ્ત્ર વિગેરેના અતિ આકર્ષણથી જે લાગે તે નૈશસ્ત્રિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

જીવેન શ્વાનાદિના અજીવેન શસ્ત્રાદિના શશ-
કાદિકં સ્વહસ્તેન મારયતઃ સ્વાહસ્તિકી । ૧૬

૧૬ જીવ-શ્વાન વિગેરેથી અને અજીવ-શસ્ત્રાદિકથી પોતાને હાથે સસલા પ્રમુખને મારતાં જે લાગે તે સ્વહસ્તિકી ક્રિયા.

જીવાજીવયોરાજ્ઞાપનેન સ્વેચ્છયા વ્યાપારરૂપેણ
આનયનેન વા આજ્ઞાપનિકી આનયનિકી વા । ૧૭

૧૭ જીવ અજીવને સ્વેચ્છા વ્યાપાર વડે પ્રપૂજ્યા કરવાથી
અથવા સાવવાથી જે સાગે તે આજ્ઞાપનિકી અથવા આનયનિકી
ક્રિયા કહેવાય છે.

જીવાજીવયોર્વિદારણેન સ્ફોટનેન વૈદારણિકી ૧૮

૧૮ જીવ તથા અજીવને વિદારવા—દેહવાથી જે ક્રિયા સાગે
તે વૈદારણિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

શૂન્યચિત્તતયા વસ્તૂનામાદાન-ગ્રહણેન અના-
જોગિકી । ૧૯

૧૯ શૂન્ય ચિત્ત રાખી વસ્તુનું મહાજ્ઞ કરવાથી જે સાગે તે
અનાજોગિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ઇદ્ પરલોકવિરુદ્ધાચરણેન અનવકાંક્ષ પ્રત્યયિકી

। ૨૦

૨૦ આ લોક અને પરલોકની વિરુદ્ધ આચરણ કરવાથી
જે સાગે તે અનવકાંક્ષપ્રત્યયિકી તામે ક્રિયા કહેવાય છે.

અન્યા અપરા એકવિંશતિતમા ।

બીજી એકવીશમી ક્રિયા કહે છે.

મનોવચનકાયયોગદુઃપ્રણિયાનેન નિર્વૃત્તા પ્રાયો-
ગિકી । ૨૧

૨૧ મન, વચન અને કાયના યોગનું અયોગ્ય પ્રવિધાન
કરવાથી જે સાગે તે પ્રાયોગિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

અષ્ટાનાં કર્મણાં સમુદાયેન યા જીવતિ સા
સામુદાયિકી । ૨૨

૨૨ આઠ કર્મના સમુદાયથી જે લાગે તે સામુદાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

માયાલોનાશ્રિતા પ્રેમિકી । ૨૩

૨૩ માયા અને લોભના આશ્રયથી જે લાગે તે પ્રેમિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

ક્રોધામાનાશ્રિતા દ્વેષિકી । ૨૪

૨૪ ક્રોધ અને માનના આશ્રયથી જે લાગે તે દ્વેષિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

કેવલિનાં કેવલકાયયોગજનિતવંધેન સંજાતા
ઐર્યાપથિકી । ૨૫

૨૫ કેવલીને માત્ર કાયાના યોગથી ઇત્યન્ત્ર થયેલ બંધ પડે જે ક્રિયા લાગે તે ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

एवं क्रियाः पंचविंशतिः ।

એવી રીતે પચવીશ ક્રિયાઓ છે.

एवं पूर्वोक्त सप्तदशजैदानां पंचविंशतिक्रियाणां
चमीलने द्विचत्वारिंशत् जेदा आश्रवस्य ज्ञातव्याः ।

એવી રીતે પ્રથમ કહેલ સત્તર જોડ અને આ પચવીશ ક્રિયાના જોડ મળતાં કુલ મળીને આશ્રવતત્ત્વના બેતાલીશ જોડ જાણવા.

इत्थं पंचमं आश्रवतत्त्वम् ।

એવી રીતે પાંચમું આશ્રવતત્ત્વ સમાપ્ત થયું.

પાટું સંવરતત્ત્વં વિવૃણોતિ ।

છઠું સંવર તત્ત્વ કહે છે.

સમિદ્ ગુત્તિ પરીસહ, જઙ્ઘમ્મો ભાવના
ચરિત્તાણિ ।

પણ તિ દુવીસ દસ વાર, પંચ મેણ્હિં સ-
ગવન્ના ॥ ૨૦ ॥

પાંચ સમિતિ, મળ ગુત્તિ, બાવીસ પરીપદ, દસ પ્રકારનો
યતિધર્મ, આર ભાવના, પાંચ પ્રકારનું ચારિત્ર, એવી રીતે સંવ-
રતત્ત્વના સત્તાયન ભેદ થાય છે. ૨૦

અવચૂરી.

સમિદ્ ઇતિ—સંવરતત્ત્વસ્ય સત્તપંચાશત્ત્વેદાઃ ।

સંવર તત્ત્વના સત્તાયન ભેદ છે.

તે ચ એવં જ્ઞાતવ્યાઃ ।

તે આ પ્રમાણે જાણવા—

યદ્યા સમિતયઃ પંચ ગુપ્તયસ્તિભ્યઃ પરીપદા
દ્વાવિંશતિઃ યતિધર્મો દશજ્ઞેદઃ જ્ઞાવના દ્વાદશધ્યા
ચારિત્રાણિ પંચ એવં ક્રમેણ સમિત્યાદીનાં પાણાં
ચત્તરાધ્યોક્તજ્ઞેદસંખ્યાયોજને સર્વાગ્રે સત્તપંચાશદ્
જ્ઞેદા જ્ઞાતવ્યાઃ ।

તે આ પ્રમાણે—પાંચ સમિતિ, ત્રણ યુક્તિ, બાવીશ પરીપદ, દશ પ્રકારનો યતિ ધર્મ, બાર પ્રકારની ભાવના, પાંચ પ્રકારનું ચારિત્ર—એ સમિતિ વિગેરે છ ઊત્તરાર્દગાથામાં કહેલ સંખ્યા સાથે જોડતાં સર્વ મળીને સત્તાવન લેઢ જાણવાં

તત્ર સમિતયઃ પંચ ઈર્યાસમિતિઃ ૧ ત્રાષાસ-
મિતિઃ ૨ એષણાસમિતિઃ ૩ આદાનનિક્ષેપણાસમિતિઃ
૪ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિઃ ૫ ।

તેમાં ૧ ઈર્યાસમિતિ, ૨ ભાષાસમિતિ, ૩ એષણાસમિતિ
૪ આદાનનિક્ષેપણાસમિતિ અને ૫ પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ—એ
પાંચ સમિતિ.

તત્ર સમ્યક્ પ્રજાસ્તાર્હત્પ્રવચનાનુસારેણ ઇતિઃ
ગમનં ચેષ્ટાસમિતિઃ ।

તેમાં સમ્ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે શ્રી અર્હંતના શ્રેષ્ઠ પ્રવચનને
અનુસારે ઇતિઃ એટલે ગમન—ચેષ્ટા તે સમિતિ કહેવાય છે.

ઈર્યાયસ્ ગમનસ્ય સમિતિઃ ઈયાસમિતિઃ ।

ઈર્યા—ગમન તેની સમિતિ— ચેષ્ટા વિશેષ તે ઈર્યાસમિતિ
કહેવાય છે.

માર્ગે ગચ્છન્ ધૂસર—યુગ પ્રમાણજૂમૌ દત્તદૃષ્ટિઃ
સાધુઃ સમસ્તજીવાનાં રક્ષાં કુર્વન્ યાતિ સા-
ઈર્યાસમિતિઃ ઇતિજ્ઞાવઃ । ?

૧ માર્ગે ચાલતાં ધૂસર—પ્રમાણ જૂમૌ દૃષ્ટિ રાખી
સર્વ જીવની રક્ષા કરતા સાધુ વિગેરે તે ઈર્યાસમિતિ કહેવાય
છે. એવો ભાવાર્થ છે.

ज्ञापासमिति: ज्ञापाया निरवद्यवचनस्य त-
मिति: । २

२ ज्ञापा ओष्ठे निर्दोष वचन, तेनी अभिति, ते ज्ञापास-
मिति इत्येवायं छे.

एषणासमिति: या छिचत्वारिंशद्वोपविवर्जितः
आहारः साधुजिः गृह्यते सा एषणासमिति: । ३

३ ये ओंताक्षीश द्वाप वगर्तो आहार साधु अदृष्ट इति
ते ओषणासमिति इत्येवायं छे.

आदाननिक्षेपसमिति: आदानं वस्तूनां ग्रहणं
निक्षेपो वस्तूनां स्थापनं तयोः आदाननिक्षेपयोः
समिति यद् वस्तूनां ग्रहणं मोचनं च प्रथमं चक्षुषा
निरीक्ष्य ततो रजोदरणादिना प्रमाज्यं विधीयते
सा आदाननिक्षेपसमिति: इति ज्ञावः । ४

४ आदान ओष्ठे वस्तुनो अदृष्ट अने निक्षेप ओष्ठे वस्तु-
नो स्थापन ते आदान अने निक्षेपनी अभिति ते आदाननिक्षे-
पसमिति इत्येवायं छे. आचार्य ओष्ठे छे छे, वस्तु लेवी छे भुजवी
तेनां प्रथम अक्षुषी ओष्ठ ते पाठी रजोदरं विजोदधी पुंजवी
ते आदान निक्षेप अभिति ज्ञाववी.

पारिष्ठापनिकासमिति: परिष्ठाप्यते परित्य-
ज्यते तदोपादि वस्तु सा पारिष्ठापनिका समिति: । ५

५ तेनां ओंताक्षीश वस्तुनो परित्याग पाय ते पारिष्ठाप-
निका अभिति इत्येवायं छे.

યત્ર કફમૂત્રમલાદિ નિર્જીવસ્થાને યતનયા પરિષ્ઠાપ્યતે સા પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિઃ ।

જેમાં કફ, મૂત્ર, મલ વિગેરે નિર્જીવ સ્થલે જતનાથી શુક્રામાં આને તે પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ કહેવાય છે.

एवं पंच समितयः व्याख्याताः

એવી રીતે પાંચ સમિતિની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

अथ गुप्तयः तिस्रः मनोगुप्तिः १ वचनगुप्तिः २ कायगुप्तिः । ३

ગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે—૧ મનોગુપ્તિ, ૨ વચનગુપ્તિ, ૩ કાયગુપ્તિ.

तत्र मनोगुप्तिः त्रिधा आर्त्तरौड्यनानुबंधिक-
द्वपनाजालपरिहारः १ धर्मध्यानानुबंधिनी माध्य-
स्थ्यपरिणतिः २ केवलज्ञानयोगनिरोधावस्थायां स-
कलमनोद्वयनिरोधश्च ३ इति मनोगुप्तिः ।

તેમાં મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧ આર્ત તથા રૌદ્ર ધ્યાન સંબંધી કલ્પનાઓની જાલની નિવૃત્તિરૂપ તે ૨ પહેલી. ૨ ધર્મધ્યાન સંબંધી મધ્યસ્થ—સમતા પણાની પરિણતિ તે ૩ બીજી. ૩ કેવલજ્ઞાન પછી સકળ યોગને નિરોધ કરવાની અવસ્થામાં મનના સર્વ દ્રવ્યનો નિરોધ કરવો. તે ૩ ત્રીજી—એવી રીતે ત્રણ પ્રકારની મનોગુપ્તિ છે.

वचनगुप्तिः द्विधा ब्रूसंज्ञादिपरिहारात् मौना-

निग्रहः । १ वाचनापृच्छनादिषु मुखवस्त्रिकाच्चादित
वक्त्रस्य ज्ञापमाणस्यापि वागुनियंतणं । २

वचनशुक्ति ये प्रशस्नी छे. १ प्रशुद्धीनी संज्ञा विनये छोडी
हर्ष भोजन धारण इत्याना आश्रितप्रह इत्यां ते १ पेटुद्धी २ वाचना
पृच्छना विनये इत्यानां शुभे भुदपति शशीने ओलतां छे
वाशीनी नियंत्रण इत्यानां आवे ते २ श्रीछे.

वचनशुक्तिः सर्वथा वचननिरोधः निरवद्यस-
म्यक्वचनज्ञापणाच्यां कृत्वा द्विजेदा ज्ञापामिति
पुनः सम्यक्वचनप्रवृत्तिरूपतया एकजेदा एव इति
वचनशुक्ति ज्ञाया लमित्योजेदः ।

वचनशुक्ति, १ सर्वथा वचनतो निरोध इत्या इप तथा २
निर्दोष अने सम्पद् वचन लापण इत्या इप ये विदवाणी वचन-
शुक्ति छे अने सम्पद् वचननी प्रवृत्ति इत्या इप अस्मत् विदवाणी
लापण अभिति छे— अथी शीते वचनशुक्ति अने लापणभिति
वच्छे छे.

कायशुक्तिः विद्या उपसर्गादिसद्वृत्तावे कायो-
त्तर्गादचलनं, केवलानां योगनिरोधावस्थायां सर्वथा
शरीरचेष्टापरिहारः वा १ तथा निवृत्तौक्तविधिना
मुनीनां कायव्यापारस्य २ ।

कायशुक्ति ये प्रशस्नी छे. लापणोदि यतां लपोचनभांशी
असित धनु नदी ते अथवा टेटुद्धीने यता निरोधनी अस्थानां

१ निवृत्तौक्तविधिना २ कायव्यापारस्य

સર્વથા શરીરની ચેષ્ટાનો ત્યાગ તે ૧ પેહેલી તથા ૨ સિદ્ધાંતમાં
કહેલ વિધિ પ્રમાણે મુનિની કાયાના વ્યાપારની પ્રવૃત્તિ તે ૧ બીજી.

एवं तिस्रो गुप्तयः व्याख्याताः । २७

એવી રીતે ત્રણ ગુપ્તિની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી. ૨૦

अथ परीषदाः द्वाविंशतिः

હવે બાવીશ પરીષદ કહે છે.

खुहा पिवासा सी उण्ह, दंसा चेला रईत्थिओ।

ચરિઆ નિસિહિયા સિજા, અકોસ વહ

जायणा ॥ २१ ॥

अलाभ रोग तण फासा, मल सकार परी-

सहा ।

પત્તા અત્તાણ સમ્મત્તં, ૨અ બાવીસ પરીસહા

॥ २२ ॥

૧ ક્ષુધા, ૨ પિપાસા, ૩ શીત, ૪ ઊષ્ણ, ૫ દંશ, ૬ ચેલ, ૭ અરતિ, ૮ સ્ત્રી, ૯ ચર્યા, ૧૦ નૈષેધિકી, ૧૧ શય્યા, ૧૨ આક્રોશ, ૧૩ વધ, ૧૪ યાચના, ૧૫ અલાભ, ૧૬ રોગ, ૧૭ તૃણસ્પર્શ, ૧૮ મલ, ૧૯ સહાર, ૨૦ પ્રજ્ઞા, ૨૧ અજ્ઞાન અને ૨૨ સમ્યક્ત્વ એ બાવીશ પરીષદ બાણવા. ૨૧-૨૨.

अवचूरीः

खुहा इति अलम्ब इति कुधापरीपदः निर-
वद्याद्वारात्तान्ने कुधा सहनीया न पुनः सावद्याद्वार-
प्रदणं कार्यं इत्येवंस्वरूपः । १

१ निर्दोष आहारो लाज न धाय त्वां सुधी कुधा सहन
हृषी, पण सावद्य आहार लेवो नही, जेवी रीते वर्तवुं ते
कुधापरीपद इत्येवाय छे.

पिपासापरीपदः तृषा सहनीया न पुनः गाढ-
तृषापीमितैरपि सञ्चिजलं पेयं । २

२ तृषा सहन हृषी, गाढ तृषापी पीणित धतां पण अञ्चिज
जल पीवुं नही, जे तृषापरीपद इत्येवाय छे.

शीतपरीपदः कार्यात्तर्गविद्वारादि कुर्वतां
शीतं लगति तन् सहनीयं अग्निसेवादि न चिन्तनीयं । ३

३ कार्यात्तर्ग तथा विद्वार हस्तां जे राढ लागे ते सहन
हृषी पण अग्निशी तापवा विवेरेनु चितवन न हरेवुं, ते
शीतपरीपद इत्येवाय छे.

उष्णपरीपदः ग्रीष्मतापाक्रांतैरपि स्नानवायु-
व्यंजन वातायनश्रयणादि न विधेयं आतापनादि
कष्टं सहनीयं ।

४ उनायाना तापवी पीणित धतां पण स्नान, वायु, पणो,
माष्य उपर येववुं विवेरे न हरेवुं, आतापनादि इष्ट सहन
हरेवुं ते उष्णपरीपद इत्येवाय छे.

દંશમશકપરીષહઃ કાયોત્સર્ગાદિષુ દંશમશક-
કૃતા વિઘાતાઃ સહનીયાઃ । ૫

૫ કાયોત્સર્ગ વિગેરેમાં ડાંસ, અને મશલાએ દીધેલા ચટકા સહન કરવા, તે દંશમશકપરીષહ કહેવાય છે.

ચેલપરીષહઃ માનપ્રમાણોપૈતૈર્વસ્ત્રૈર્મલિનજીર્ણ
શીર્ણૈઃ રપિ સ્વેદોમનસિ ન કાર્યઃ । ૬

૬ બરાબર થાય તેટલા પ્રમાણવાલા, ચેલા, જુના અને સડી ગયેલા વસ્ત્રો મલે તોપણ મનમાં ખેદ ન કરવો, તે ચેલપરીષહ કહેવાય છે.

અરતિપરીષહઃ અમનોહોપાશ્રયાહારાદિષુ અ-
રતિઃ ન કાર્યા । ૭

૭ ઊપાશ્રય તથા આહાર સારા નહીં મળતાં તે વિષે અરતિ—અપ્રીતિ ન કરવી, તે અરતિપરીષહ કહેવાય છે.

સ્ત્રીપરીષહઃ સ્ત્રીણાં મનોહરરૂપવિઞ્જૂષાવિલાસ
વાક્યહાવજ્ઞાવાદિકં દૃષ્ટ્વા ચિત્તક્ષોભો ન કાર્યઃ । ૮

૮ સ્ત્રીઓના મનોહર રૂપ, અલંકાર, વિલાસ, વચન, અને હાવભાવ વિગેરે જોઈ ચિત્તમાં ક્ષોભ ન કરવો તે સ્ત્રીપરીષહ કહેવાય છે.

ચર્યાપરીષહઃ વાયુવત્ અપ્રતિબદ્ધતયા વિહારઃ
કાર્યઃ ન પુનઃ એકત્ર વાસઃ । ૯

૯ વાયુની જેમ પ્રતિબંધ પામ્યા વગર વિહાર કરવો. એક સ્થળે વાસ કરવો નહીં તે ચર્યાપરીષહ કહેવાય છે.

नैवेधिकीपरीपदः श्मशाने शून्यागारे सर्पविले
सिंहगुहादिषु कायोत्सर्गस्थैः नानाविधोपसर्गसदृजा-
वेऽपि शशिष्ठा चेष्टा न कार्या । १०

१० श्मशान, शून्यभट्ट, सर्पनो राश्ट्र अने सिंहुनी गुहा
विभेदेभां हायेंतसर्गपणं श्मैतां विविध जतना छिपसर्ग घाय ते
जतां नक्षरी चेष्टा न करवी ते नैवेधिकीपरीपद इहेवाय छे.

शय्यापरीपदः उच्चावचासु शय्यासु शीतोष्ण-
कालादौ मनसि उद्वेगो न विधेयः । ११

११ छिन्नी नीन्नी शय्या—शय्यादे भजतां शीतकाद अने
छिन्नुकाद विभेदेभां मनभां उद्वेग न करवा ते शय्यापरीपद
इहेवाय छे.

आक्रोशपरीपदः अज्ञानलोकप्रोक्तवैजाप्यवाक्य
श्रवणे कोपो न कार्यः दृढप्रहारिवत् । १२

१२ अज्ञानीक्षाः छिन्नी स्वरे भराण पवन पोखे ते सांख्यी
दृढप्रहारीनी केम हापन करवा ते आक्रोशपरीपद इहेवाय छे.

वधपरीपदः कोपि दुरात्मा साधूनां वधं करोति
तथापि साधुजिः क्रोधो न विधेयः स्कंदकसूरिशिष्य
वत् । १३

१३ डाड दुरात्मा साधुना वध करे तथापि साधुज्जे स्कंध
सूरिना शिष्यनी केम हापन करवा नई; ते वधपरीपद इहेवाय छे.

याञ्चापरीपदः जित्वावृत्तिकाले परगृहेषु या-
चने दुःखं मनसि न धार्य । १४

૧૪ લિક્ષાવૃત્તિ વખતે બીજાને ઘેર માગતાં મનમાં દુઃખ ન લાવવું તે આચનાપરીષદ કહેવાય છે.

અભાજ્ઞપરીષદઃ અંતરાયકર્મોદયાત્ નિર્દોષ-
જ્ઞાલાભાજ્ઞાત્ત્રાવેડપિ ચિત્તે ગદ્ગેગો ન કાર્યઃ ઢંઢણ-
કુમારવત્ । ૧૫

૧૫ અંતરાય કર્મના ઊદયથી નિર્દોષ લિક્ષાના લાભ ન થાય તોપણ ઢંઢણકુમારની જેમ મનમાં ઊદ્વેગ ન કરવો તે અભાજ્ઞ-પરીષદ કહેવાય છે.

રોગપરીષદઃ ગમ્યરોગસંજ્ઞેવપિ આર્તધ્યાનં ન
કાર્યં સમ્યક્ સહ્યં સનત્કુમારવત્ । ૧૬

૧૬ કદિ ભયંકર રોગ થાય તોપણ આર્તધ્યાન ન કરવું સનત્કુમારની જેમ સહન કરવું, તે રોગપરીષદ કહેવાય છે.

તૃણપરીષદઃ સંસ્તારકાદૌ ઢર્જાદિતૃણવ્યાપારે
દેહપીમાયામપિ દુઃખં ન ચિંત્યં । ૧૭

૧૭ સંસ્તાર વિગેરેમાં હાલ, વિગેરે ધાસના વ્યાપારથી દેહને થીડા થાય તથાપિ દુઃખ ન ચિંતવવું, તે તૃણપરીષદ કહેવાય છે.

મલપરીષદઃ મલસ્વેદાદિ શરીરાત્ ન સ્ફેટનીયં
કિંતુ યાવજ્જીવં સમ્યક્ સહનીયં । ૧૮

૧૮ મેલ પસીના વિગેરે શરીર ઉપરથી ઊતારવા નહીં પણ તે બવજીવ સુધી સારી રીતે સહન કરવા, તે મલપરીષદ કહેવાય છે.

સત્કારપુરસ્કારપરીષદઃ બહુલોકનરેશ્વરાદિકૃત

स्तुतिवेदनादेः चित्तेन्मादो न कार्यः उत्कर्षो मनसि
न कार्यः । १९

१९ पक्षों से: के सक्त विषये स्तुति वेदना ई तेथी चित्तमां
चित्तेना ईश्वो नही तेम मनमां चित्तये लायवो नही, ते सक्त-
पुरस्कार परीपद इहेवाय छे.

प्रज्ञापरीपदः बहुज्ञान संज्ञवेऽपि आत्मीयचित्ते
गर्वो न कार्यः । २०

२० बहुज्ञान होय तोपक्ष पेताना मनमां गर्व न ईश्वो
ते प्रज्ञापरीपद इहेवाय छे.

अज्ञानपरीपदः ज्ञानावरणीयकर्मोदयान् पठ-
त्तामपि पाठो नागच्छति तथापि दुःखं मनसि न कार्यं
किंतु कर्मविप्राक एव चिंत्यः । २१

२१ ज्ञानावरणीय कर्मना छित्तथी इति लखे तोपक्ष पाठ
आपठे नही, तथापि मनमां दुःख लायवो नही यक्ष पेताना
कर्मना तेवो विप्राक विंतयवो, ते अज्ञानपरीपद इहेवाय छे.

सम्यक्तापरीपदः जिनशासनविषये देवगुरुधर्म
विषये च संदेहो न विवेच्यः । २२

२२ जिनशासन विषे के देव, गुरु तथा धर्मने विवे संदेह
ईश्वो नही ते सम्यक्ता परीपद इहेवाय छे.

एवं द्वाविंशतिः परीपदा व्याख्याताः । २१-२२

अथी रीते आथीश परीपदोनी व्याख्या ईश्वरमां आथी.
२१-२२

અથ યતિધર્મો દશધા—દશપ્રકારઃ ।

હવે દશ પ્રકારનો યતિધર્મ કહે છે.

સ્વાંતિ મદ્વ અજ્જવ, મુત્તી તવ સંજમે અ
બોધવ્વે ।

સત્ત્વં સોઅં આકિં, ચણં ચ વંભં ચ જઙ્ઘ-
મ્મો ॥ ૨૩ ॥

૧ ક્ષમા, ૨ માર્દવ, ૩ આર્જવ, ૪ મુક્તિ, (સતોષ) ૫ તપ, ૬ સંયમ, ૭ સત્ય, ૮ શૌચ, ૯ અકિંચનત્વ અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય, એ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ જાણવો. ૨૩

અવચૂરી.

સ્વાંતિ ઇતિ—ક્ષમા—માર્દવ—આર્જવ—નિર્લો-
પ્પતા—તપઃ—સંયમ—સત્ય—શૌચ—અકિંચનત્વ—બ્રહ્મ-
સ્વરૂપઃ ।

૧ ક્ષમા, ૨ માર્દવ, ૩ આર્જવ, ૪ નિર્લોપતા, ૫ તપ, ૬ સંયમ, ૭ સત્ય, ૮ શૌચ, ૯ અકિંચનત્વ, અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય—
એ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ છે.

તત્ર ક્ષમા ક્રોધજયઃ સ ચ ઉપશમેન સ્યાત્ ?

૧ તેમાં ક્રોધનો જય કરવો તે ક્ષમા નામે યતિધર્મ કહેવાય
તે ક્રોધનો જય ઉપશમ (સમતા) થી થાય છે.

मार्दवं मृदोर्जाविः मार्दवं अर्द्धकात्परिहारः । ३

३ मृदु—मृदुत्वतो त्याग ओष्ठे अर्द्धकारणो त्याग ते मार्दव नामे यतिधर्म इदेषाम् छे.

आर्जवं ऋजोर्जाविः मायात्यागः । ३

३ ऋजु—ऋजुत्वतो त्याग ओष्ठे माया—इष्यतो त्याग ते आर्जव नामे यतिधर्म इदेषाम् छे.

निर्लोभता लोभपरिहारः । ४

४ लोभतो त्याग ते निर्लोभता यतिधर्म इदेषाम् छे.

तपः बाह्यांतरन्नेदंछादिशब्दा । ५

५ बाह्य अने अन्तर जीवा ओष्ठी के भार प्रशरे धाम छे ते तप यतिधर्म इदेषाम् छे.

संयमः प्राणातिपातविरमणरूपः । ६

६ प्राणातिपातधी विरमण भावधुं, ते संयमयतिधर्म इदेषाम् छे.

सत्यं सदन्व्यो जीवेभ्यो हितं पश्यं सत्यं । ७

७ सत् ओष्ठे छवने दितकारी ते सत्य यतिधर्म इदेषाम् छे.

शौचं सर्वजीवेषु मुख्यकारि वर्जनं शौचं अदत्ता दानपरिहारः । ८

८ सर्व छवने मुख्य विषये तेवी रीते वर्तवुं अने आत्ता गान (बासी) तो त्याग ते शौच यतिधर्म इदेषाम् छे.

अकिंचनत्वं न विद्यते किंचन यस्य सः अकिंचनः

અર્કિંચનસ્યજ્ઞાવઃ અર્કિંચનત્વં સર્વપરિગ્રહ ત્યાગઃ । ૯

૯ જેની પાંસે કાંઈપણ ન હોય તે અર્કિંચન, તેનો ભાવ તે અર્કિંચનત્વ એટલે સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ તે અર્કિંચનત્વ યતિ-ધર્મ કહેવાય છે.

બ્રહ્મઔદારિકવૈક્રિયસંબંધમૈથુનપરિહારઃ । ૧૦(૧૩)

૧૦ ઔદારિક અને વૈક્રિય સંબંધી મૈથુનનો ત્યાગ તે બ્રહ્મ યતિધર્મ કહેવાય છે. ૨૩

અથ જ્ઞાવના દ્વાદશ. ।

હવે બાર ભાવના કહે છે.

પદમમણિન્નમસરણં, સંસારો ઇગયા ય અ-
ણ્ણત્તં ॥

અસુક્તં આસવ સંવરો અ તહ નિજ્જરા
નવમી ॥ ૨૪ ॥

ભોગસહાવો બોહી, દુલ્લહાધશ્મસ્સ સાહગા
અરિહા ॥

એઆઓ ભાવણાઓ, માવેઅવ્વા પયત્તેણં ॥ ૨૫ ॥

૧ અનિત્ય ભાવના, ૨ અશરણુ ભાવના, ૩ સંસાર ભાવના, ૪ એકત્વ ભાવના, ૫ અન્યત્વ ભાવના, ૬ અશુચિત્વ ભાવના ૭ આશ્રય ભાવના, ૮ સંવર ભાવના, ૯ નિર્જરા ભાવના, ૧૦

लोभद्वेषाद्य आधना, ११ मोक्षिद्वेष आधना, अने १२ धर्म-
ना साधन आदिधन पञ्च भावना इत्येव के जीवी धर्म आधना,
अे आर आधना प्रयत्नशी आधनी. २४-२५.

अवचूरी.

पदस इति लोभ सहायोऽति-अनित्यज्ञावना?

अशरणज्ञावना १ ज्ञवज्ञावना २ एकत्वज्ञावना ४
अन्यत्वज्ञावना ५ अशौचज्ञावना ६ आश्रयज्ञावना ७
संवरज्ञावना ८ निर्जगज्ञावना ९ धर्मज्ञावना १०
लोकज्ञावना ११ बोधिज्ञावना १२

१ अनित्य आधना, २ अशरण आधना, ३ ज्ञव आधना
४ अज्ञव आधना, ५ अन्यत्व आधना, ६ अशौच आधना, ७
आश्रय आधना, ८ संवर आधना, ९ निर्जग आधना, १०
धर्म आधना, ११ लोभ आधना अने मोक्षि आधना—अे आर
आधना के.

तत्र संसारे सर्वपदार्थानां अनित्यता यत् चिंत्य-
ते सा अनित्यज्ञावना । ?

१ तेषां संसारता सर्व पदार्थ अनित्य के अेव के चित्त-
यत् ते अनित्य आधना होवाय के.

अशरणं देहितां मग्नादिनये संसारे शरणं
किमपि नास्ति इत्यादिचिंतनं अशरणज्ञावना । १

२ मृत्तु विमरे जगत्तत्ता आ संसारतां प्राणीनि होय पञ्च
संसार मणी संसार चित्तयत्, ते संसार आधना इत्येव के.

જીવાનાં ચતુરશીતિલક્ષજીવિયોનિપરિવ્રમણ
ચિંતનં નવજ્ઞાવના । ૩

૩ જીવ ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાં ભ્રમણ કરે છે—
એમ ચિંતવવું, તે ભવ ભાવના કહેવાય છે.

एकाक्येव जीवः उत्पद्यते विपद्यते कर्माण्यु-
पार्जयतिनुक्ते चेत्यादिचिंतनं एकत्वज्ञावना । ४

૪ જીવ એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલોજ મૃત્યુ પામે છે
એકલોજ કર્મ બાંધે છે અને એકલોજ કર્મ ભોગવે છે—ઈત્યાદિ
ચિંતવન કરવું તે એકત્વ ભાવના કહેવાય છે.

जीवानां देहात् पृथक्के सति पुत्रकलत्रादिध-
नादिपदार्थेभ्यः अत्यंतज्ञेद एकत्वं अतः तत्त्ववृत्त्या
कोपि कस्यापि संबंधी नास्ति—इत्यादि चिंतनं अन्य-
त्वज्ञावना । ५

૫ જીવને દેહથી જુદાંપણાને લીધે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન વિગેરે
પદાર્થોથી અત્યંત ભેદપણું છે, તેથી તત્ત્વરીતે જોતાં કોઈ પણ
કોઈનો સંબંધી નથી આ પ્રમાણે જે ચિંતન કરવું, તે અન્ય-
ત્વ ભાવના કહેવાય છે.

देहस्य सप्तधातुमयस्य नव स्रोतांसि निरंतरं
स्रवंति मलमूत्रश्लेष्मादि—वस्तूनि बीजत्सानि सह-
चारीणि सन्ति अतः शुचित्वं कुतः स्यादिति चिंतनं
अशौचज्ञावना । ६

૧. જ્ઞાન ધાતુના બનેલા આ દેહના નવ દ્વાર નિરંતર ગ્રહાં હોય છે. મહા, મુત્ર બાજીયા વિગેરે ગ્રીભાત્ર યસ્તુઓ તેની સામે રહ્યા હોય છે. એવી એ દેહમાં મુચિપણ—પવિત્રતા દર્શાવી દેાય- એ પ્રકારે તે ચિંતવન કરવું તે અસંભવ બાવના કહેવાય છે.

સંસ્કારમધ્યસ્થિતસમસ્તજીવાનાં મિથ્યાત્વ
કસાયાવિરતિપ્રમાદાર્ત્તરોઝ્યાનાદિદેતુન્નિઃ નિરંતરં-
કર્માણિ વ્યવમાનાનિ સંતિ ઇતિચિંતનં આશ્રવ-
જાવના । ૩

૭ સંસારમાં શ્રેણી સમસ્ત છવેને મિથ્યાત્વ દર્શાય, અવિરતિ, પ્રમાદ, આર્ત્તધ્યાન અને રોઝધ્યાન વિગેરે દેતુથી નિરંતર દર્શ બધાયા હોય છે, ક્રિયાદિ ચિંતવન કરવું, તે આશ્રવ-
જાવના કહેવાય છે.

મિથ્યાત્વાદીના વંચદેતુન્નૂતાનાં સંવરણોપાયાઃ
સમ્યક્વાદયઃ તેષાં ચિંતનં સંવરજ્ઞાવના । ૬

૮ ઊપર કહેલી (આશ્રવબાવનામાં) મિથ્યાત્વ વિગેરે ને રોઝ્યાના ઊપાય સમ્યક્ત્વ વિગેરે છે, તે સમ્યક્ત્વ વિગેરેનું ચિંતવન કરવું, તે સંવરબાવના કહેવાય છે.

નિર્જરાજ્ઞાવના કર્મનિર્જરાહ્યા ઠિયા સકામા
અકામા ચ ।

હર્ષની નિર્જરા દરજા હવ નિર્જરા જ્ઞાવના સદામા અને સદામા એમ બે પ્રકારની છે.

તત્ર સકામા સાધૂનાં ।

તેમાં સાધુઓને સામા નિર્જરા છે.

અકામા ચ અજ્ઞાનકષ્ટજનિતાજીવાનાં ।

અને અજ્ઞાન કષ્ટથી થયેલી જીવોને અકામા નિર્જરા છે.

તત્ર સકામા દ્વાદશપ્રકારતપોહિતકર્મક્રય-
રૂપા । ૧

૧ તેમાં તપથી કર્મનો ક્ષય થવા ૩૫ આર પ્રકારની સકામા નિર્જરા છે.

અકામા પુનઃ તિર્યગાદિજીવાનાં તૃષાબુઝુક્તા
હેદનત્રેદનનારોદ્ધારસાવચકામકષ્ટસહેનેનયઃકર્મક્રયઃ
તદ્વૂપા જ્ઞાતવ્યા ।

તિર્યંચ વિગેરે જીવને તૃષા, ભુખ, હેદન, ભેદન, ભારવહન,
સાવચ, કામ અને કષ્ટને સહન કરવાથી જે કર્મનો ક્ષય થાય તે
૩૫ અકામા નિર્જરા જાણવી.

एवंविधाया निर्जरायाः चिंतनं निर्जराप्तावना। ए

૯ એવી નિર્જરાનું ચિંતન કરવું તે નિર્જરાભાવના
કહેવાય છે.

दुस्तरसंसारसागरसमुत्तारणप्रवहणप्रायश्री
जिनप्रणीतश्रीधर्मज्ञावचिंतनं धर्मज्ञावना । १०

૧૦ દુસ્તર એવા સંસાર સાગરને ઊતારનાર વહાણ સમાન
શ્રી જિનપ્રણીત એવા ધર્મ ભાવનાનું ચિંતન કરવું તે ધર્મ-
ભાવના કહેવાય છે.

चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्य कटिसंस्थापितकर

तिर्यक्मत्तारित पादपुरुषाकारस्य धर्माधर्मास्ति-
क्तायादिषट्त्रयैः परिपूर्णस्य लोकस्य चिंतनं लोक-
ज्ञानम् । ११

११ इति उपरं द्वाय भूमी पञ्च तिर्यक् पादपुरुषा इति द्वाया
शब्देना पुरुषानी आहूति केया आहूतिपाणा अने धर्मादिनष्टाय,
अधर्मास्तिनष्टाय विरुद्धे छ द्वयभी परिपूर्ण आ बौद्ध सत्त्वलोकेतुं
चिंतयन करतुं, ते लोकज्ञानम् शब्देनाय छे.

अनंतानंतकालदुर्लभमनुप्यादिसामग्रीयोगेऽपि
दुःप्रापं प्राप्यो बोधिवीजं जीवानां इत्यादि चिंतनं
बोधिज्ञानम् । १२

१२ अनन्ता अनन्त काले दुर्लभ अथवा अनुपपन्ना विभेदे
सामग्रीने योग यतां पण्डित्यने बोधिवीज (अभक्ति) प्राप्तुं
मुश्किल छे, इत्यादि चिंतयन करतुं ते बोधिज्ञानम् शब्देनाय छे.

एवं षाडशज्ञानाः व्याख्याताः । १३

अथी नीने आर आवनानी व्याख्या करवायां आवी. १५

—ॐ—

अथ चारित्राणि पंच ।

इमे पांच प्रधारतुं आरित्र शब्दे छे.

सामाद्वयत्वं पदमं, छेओवठावणं भवे वीजं ।

परिहारविमुद्धीजं, सुहमं तह संपरायं च

॥ २६ ॥

તત્તોઅ અહસ્કાયં, સ્વાયંસર્વંમિ જીવલોગંમિ ।
જં ચરિઝ્ઞ સુવિહિયા, વચ્ચંતિ અયરામરં
ઠાળં ॥ ૨૭ ॥

૧ પેહેલું સામાયિક ચારિત્ર, ૨ બીજું બેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૩ ત્રીજું પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર, ૪ ચોથું સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર તે પછી પાંચમું ૫ યથાખ્યાત ચારિત્ર, જે યથા એટલે યથાવિધેએ સર્વ જીવલોકમાં ખ્યાત એટલે પ્રસિદ્ધ છે તે યથાખ્યાત ચારિત્ર, જેને આચરીને સાધુ અજરામર સ્થાનને પામે છે. ૨૬—૨૭

અવચૂરી.

સામાઙ્ગિય ઇતિ તત્તોઅ ઇતિ—ચારિત્રાણિ
પંચ સામાયિક ૧ બેદોપસ્થાપનીય ૨ પરિહારવિ-
શુદ્ધિક ૩ સૂક્ષ્મસંપરાય ૪ યથાખ્યાત ૫ નામાનિ ।

૧ સામાયિક, ૨ બેદોપસ્થાપનીય, ૩ પરિહારવિશુદ્ધિક, ૪ સૂક્ષ્મસંપરાય, અને ૫ યથાખ્યાત,—એ પાંચ ચારિત્ર છે.

તત્ર સામાયિકં સર્વસાવધવ્યાપારપરિત્યાગ
નિરવધવ્યાપારસેવનરૂપં જ્ઞાતવ્યં । ૧

૧ સર્વ સાવધવ્યાપારનો ત્યાગ અને નિરવધ—નિર્દોષ વ્યાપારનું સેવન, તે સામાયિકચારિત્ર કહેવાય છે.

બેદોપસ્થાપનીયં ગણાધિપેન પ્રદત્તં પ્રાણાતિપાત
વિરમણાદિપંચમહાવ્રતરૂપં । ૨

२ साधुसमुदायना अपिपत्तिमे आरित्वा प्राप्नुवतिभानः
विश्रमन् विनोदं पश्य सद्भावतः, ते छेदापक्ष्यापनीय आरित्वा
होवाय छे.

परिहारविशुद्धिकं नव साधवो गच्छात् पृथग्
भूत्वा अष्टादशमासान् यावत् यत्सिद्धांतप्रोक्तरीत्या
तपः कुर्वन्ति तत्परिहारविशुद्धिकं क्षेत्रं । ३.

३ नव साधुभ्यो गच्छन्ती अद्वार निवृत्ती अद्वार भास सुधी
सिद्धांतभां ह्येता प्रभावे तप हरे, ते परिहारविशुद्धि आरित्वा
होवाय छे.

सूक्ष्मसंपरायं सूक्ष्मसंपरायारव्यदशमगुण-
स्थानकप्राप्तानां साधूनां यन्चारित्रं तत् सूक्ष्मसंपरायं । ४.

४ सूक्ष्मसंपराय नामे इतिभा गुल्लभावे भास यथेता साधु-
भ्यो के आरित्वा ते सूक्ष्मसंपराय आरित्वा होवाय छे.

यथाख्यातं सर्वेषु कथायेषु सर्वकथं प्राप्तेषु सा-
धूनां यन्चारित्रं तत् यथाख्यातं । ५.

५ सर्व ह्यथायने सर्वथा ह्यथ धनां साधुभ्यो के आरित्वा
ते यथाख्यात आरित्वा होवाय छे.

एतेषां चारित्राणां मध्ये सांप्रतं प्रथमचारित्रं ह्यं
विद्यमानमस्ति शेषाणि त्रीणि चारित्राणि व्युच्छि-
न्नानि ।

६ पांथ आरित्वाभां दास पदेता के आरित्वा विद्यमान छे,
आधीना यत्तु आरित्वा विनोदं भाभ्या छे.

एवं चारित्रपंचकं व्याख्यातं ।

એવી રીતે પાંચ ચારિત્રની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

एवं समितीनां पंच ज्ञेदाः गुप्तीनां त्रयः परी-
षद्धानां द्वाविंशतिः यतिधर्मस्य दश ज्ञावनानां द्वा-
दश चारित्राणां पंच ज्ञेदाः इति सप्तपंचाशोज्ञेदाः
संवरतत्त्वस्य संजाताः ।

એવી રીતે સમિતિના પાંચ ભેદ, ગુપ્તના ત્રણ ભેદ, પરી-
ષદના બાવીશ, યતિધર્મના દશ, જ્ઞાવનાના બાર, અને ચારિ-
ત્રના પાંચ-એમ સર્વ મળી સત્તાવન ભેદ સંવરતત્ત્વના થયા.

इति षष्ठं संवरतत्त्वं संक्षेपतो व्याख्यातम् । १६-१७

એવી રીતે છઠાં સંવરતત્ત્વની વ્યાખ્યા સંક્ષેપથી કરેલી
છે. ૨૬-૨૭

अथ सप्तमं निर्जरातत्त्वं व्याख्यानयति ।

હવે સાતમા નિર્જરા તત્ત્વની વ્યાખ્યા કરે છે.

अणसण मूणोअरिया, वित्ती संखेवणं रस-
च्चाओ ।

कायकिलेसो संली, णया य वइझो तवो होइ

॥ २८ ॥

પાયચ્છિત્તં વિણઓ વેયાવન્નં તહેવ સદ્દક્ષાઓ।
 દક્ષાણં ઉરસગ્ગો વિઅ, અભિંમતરઓ તવો
 હોઈ ॥ ૨૯ ॥

વારસવિહં તવો ણિ, જ્જરા ચ વંધો ચડ વિ-
 ગપ્પો અ।

પયઈ ઠિદ્દ અણુભાગો, પેસ મેણિં નાયવ્વો
 ॥ ૩૦ ॥

આર પ્રકારનું તપ છે, તેમાં ૯ પ્રકારનું બાહ્ય તપ છે, ૧
 આનંદન, ૨ ડિનારડી, ૩ વૃત્તિસંશ્લેષ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયકલેશ
 અને ૬ સંલેખના—એ ૯ પ્રકારનું બાહ્ય તપ છે, ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત,
 ૨ વિનય, ૩ વેયાવૃત્ત્ય, ૪ ક્યાખ્યાય, ૫ ધ્યાન અને ૬ ડિવ્યર્ગ—
 એ ૬ પ્રકારનું અભ્યંતર તપ છે, એ આર પ્રકારનું તપ એજ
 આર બેઠ વડે નિર્દેશતાવ કહેવાય છે, તે પછી ૧ પ્રકૃતિ, ૨
 સ્થિતિ, ૩ આહવાન અને ૪ પ્રદેશ—એ ચાર બેઠ વડે ચાર
 પ્રકારનું અધ્યતન આજુબું. ૨૮-૨૯-૩૦

અવચૂરી.

અણમણ ઇતિ પાયચ્છિત્તં ઇતિ-વારસવિહં
 ઇતિ । તવ વારસવિહં ઇતિ—ગાત્રામવ્યાત્ પદ
 મેકં । (વ્યાખ્યાનયતિ)

વારસવિહં એ ગાત્રામણી એક પદની વ્યાખ્યા કહે છે,

દ્વાદશપ્રકારં તપો નિર્જરા પ્રોચ્યતે ।

આર પ્રકારનું તપ એ નિર્જરા કહેવાય છે.

તત્ તપો બ્રાહ્માચ્યંતરજ્ઞેદાચ્યાં દ્વિધા સ્યાત્ ।

તે તપ આદ્ય અને અભ્યંતર એવા બે ભેદથી બે પ્રકારનું છે.

તત્ર બ્રાહ્મં તપઃ षઢ્વિધં અનશન ૧ ઝનોદરતા ૨
વૃત્તિસંક્ષેપ ૩ રસત્યાગ ૪ કાયકલેશ ૫ સંલીનતા ૬
લક્ષણં ।

૧ અનશન, ૨ ઝિનોદરી, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયકલેશ અને ૬ સંલીનતા-એ છ પ્રકારનું આદ્યતપ છે.

તત્ર અનશનં આહારપરિત્યાગરૂપં દ્વિધા ઈત્વરં
યાવત્કથિકં ચ । ૧

૧ તેમાં આહારનો ત્યાગ કરવો તે અનશનગ્રંથ કહેવાય છે તે ઈત્વર અને યાવત્કથિક એવા બે ભેદવાળું છે.

ઈત્વરંચતુર્થષષ્ઠાષ્ટમાદિ યાવત્કથિકં યાવ-
જ્જીવ મનશનગ્રહણરૂપં ।

એથ, છઠ અને અઠમ વિગેરે ઈત્વર અનશન કહેવાય છે અને જાવજીવ સુધી અનશન કરવું તે યાવત્કથિક અનશન કહેવાય છે.

ઝનોદરતા એકદ્વિત્ર્યાદિકવલહાન્યા જ્ઞેયા । ૨

૨ એક, બે, ત્રણ વિગેરે આસ આછા કરવા તે ઝિનોદરી તપ કહેવાય છે.

વૃત્તિસંક્ષેપઃ કલ્પક્ષેત્રકાલજ્ઞાનવિષયાન્નિમ્નદ્વય
રૂપઃ । ૩

૩ કલ્પ, ક્ષેત્ર, કાલ અને જ્ઞાન વિષય સંબંધી અભિમત્ત
કર્યો તે વૃત્તિસંક્ષેપ તથા કહેવાય છે.

યથા શ્રી મહાવીરસ્ય ચતુર્વિંશાન્નિમ્નદ્વંદન-
વાણ્યા પૂરીતઃ ।

જેમ શ્રી મહાવીર ભગવાંતનો ચતુર્વિંશ અભિમત્ત અંદન
બાણાએ પૂર્યો હતો.

સ્મૃત્યાગો વિકૃતિ પરિત્યાગઃ । ૪

૪ વિકૃતિ (વિગતનો) સ્થાન કર્યો તે સ્મૃત્યાગ તથા કહે-
વાય છે.

કાયઃ ક્લેશો લોચાદિકષ્ટસદ્નનં । ૫

૫ લોચ વિગરે ક્ષેત્રને સદન કર્યા તે કાયકલેશ તથા કહે-
વાય છે.

સંલીનતા ચતુર્વિંશા ઇન્દ્રિયક્રમાયયોગનિવારણ
રૂપાદિ વિવર્જિતોપાશ્રયનિવસનજેદૈર્ઘ્યતિવ્યા । ૬

૬ ઇન્દ્રિય, ક્રમાય અને યોગનું નિવારણ તથા શ્રી પશુ
ચર વિગરેથી વર્જિત એવા ઉપાશ્રયમાં એક જ એકથી સંલી-
નતા તથા ચાર પ્રકારનું છે. એટલે ૧ ઇન્દ્રિય સંલીનતા, ૨ ક્રમા-
યસંલીનતા, ૩ યોગસંલીનતા અને ૪ વિવિજનચર્યાસંલીનતા
એવા તેના ચાર ભેદ છે.

एवं बाह्यं तपः पद्विं लोकप्रसिद्धं व्याख्यातम् ।

(૯૪)

નવતત્ત્વબોધ.

એવી રીતે લોકપ્રસિદ્ધ છ પ્રકારનાં બાહ્ય તપની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

અથ આમ્યંતરં તપઃ षદ્વિધં ।

હવે છ પ્રકારનું અભ્યંતર તપ કહે છે.

પ્રાયશ્ચિત્ત ૧ વિનય ૨ વૈયાવૃત્ય ૩ સ્વાધ્યાય ૪
ધ્યાન ૫ નત્સર્ગ ૬ નામકં ।

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન,
અને ૬ નત્સર્ગ એવા તેના નામ છે.

તત્ર પ્રાયશ્ચિત્તં નિજાનિ પાતકાનિ યથાલગ્નાનિ
ગુરુણાં પુરસ્તાત્ યત્ આલોચ્યતે ગુરુપદત્તં ચ તપઃ
સમાચર્યંતે તત્ પ્રાયશ્ચિત્તમ્ । ૧

૧ લાગેલા પાતકના પાપ ગુરુની આગળ આલોચ્યે એટલે
ગુરુએ કહેલું તપ આચરે તે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે.

વિનયઃ સપ્તપ્રકારઃ જ્ઞાન ૧ દર્શન ૨ ચારિત્ર ૩
મનો ૪ વચન ૫ કાય ૬ વિવેકકલ્પ પ્રચારિક ૭
જેદૈર્ઝાતિવ્યઃ । ૨

૨ ૧ જ્ઞાન, ૨ દર્શન, ૩ ચારિત્ર, ૪ મન, ૫ વચન, ૬ કાયા
અને ૭ વિવેકકલ્પપ્રચારિક એવા સાત ભેદવાળા વિનય બાજુવો.

વૈયાવૃત્યં આચાર્યોપાધ્યાયતપસ્વિગ્લાનાદિનાં
અન્નપાનાદિસંપાદન વિશ્રામણાદિરૂપં । ૩

૩ આચાર્ય, હિપાધ્યાય, તપસ્વી અને જ્ઞાન-દુઃખી એવા પ્રદેશને અન્નપાન સાધી આપતા તથા ત્રિઆમ આપેલા એ વેદ્યા-વૃત્ત્ય હોવાય છે.

સ્વાધ્યાયઃવાચના-પૃચ્છના-પરાવર્તના-નુપ્રેક્ષા
ધર્મકથાલક્ષણઃ પંચજ્ઞેદઃ । ૪

૪ પાંચતા, ૨ પૃચ્છના, ૩ પરાવર્તના, ૪ અનુપ્રેક્ષા અને ૫ ધર્મકથા—એ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય હોવાય છે.

ધ્યાનં આર્ત્તરોગ્ધર્મશુદ્ધરૂપં । ૫

૫ ૧ આર્ત, ૨ શેદ, ૩ ધર્મ અને શુદ્ધ—એ ચાર પ્રકારનું ધ્યાન હોવાય છે.

તત્ત્વ આર્ત્તરોગ્ધર્મોઃ પરિહારઃ ધર્મશુદ્ધરૂપોઃ સ્વી-
કારઃ एतौ પરિહારસ્વીકારૌ ધ્યાનં કલ્પયતે ।

તેમાં આર્તધ્યાન અને શેદધ્યાનનો ત્યાગ કરવો તથા ધર્મ ધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનનો સ્વીકાર કરવો એ ત્યાગ અને સ્વીકાર ધ્યાન હોવાય છે.

જ્ઞાનગોં જ્યજ્ઞાવજ્ઞેદાદ્ ત્રિયા । ૬

૬૦૪ અને જ્ઞાન એવા બે બેદગી જ્ઞાન એ પ્રકારનો છે.

તત્રથાચઃ ચતુર્થા ગણ ૨ દેહો ૨ પથિ ૩ જ્ઞાત
૪ ત્યાગ જ્ઞેદાન ।

તેમાં પદ્મજ્ઞાન ૨૦૪ જ્ઞાન ૧ ગણ, ૨ દેહ, ૩ હિપાધ્યાય અને ૪ જ્ઞાન તેનો ત્યાગ કરવારૂપ ચાર બેદ વાંચે છે.

જ્ઞાવતઃ પુનઃ ક્રોધાદિવશ્નિયાગો જ્ઞાતવ્યઃ ।

કોનાદિકનો ત્યાગ કરવો એ ભાવથી ઉત્સર્ગ છે.

एवं षट् प्रकारं आचर्यन्तरं तपः प्ररूपितं ।।

એવી રીતે છ પ્રકારનું આચર્યંતર તપ નિરૂપણ કર્યું.

आचर्यन्तरं कस्मात्प्रोज्यते ।।

એ તપ આચર્યંતર શામાટે કહેવાય છે ?

यतो मोक्षप्राप्तौ अंतरंगकारणमिदं ततः आचर्य-
न्तरं कथ्यते ।।

મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં એ અંતરંગ કારણરૂપ છે તેથી તે અ-
ચર્યંતર તપ કહેવાય છે.

इति सप्तमं निर्जरातत्त्वं व्याख्यातं ।।

એવી રીતે સાતમા નિર્જરાતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરેલી છે.

अथ अष्टमं बंधतत्त्वं प्ररूपयति ।।

હવે આઠમું બંધ તત્ત્વ નિરૂપણ કરે છે.

बंधो इति बंधः कर्मजिः सह जीवानां संश्लेषः
यथा क्षीरनीरयोः अग्रयःपिरुयोर्वा ।।

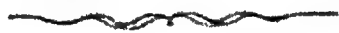
બંધ એટલે કર્મની સાથે જીવનો સંશ્લેષ-સંપર્ક તે દુધ
અને જલની જેમ અથવા અગ્નિ અને લોહના પિંડની જેમ
જાણવો.

स चतुर्धा प्रकृति १ स्थिति २ अनुज्ञाग ३ प्र-
देश ४ नैदैर्ज्ञातव्यः ।।

તે બંધ ૧ પ્રકૃતિ, ૨ સ્થિતિ, ૩ અનુભાગ અને ૪ પ્રદેશ
એવા બેદની ચાર પ્રકારનો જાણવો.

एतानेव चतुरो जेदान् प्रक्षेपगात्रया व्याख्यानयति।
એ ચાર બેદની પ્રક્ષિપ્ત ગાથાથી વ્યાખ્યા કરે છે.

पयइ सहावो वुत्तो, ठिइ कालावहारणं ।
अणुभागो रसो णेओ, पएसो ढलसंचओ॥३१॥

કર્મનો સ્વભાવ એ પ્રકૃતિ બંધ કહેવાય છે. કર્મના કાલનું
અવધારણું—નિશ્ચય તે સ્થિતિ બંધ કહેવાય છે. કર્મનો રસ તે
અનુભાગ બંધ જાણવો અને કર્મના દલ (દલીયા) નો સંચય
તે પ્રદેશ બંધ કહેવાય છે. ૩૧

अवचूरी.

पयइ इति—प्रकृतिः स्वप्तावः परिणाम इ-
तिज्ञावः ।

સ્વભાવ અર્થાત્ પરિણામ તે પ્રકૃતિબંધ કહેવાય છે.

स्थितिबंधः कालपरिमाणं ।

કાલનું પરિમાણ તે સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

अनुज्ञागो रसः कल्पते ।

રસ એ અનુભાગ બંધ જાણવો.

प्रदेशः पुद्गलपरिमाणरूपः ।

પુદ્ગલનું પરિમાણ એ પ્રદેશ બંધ કહેવાય છે.

एते चत्वारोऽपि ज्ञेया मोदकदृष्टान्तेन ज्ञातव्याः।

એ ચારે ભેદ મોદક (લાડ) ના દૃષ્ટાંતથી જાણવા.

यथा कश्चिन्मोदकः तत्तद्द्रव्यसंयोगनिष्पन्नो
वातं पित्तं श्लेष्माणं वा येन स्वरूपेण हंति स स्वज्ञावः
कथ्यते । १

૧ જેમ (વાત, પિત્ત અને કફ હરનારા) તે તે દ્રવ્યના સંયોગથી બનાવેલા લાડ જે સ્વરૂપથી વાતને, પિત્તને શ્લેષ્મને હણે, તે સ્વરૂપનું નામ સ્વભાવબંધ કહેવાય છે.

यथा पुनः स एव मोदकः पक्षं मासं द्विमासं
त्रिमासं चतुर्मासादि यावत् यत्तेनैव रूपेण तिष्ठति
सा स्थितिः कथ्यते । २

૨ જેમ તેના તે લાડ એક પખવાડીયું, એક માસ, બે માસ, ત્રણ માસ, અને ચાર માસ વિગેરે જ્યાં સુધી તેના તેજ સ્વરૂપથી રહે તે સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

यथा पुनः स एव मोदकः कश्चित्पुनः कटुर्जवति
कश्चित्तीव્રोजवति यत् स रसः
कथ्यते । ३

૩ જેમ તેના તે લાડ જે કોઈ મીઠા થાય છે કોઈ કડવો થાય છે અને કોઈ તીવ્રો થાય છે તે રસબંધ કહેવાય છે.

यथा पुनः स एव मोदकः कश्चित् अल्पदलपरि-

માણનિષ્પન્નઃ કશ્ચિત્પુનઃ વહુદલનિષ્પન્નઃ કશ્ચિદ્ વ-
હુતરદલનિષ્પન્નઃ એવં મોદકેષુ પુદ્ગલપરિમાણં સ્યાત્
સ પ્રદેશઃ । ૪

૪ જેમ તે લાડુ કોઇ અલ્પ દલીયાના પ્રમાણથી બન્યો
હોય છે, કોઇ ઘણાં દલીયાના પ્રમાણથી બન્યો હોય છે — અને
કોઇ અતિઘણા દલીયાના પ્રમાણથી બન્યો હોય છે, એવી રીતે
લાડુની અંદર જે દલીયાનું પ્રમાણ તે પ્રદેશબધ કહેવાય છે.

એવં કર્મણાં વંધોઽપિ ચતુઃ પ્રકારો જ્ઞાતવ્યઃ ।

એવી રીતે કર્મનો બધ પણ ચાર પ્રકારનો જાણવો.

તથાદિ ।

તે આ પ્રમાણે—

કાનિચિત્ જ્ઞાનાવરણીયાદીનિ કર્માણિ જ્ઞાનં
દર્શનં ચારિત્રં વા વ્રંતિ ચેન સ્વજ્ઞાવેન સ પ્રકૃતિવંધઃ
પ્રોચ્યતે ।

તાન્યેવ પુનઃ કર્માણિ કાનિચિત્ જથન્યતઃ ઇંત-
ર્મુદૂર્તસ્થિતિકાનિ જવંતિ જત્કૃષ્ટતથ્ચ કાનિચિત્
વિંશતિ કોટાકોટિસાગરોપમપ્રમાણસ્થિતિકાનિ
જવંતિ ।

કેટલાએક જ્ઞાનાવરણીય વિગેરે કર્મ જ્ઞાન, દર્શન વા ચારિત્ર
ને જે સ્વજ્ઞાવથી હણે છે, તે પ્રકૃતિબધ કહેવાય છે.

તેના તેજ કર્મ કોઈ જઘન્યથી અંતર્મુહર્તની સ્થિતિવાલા હોય છે અને ઊત્કૃષ્ટ કોઈ વીશ કોટકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા હોય છે.

કાનિચિત્ ત્રિંશત્કોટકોટીસાગરપ્રમાણસ્થિતિકાનિ જનંતિ કાનિ પુનઃ સસ્રતિકોટકોટીસાગરપ્રમાણસ્થિતિકાનિ જનંતિ ।

કેટલાએક કર્મ વીશ કોટકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા હોય છે અને કેટલાએક સીત્તેર કોટકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા હોય છે.

एवं यावंतं कालं बहानि कर्माणि तिष्ठन्ति स स्थितिवंधः कथ्यते ।

એવી રીતે જેટલો કાલ બાંધેલા કર્મ રહે તે સ્થિતિબંધ કહેવાય છે.

तेषामेव पुनः कर्मणां केषांचिन्मधुररसः स्यात्
केषांचित् कटुकरसः स्यात् केषां पुनस्तीव्ररसः स्यात्
स रसबंधः कथ्यते ।

તેના તેજ કર્મમાં કોઈનો મધુરરસ, કોઈનો કટુરસ અને કોઈનો તીવ્રો રસ થાય તે રસબંધ કહેવાય છે.

तेषामेव पुनः कर्मणां तत्तत्पुद्गलपरिमाणं
जनति स प्रदेशबंधः कथ्यते ।

તેના તેજ કર્મને તે તે પુદ્ગલનું પ્રમાણ થાય તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે.

એવમષ્ટમં વંચતત્ત્વં વ્યાખ્યાતમ્ ।

એવી રીતે આઠમા અવતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

અથ નવમં મોક્ષતત્ત્વં વ્યાખ્યાનયતિ ।

હવે નવમાં મોક્ષતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરે છે.

સંતપયપરુષણયા, દૃવ્યપમાણં ચ સ્વિત્તફુસણા

ય ।

કાલો અંતર ભાગ, ભાવે અપ્પા વહુ ચેવ

॥ ૩૨ ॥

૧ સત્પદપ્રરૂપણાદ્વાર, ૨ દ્રવ્યપ્રમાણદ્વાર, ૩ ક્ષેત્રદ્વાર, ૪ સ્વ-
ર્જનાદ્વાર, ૫ કાલદ્વાર, ૬ અંતરદ્વાર, ૭ ભાગદ્વાર, ૮ ભાવદ્વાર,
અને ૯ અદ્યપ્યહુત્ત્વદ્વાર—એ મોક્ષ તત્ત્વના નવદ્વાર છે. ૩૨

અવચૂરી.

સંતપય इति મોક્ષતત્ત્વસ્ય નવજ્ઞેદા જ્ઞવંતિ ।

મોક્ષ તત્ત્વના નવ જ્ઞેદ (દ્વાર) છે.

તે ચ એવં જ્ઞાતવ્યાઃ ।

તે આ પ્રમાણે જાણવા.

સત્પદ પ્રરૂપણા ૧ દ્રવ્યપ્રમાણં ૨ ક્ષેત્રપ્રમાણં ૩

સ્પર્શના ૪ કાલઃ ૫ અંતરં ૬ જાગઃ ૭ જાવઃ ૮
અદ્યપબહુત્વં ૯ ।

૧ સત્યપદપ્રશ્નદ્વાર, ૨ દ્રવ્યપ્રમાણદ્વાર, ૩ ક્ષેત્રપ્રમાણદ્વાર,
૪ સ્પર્શનાદ્વાર, ૫ કાલદ્વાર, ૬ અંતરદ્વાર, ૭ ભાગદ્વાર, ૮ ભાવ-
દ્વાર અને ૯ અદ્યપબહુત્વદ્વાર,—એ નવ દ્વાર (ભેદ) બાણવા.

અથ એતેષાં નવાનાં મોક્ષતત્ત્વજ્ઞેદાનાં સ્વરૂપં પ્રરૂપયતિ ।
હવે એ મોક્ષ તત્ત્વના નવ ભેદનું સ્વરૂપ કહે છે.

સંતં સુદ્ધપયત્તા, વિજ્જંતં સ્વકુસુમવ્વ ન અસંતાં ।
મુરકત્તિ પયં તસડ, પરૂવણા મગ્ગણા ઈહિં
॥ ૩૩ ॥

શુદ્ધપદ હોવાથી મોક્ષપદ છતું છે અને વિદ્યમાન છે, આકા-
શના પુષ્પની જેમ તે અછતું નથી. મોક્ષ એવું પદ તે મોક્ષપદ
તેની પ્રશ્નણા ગતિ વિગેરે માર્ગણા દ્વારે થાય છે. ૩૩

અવચૂરી.

સંતં સુદ્ધ ઇતિ—સતમિતિસત્ વિદ્યમાનં મો-
ક્ષ ઇતિ પદં ।

મોક્ષ એવું પદ છતું અને વિદ્યમાન છે.

મોક્ષ ઇતિ નામ કસ્માદ્દેતોઃ ।

મોક્ષ એવું નામ છતું વિદ્યમાન શા હેતુ માટે છે ?

શુદ્ધ પદત્વાત્ અસંયુક્તપદત્વાત્ એકપદત્વાદિ
ત્યર્થઃ ।

તે શુદ્ધપદ છે એટલે સંયુક્ત નહીં તેણું પદ છે અર્થાત્ એક
પદ છે તે હેતુ મારે સત્ છે.

સ્વકુસુમવત્ આકાશપુष्પવત્ ન અસંતં ન અ-
સત્ અવિદ્યમાનં ।

આકાશના પુષ્પની જેમ તે મોક્ષપદ અસત્—અવિદ્યમાન
નથી.

અયં જ્ઞાવઃ સકલેઽપિ જગતિ યસ્ય યસ્ય પદા-
ર્થસ્ય એકપદં નામ જ્ઞવતિ સ સ પદાર્થઃ અસ્ત્યેવ યથા
ઘટપટલકુટાદિ ।

બીપરનો ભાવાર્થ એવો છે કે અખિલ જગતમાં જે જે
પદાર્થનું નામ એક પદવાળું હોય, તે તે પદાર્થ સત્—વિદ્યમાન
છે. જેમ ઘડા, યજ્ઞ, સાદડી વિગેરે એક પદવાળા પદાર્થ સત્ છે.

एवं मोक्षस्यापि मोक्षइति एकपदं नाम अतः
कारणात् मोक्षोस्त्येव ।

એવી રીતે મોક્ષનું નામ પણ મોક્ષપદ એકું એકજ પદવાળું
છે. તેથી મોક્ષ સત્—વિદ્યમાન છેજ.

(न) पुनः आकाशकुसुमस्य एकपदं नाम ना-
स्ति किंतु द्विपदं नामास्ति ।

આકાશપુષ્પ—એ નામ એક પદવાળું નથી પણ એ પદ-
વાળું નામ છે, તેથી અસત્ છે.

યત્ યત્ વસ્તુ દ્વિપદનામ વાચ્યંજવતિ તત્
તત્ એકાંતેન વિદ્યમાનં ન જવતિ ।

જે જે વસ્તુ એ પદવાલા નામથી વાચ્ય હોય, તે તે વસ્તુ
વિદ્યમાન હોય એમ એકાંત પણ નથી.

કિંતુ કિંચિત્ ગોશ્રૃંગમહિષશ્રૃંગાદિવત્ વિદ્ય-
માનં કિંચિત્ પુનઃ સ્વશ્રૃંગ-અશ્વશ્રૃંગ-આકાશકુસુ-
માદિવત્ અવિદ્યમાનં ।

કેમકે કોઈ ગાયનું શીંગડું, પાડાનું શીંગડું વિગેરે વિદ્યમાન
પણ છે અને કોઈ ખરનું શીંગડું, અધીનું શીંગડું અને આકાશ-
પુષ્પ વિગેરે વસ્તુ અવિદ્યમાન પણ છે. (તેથી એકાંતે કોઈ સમ-
જનું નહીં.)

મોક્ષશ્ચિત્ પદં પુનઃ એકપદત્વાત્ અસ્ત્યેવ ।

મોક્ષ એ પદ, એક પદવાળું નામ છે તેથી વિદ્યમાન છેજ.

અનેન અનુમાનપ્રમાણેન મોક્ષો વિદ્યમાનોઽસ્તિ
શ્ચિત્ સિદ્ધયતે ।

આ અનુમાન પ્રમાણ વડે મોક્ષ વિદ્યમાન છે એમ સિદ્ધ
થાય છે.

તત્ર મોક્ષસ્ય સત્પદરૂપસ્ય પ્રરૂપણા વિચારણા
ગત્યાદિમાર્ગણાદ્વારા એવ વિધીયતે । ૩૩

સત્પદ ૩૫ એવા તે મોક્ષતત્ત્વની પ્રરૂપણા—વિચારણા ગતિ
વિગેરે માર્ગણાદ્વારાજ કરવામાં આવે છે. ૩૩.

તાં સત્પદપ્રરૂપણાં એતાસ્તેવ પ્રરૂપયતિ ।

એમાં તે સત્પદપ્રરૂપણા દ્વારતું નિરૂપણ કરે છે.

નરગદ્ધ પર્ણિદિ તસ ભવ, સન્નિ અહરકાય
સ્વદ્ધ અ સમ્મત્તે ।

મુરકોણાહારકેવલ, દંસણનાળે ન સેસેસુ ॥

૩૪ ॥

પેલી ગતિમાર્ગણામાંથી મનુષ્યગતિ, બીજી ઇન્દ્રિયમાર્ગ-
માંથી પાંચેન્દ્રિય, ત્રીજી કાયમાર્ગણામાંથી ત્રસકાય, ચોથી ભવ
માર્ગણામાંથી ભવસિદ્ધિ, પાંચમી સંજ્ઞીમાર્ગણામાંથી સંજ્ઞી,
છઠી ચારિત્રમાર્ગણામાંથી યથાખ્યાત ચારિત્ર, સાતમી સમ્ય-
કત્વમાર્ગણામાંથી ક્ષાયિદસમ્યકત્વ, આઠમી આહાર માર્ગણામાંથી
અનાહાર, નવમી દર્શન માર્ગણા અને દશમી જ્ઞાનમાર્ગણામાંથી
કેવલદર્શન અને કેવલજ્ઞાન, એ દશ માર્ગણામાંથી મોક્ષે જવાય
છે, બાકીની માર્ગણા વિષે વર્તનારા છવે મોક્ષે જતા નથી. ૩૪

અવચૂરી.

નરગદ્ધ ઇતિ—ગતિ; નરકગતિ; તિર્યગ્ગતિ;
મનુષ્યગતિ; દેવગતિ; તત્ર મનુષ્યગતૌ મોક્ષો જ્ઞવતિ
ન શોષગતિત્રયેઽપિ । ૧

૧ ગતિ એટલે નરકગતિ, તિર્યગ્ગતિ, મનુષ્યગતિ, અને
દેવગતિ, એ ચાર ગતિમાં મનુષ્યગતિમાં મોક્ષ જાય છે. બાકીની
ત્રણ ગતિમાં મોક્ષ થતો નથી.

ઇન્દ્રિયમાર્ગણાસ્થાનં પંચધા એકેન્દ્રિયાદિજ્ઞેદાત્
જ્ઞાતવ્યં તત્ર પંચેન્દ્રિયદ્વારે મોહો જ્ઞવતિ એકેન્દ્રિયાદિ
ચતુષ્ટયે ન જ્ઞવતિ । ૨

૨ ઇન્દ્રિયમાર્ગણા સ્થાન એકેન્દ્રિય વિગેરે લેદથી પાંચ પ્રકાર
રતું જાણવું તેમાં પંચેન્દ્રિયદ્વારમાં ભાક્ષ થાય છે બીજા એકેન્દ્રિય
વિગેરે ચાર દ્વારમાં ભાક્ષ થતા નથી.

કાયમાર્ગણાસ્થાનં षડ્વિધં પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-
તેજઃકાય-વાયુકાય-વનસ્પતિકાય-ત્રસકાયજ્ઞેદૈ
જ્ઞાતવ્યં ।

કાયમાર્ગણાસ્થાન ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપ્કાય, ૩ તેજિકાય,
૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, અને ૬ ત્રસકાય,—એવા લેદથી
છ પ્રકારતું છે.

તત્ર ત્રસકાયવર્ત્તિનો જીવા યોગ્યતાયાં મોહં
યાંતિ શેષપંચકાયસ્થા જીવા મોહં ન યાંતિ । ૩

૩ તેમાં ત્રસકાયના જીવ પોતાની યોગ્યતાએ ભાક્ષે જાય છે
બાકીની પાંચ કાયના જીવ ભાક્ષે જતા નથી.

જ્ઞવસિદ્ધિકમાર્ગણા સ્થાનં દ્વિધા । ૪

૪ જ્ઞવસિદ્ધિકે માર્ગણાતું સ્થાન બે પ્રકારે છે.

જ્ઞવસિદ્ધિકા અજ્ઞવસિદ્ધિકાશ્ચ ।

જ્ઞવસિદ્ધિક અને અજ્ઞવસિદ્ધિક.

તત્ર જ્ઞવસિદ્ધિકાઃ જ્ઞવ્યા એતદ્વિપરીતા અજ્ઞ-
વસિદ્ધિકાઃ ।

તેમાં ભવસિદ્ધિઃ અરહે ભવ્ય છવ અને અભવસિદ્ધિઃ
અરહે તેથી વિપરીત અભવ્ય છવ જાણવા.

તત્ત્વ જ્ઞવસિદ્ધિઃ મોક્ષં યાંતિ અજ્ઞવસિદ્ધિઃ
સ્તુ ન સિદ્ધયંતિ ।

તેમાં ભવસિદ્ધિઃ મોક્ષે જાય છે, અભવસિદ્ધિઃ મોક્ષે
જતા નથી.

સંજ્ઞિમાર્ગણાસ્થાનં દ્વિધા સંજ્ઞિનઃ અસંજ્ઞિનશ્ચ ૫

૫ સંજ્ઞિમાર્ગણા સ્થાન બે પ્રકારે છે. સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી.

તત્ત્વ સંજ્ઞિનાં મોક્ષો જ્ઞવતિ ન અસંજ્ઞિનાં ।

તેમાં સંજ્ઞી છવનો મોક્ષ થાય અસંજ્ઞી છવનો ન થાય.

ચારિત્રમાર્ગણાસ્થાનં પંચધા । ૬

૬ ચારિત્રમાર્ગણા સ્થાન પાંચ પ્રકારે છે.

સામાયિકચારિત્રં ૧ ઠેદોપસ્થાપનીયં ૨ પરિ-
હારવિશુદ્ધિકં ૩ સૂક્ષ્મસંપરાયં ૪ યથાખ્યાતચારિ-
ત્રં ૫ ।

૧ સામાયિક ચારિત્ર, ૨ ઠેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૩
પરિહાર વિશુદ્ધિક, ૪ સૂક્ષ્મ સંપરાય અને ૫ યથાખ્યાત ચારિત્ર.

તત્ત્વ પ્રવચસચરમતીર્થેકરતીર્થવર્તિસાધૂનાં સા-
માયિકં દ્વિધા દેશસામાયિકં સર્વસામાયિકં ।

તેમાં ઠેદોપા તીર્થેકરના સાધુઓને દેશસામાયિક અને
સર્વસામાયિક એવા બે પ્રકારનું સામાયિક છે.

તત્ર દેશસામાયિકં શ્રાવકાણાં જ્ઞવતિ ।

તેમાં દેશસામાયિક શ્રાવકોને હોય છે.

સર્વસામાયિકં યાવજ્જીવં સર્વસાવચ્ચવ્યાપાર-
નિષેધરૂપં ।

જાવ જીવ સુધી સર્વ સાવચ વ્યાપારનો નિષેધ કરવો તે
સર્વ સામાયિક કહેવાય છે.

इदं सर्वं तीर्थवर्त्तिसाधूनां । १

આ સામાયિક સર્વ તીર્થના સાધુઓને હોય છે.

द्वितीयं वेदोपस्थापनीयं तच्च प्रथमचरमतीर्थ-
करतीर्थवर्त्तिसाधूनां पूर्वपर्यायच्छेदनं पंचमहाव्रत्तेषु
उपस्थापनरूपं । २

૨ બીજું વેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર છે. પેલા અને છેલા
તીર્થકરના સાધુઓને પૂર્વના પર્યાયને છેદી પાંચ મહાવ્રતમાં
ઉપસ્થાપન કરવા રૂપ થાય છે.

तृतीयं परिहारविशुद्धिकं तत् नव साधूनां स-
मुदायेऽष्टादशमासान् यावत्तपो विशेषरूपं पश्चात्
जिनकल्पं प्रतिपद्यते स्थविरकल्पिकंवा । ३

૩ ત્રીજું પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર છે. તે નવ સાધુઓના
સમુદાયને અઠારમાસ સુધી તપ વિશેષ રૂપ છે. પછી તેઓને
જિનકલ્પીપણું અથવા સ્થવિરકલ્પપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

चतुर्थं सूक्ष्मसंयरायं ईषन्मात्रसंज्वलनलो-

જ્ઞાણમાત્રોપશમરૂપં દશમગુણસ્થાનવર્તિ, સાધૂનાં
જવતિ । ૪

૪. ચોથું સદ્ગુણપદાય ચારિત્ર છે. તે જરા સંજવલના
લોભના અલુભાત્ર ઊદય રૂપ છે; અને તે દશમા ગુણઠાણે રહે-
લા સાધુઓને હોય છે.

પંચમં યથાખ્યાતં સર્વમોદનીયાપ્તાર્વિશતિ
પ્રકૃતીનાં પોડશકપાય નવનોકપાય મિશ્યાત્વમિશ્ર
સમ્યક્ત્વત્રિપુંજરૂપાણાં ઉદયજ્ઞાવાદ્ જવતિ । ૫

૫. પાંચમું યથાખ્યાત ચારિત્ર છે. તે સર્વ મોહનીયકર્મની
અઠ્યાવીશ પ્રકૃતિ કે જે સોળ કપાય તથા નવ નોકપાય અને મિ-
શ્યાત્વ મિશ્ર સમકલિતના ત્રણ પુંજ રૂપ છે, તેના ઊદયથી થાય છે.

તત્ર યથાખ્યાતચારિત્રેણ મોક્ષો જવતિ ન શે-
ષત્તુશ્ચારિત્રેષુ ।

તેમાં યથાખ્યાત ચારિત્રયે મોક્ષ થાય છે. બાકીના ચાર
ચારિત્રમાં મોક્ષ થતો નથી.

સમ્યક્ત્વમાર્ગણાસ્થાનં પંચધા । ઔપશમિકં ૧
સાસ્વાદનં ૨ ક્ષાયોપશમિકં ૩ વેદકં ૪ ક્ષાયિકં ૫ ।

સમ્યક્ત્વ માર્ગજ્ઞા સ્થાનના ૧ ઔપશમિક, ૨ સાસ્વાદન,
૩ ક્ષાયોપશમિક, ૪ વેદક અને ૫ ક્ષાયિક એવા પાંચ ભેદ છે.

તત્ર ઔપશમિકં સમ્યક્ત્વે એવં લાન્નઃ સ્યાત્ ।

તેમાં ઔપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આ પ્રમાણે લાભ થાય છે.

જ્ઞાનાવરણીય—દર્શનાવરણીય—વેદનીય—અંત-
રાયકર્મણાં ત્રિંશત્કોટાકોટીસાગરોપમસ્થિતિપ્ર-
માણાનાં એકોનત્રિંશત્કોટાકોટીસાગરોપમસ્થિતેઃ
ક્ષયાત્ મોહનીયકર્મણઃ સત્તતિકોટાકોટીસાગરો
પમસ્થિતિકસ્ય એકોનસત્તતિકોટાકોટીસાગરો
પમસ્થિતેઃ ક્ષયાત્ નામગોત્રયોર્વિંશતિકોટાકોટી
સાગરોપમપ્રમાણયોરેકોનવિંશતિકોટાકોટીસાગરોપ-
મસ્થિતેઃ ક્ષયાત્ તેષાં એકૈક કોટાકોટીસા-
ગરોપમસ્થિતિમધ્યપ્રતિષ્ઠાનાં યથાપ્રવૃત્તિકરણેન નિવિ-
મ્ભરાગદ્વેષપરિણામરૂપૌ દુર્નેદૌ ગ્રંથિદેશૌ પ્રાપ્તોજીવઃ
અપૂર્વકરણેન ગ્રંથિદેશં નિનત્તિ.

ત્રીશ કોટા કોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા જ્ઞાનાવરણીય,
દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અંતરાય કર્મની આગણીશ કોટા-
કોટી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી, તથા સીતેર કોટા-
કોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા મોહનીય કર્મની આગણાતેર
કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી, અને વીશ
કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાલા નામ તથા ગોત્ર કર્મની
આગણીશ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિનો ક્ષય થયા પછી, તે-
ઓ દરેકની એક એક કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિની અંદર
યથાપ્રવૃત્તિકરણવડે નિવિઢ રાગદ્વેષના પરિણામ રૂપ દુર્લેધ
અથવા ગ્રંથિદેશને પ્રાપ્ત થયેલો જીવ અપૂર્ણકરણવડે તે ગ્રંથિ-
દેશને લેદ છે.

સમયં સમયં પ્રતિ અનંતવિશુદ્ધ્યા વિશુદ્ધમાનો જીવઃ
તત્ર અંતરકરણેન મિથ્યાત્વસ્થિતિરેકકોટાકોટિ
સાગરોપમસ્થિતિપ્રમાણસ્ય સ્થિતિઘ્નં કરોતિ ।

સમય સમય પ્રત્યે અનંત વિશુદ્ધિથી શુદ્ધ થતો છવ તેમાં
અંતરકરણવડે મિથ્યાત્વની સ્થિતિના એક કોટાકોટી સાગરો-
પમની સ્થિતિ પ્રમાણની જે સ્થિતિ કહે છે.

પ્રથમા સ્થિતૌઃ અંતર્મુદૂર્ત્તકી દ્વિતિયા તદૂના
રોપસ્થિતિઃ ।

પેલી સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્ત્તની છે અને બીજી બાદીની સ્થિતિ
તેથી ઊંચી છે.

પ્રથમસ્થિતૌ પ્રતિસમયં મિથ્યાત્વપુજલાન્ અનુ-
જ્ઞવન્ ક્ષીણાયાં સત્યાં અંતરકરણસ્ય આદ્યસમય એવ
ઔપશમિકસમ્યક્ત્વં લક્ષતે જીવઃ ।

પ્રથમની સ્થિતિમાં પ્રત્યેક સમયે છવ મિથ્યાત્વના પુદ્
ગલને અનુભવે છે. જ્યારે તે સ્થિતિ ક્ષીણ થાય છે ત્યારે
અંતરકરણના પેહેલા સમયમાંજ છવ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્ત કરે છે.

તત્ત્વપ્રયોજલિકં જ્ઞેયં અંતર્મુદૂર્ત્તકાલં યાવન્નવતિ ।

તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પુદ્ગલ પગરતું અને અંતર્મુદૂ-
ર્ત્ત મુધી રહેનારું છે. એમ જાણવું.

યા દ્વિતિયા સ્થિતિઃ મિથ્યાત્વસ્ય વર્તતે તત્ર
પુંજત્રયં કરોતિ શુદ્ધં અર્ધવિશુદ્ધં અશુદ્ધં ચ ।

જે મિથ્યાત્વની ખીજ સ્થિતિ છે તે શુદ્ધ, અર્ધ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ એમ ત્રણ પુંજ કરે છે.

यथा कोङ्वाणां गोमयपानीयादिभिः उत्तारित
मदनजावानां शुद्धपुञ्जं ।

જેમ છાણ પાણી વિગરેથી જેના મીણા ઉતાર્યો હોય એવા કોદરા તે શુદ્ધ પુંજ કહેવાય છે.

अर्द्धोत्तारितः अर्द्धशुद्धपुञ्जः ।

જે કોદરાનો મીણા અર્ધો ઉતાર્યો હોય તે અર્ધ શુદ્ધ પુંજ કહેવાય છે.

अनुत्तारितमदनानां अशुद्धः पुञ्जः

મીણા તદન ઉતાર્યો ન હોય તે અશુદ્ધ પુંજ કહેવાય છે.

एवं मिथ्यात्वदलिकस्यापि कृपितमिथ्यात्वानु-
ज्ञावस्य यः पुञ्जः स शुद्धः क्षायोपशमिकसम्यक्त्वरूपः
कथ्यते ।

એવી રીતે મિથ્યાત્વના દલિયામાંથી મિથ્યાત્વ ભાવ અ-
પાળ્યો હોય એવો જે પુંજ તે ક્ષાયોપશમિક રૂપ શુદ્ધ પુંજ
કહેવાય છે.

यः अर्द्धशुद्धपुञ्जः स मिश्रः कथ्यते ।

જે અર્ધ શુદ્ધ પુંજ તે મિશ્ર કહેવાય છે.

यो ऽ शुद्धपुञ्जस्तन्मिथ्यात्वं ।

જે અશુદ્ધ પુંજ તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે.

તત્ર ઔપશમિકસમ્યક્ત્વકાલસ્ય જઘન્યતઃ એક-
સમયશેષે નત્કૃષ્ણતઃ પદ્માવલિકાશેષે અનંતાનુવંધ્યુ-
દયો જવતિ ।

તે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વના કાલને જઘન્યથી એક સમય શેષ
રહેતા અને બિતૃપ્તથી છ આવી શેષ રહેતાં અનંતાનુવંધી-
ના બિદ્ય થાય છે.

येन औपशमिकसम्यक्त्वं कलुषीभवति ।

જેથી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ કલુષિત થઈ જાય છે.

तदा सम्यक्त्ववमनकाले सास्वादनं जवति । १

ત્યારે સમ્યક્ત્વના વમનકાલે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ થાય છે.

पूर्वोत्तरपुंजत्रयमध्ये यदा शुष्पुंजोदयस्तदा
क्षायोपशमिकसम्यक्त्वं जवति । ३

૩ પૂર્વોત્તર ત્રણ પુંજમાં જ્યારે શુષ્ક પુંજનો ઉદય થાય
ત્યારે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ થાય છે.

पुंजत्रयमध्ये क्षपणकाले क्षपणसमये वेदक
सम्यक्त्वं जवति । ४

૪ ત્રણ પુંજમાં ખપણખાને સમયે વેદક સમ્યક્ત્વ થાય છે.

क्रोधमानमायालोभानां अनंतानुबंधिनां चतुर्णां
क्षये मिश्र्यात्वमिश्रपौञ्जलિકसम्यक्त्वक्षयरूपपुंज-
त्रयक्षાયिकं सम्यक्त्वं लज्जते जीवः तदपि अशौ-
लिकं । ५

૫. અનંતાનુબંધી એવા ચાર કુલે, માન, માયા અને લોભનો ક્ષય થતાં મિથ્યાત્વ, મિશ્ર એવા પુદ્ગલિક સમ્યક્ત્વના ક્ષય રૂપ ત્રણ પુજના ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને જીવ પ્રાપ્ત કરે છે. તે સમ્યક્ત્વ પણ પૌદ્ગલિક નથી.

તત્ર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વે જીવતિ મોક્ષઃ ન શેષસ-
મ્યક્ત્વ ચતુષ્ઠયે ।

તેમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વમાં મોક્ષ થાય છે. બાકીના ચાર સમ્યક્ત્વમાં મોક્ષ થતો નથી.

અનાહાર માર્ગણાસ્થાનં દ્વિધા આહારક-અના-
હારક જેદાત્ ।

તેમાં અનાહાર માર્ગણા સ્થાન આહારક અને અનાહારક એવા બેદથી બે પ્રકારનું છે.

તત્ર અનાહારકસ્ય મોક્ષો જીવતિ ન આહાર-
કસ્યાપિ ।

તેમાં અનાહારકનો મોક્ષ થાય છે, આહારકનો નહીં.

જ્ઞાનમાર્ગણાસ્થાનં પંચધા મતિજ્ઞાન ૧ શ્રુતજ્ઞાન
૨ અવધિજ્ઞાન ૩ મનઃ પર્યવજ્ઞાન ૪ કેવલજ્ઞાન ૫
જેદાત્ ।

જ્ઞાન માર્ગણાસ્થાન ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ૫ કેવલજ્ઞાન—એમ પાંચ પ્રકારે છે.

તત્ર કેવલજ્ઞાને મોક્ષો જીવતિ ન શેષ જ્ઞાન-
ચતુષ્ઠયે ।

તેમાં દેવસજ્ઞાને મોક્ષ થાય છે, બાકીના ચાર જ્ઞાનમાં નથી.

દર્શન માર્ગણાસ્થાનં ચતુર્ણ ચકુર્દર્શન ૧ અ-
ચકુર્દર્શન ૨ અવધિદર્શન ૩ કેવલદર્શન ૪ જ્ઞેદાત્ ।

દર્શનમાર્ગણાસ્થાન ૧ ચકુર્દર્શન, ૨ અચકુર્દર્શન, ૩ અવ-
ધિદર્શન, અને ૪ કેવલદર્શન એવા ભેદથી ચાર પ્રકારનું છે.

તત્ર કેવલજ્ઞાને મોક્ષો જવતિ ન શેષદર્શનત્રયે
ઽપિ ।

તેમાં દેવસજ્ઞાને મોક્ષ થાય છે, બાકીના ત્રણ દર્શનમાં
થતો નથી.

इति सत्पद प्ररूपणाद्वारं व्याख्यातं ।

એવી રીતે સત્પદ પ્રરૂપણા દ્વારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

अथातः परं द्रव्यप्रमाणं कथ्यते ।

હવે તે પછી દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વાર તથા ક્ષેત્ર દ્વાર કહે છે.

द्रव्यप्रमाणे सिद्धा, णं जीव द्रव्याणि हुंति
णंताणि ।

લોગસ્સ અસંખિજ્ઞે, માગે ફક્તો ય સર્વેવી

॥ ૩૫ ॥

દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વારને વિષે સિદ્ધાંતના છવ દ્રવ્ય અનંતા છે.
ચોદ રાજલોકના અસંખ્યાતમે ભાગે એક સિદ્ધ અને સર્વ સિદ્ધ
પણ ત્યાં રહે છે.

અવચૂરી.

દૃઢવ્ય ઇતિ દ્વ્યપ્રમાણ દ્વારે ચિંત્યમાને સિદ્ધાંતાં
જીવદ્વ્યાનિ અનંતાનિ જનંતિ ।

દ્રવ્ય તથા પ્રમાણ દ્વાર ચિંતવતાં તેમાં સિદ્ધના છવ દ્રવ્ય
અનંતા છે.

ઇતિ દ્વ્યપ્રમાણ દ્વારં સમાપ્તં ।

એવી રીતે દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વાર સમાપ્ત થયું.

ક્ષેત્રદ્વારે ચિંત્યમાને લોકાકાશસ્ય અસંખ્યેય
તમે જાગે એકઃ સિદ્ધો વર્તેતે ।

ક્ષેત્રદ્વાર ચિંતવતાં લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં
સિદ્ધ રહે છે.

સર્વે વા સિદ્ધા લોકાકાશસ્ય અસંખ્યેયતમે
જાગે વર્તેતે ।

અથવા લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગમાં સર્વ સિદ્ધ
પણ રહે છે.

પરં એકસિદ્ધ્યાપ્તક્ષેત્રાપેક્ષ્યાસર્વસિદ્ધ્યાપ્તક્ષેત્ર
મધિકપ્રમાણં ।

પણ જોડે સિદ્ધથી વ્યાપ્ત એવા ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સર્વ
સિદ્ધથી વ્યાપ્ત એવું ક્ષેત્ર અધિક પ્રમાણવાળું છે.

इति क्षेत्रद्वारं समाप्तम् ।

એવી રીતે ક્ષેત્રદ્વાર સમાપ્ત થયું.

अथ स्पर्शनादि द्वारत्रयं कथ्यते ।

હવે સ્પર્શના, કાલ અને અંતર એ ત્રણ દ્વાર કહે છે.

फुसणा अहिआ कालो, जग सिद्ध पडुत्र
साइ ओणंतो ।

પહિવાયા માવાઓ, સિદ્ધાણં અંતરં નલ્થિ

॥ ૩૬ ॥

પૂર્વેના ક્ષેત્રથી સિદ્ધતા હોવાની સ્પર્શના અધિક છે. કાલ
જોડે સિદ્ધ ને આશીને સાદિ (આદિ સદિત) અને અનંત હોય
છે. સિદ્ધપણામાંથી શ્રેયી પડવાનો અભાવ છે તેથી સિદ્ધતા હોવાને
અંતર—આંતર નથી. (એ સ્પર્શના, કાલ અને અંતર દ્વાર
જાણવા.) ૩૬

अवचूरी.

फुसणा इति क्षेत्रात् स्पर्शना अधिक ।

પ્રથમ કહેલ ક્ષેત્રદ્વારથી સ્પર્શનાનાર અધિક છે.

યથા એકસ્મિન્ આકાશપ્રદેશે સ્થિતસ્ય પર-
માણોઃ સપ્ત આકાશ પ્રદેશસ્ય સ્પર્શના જન્વન્તિ ।

જેમ એક આકાશ પ્રદેશમાં રહેલા પુદ્ગલ પરમાણુને સાત
આકાશ પ્રદેશની સ્પર્શના થાય છે.

एवं सिद्धानामपि क्षेत्रात् स्पर्शना अधिका
जन्वति ।

એવી રીતે ક્ષેત્રદ્વારથી સિદ્ધના છવોને પણ સ્પર્શના અધિક
થાય છે.

एवं स्पर्शनाद्वारं व्याख्यातं ।

એવી રીતે સ્પર્શનાદ્વારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

अथ कालद्वारं व्याख्यायते ।

હવે કાલ દ્વારની વ્યાખ્યા કરે છે.

एकं सिद्धं प्रतित्य आश्रित्य कालः सादिः अनंतश्च वर्तते ।

એક સિદ્ધને આશ્રીતે કાલ આદિસહિત અને અનંત છે.

सर्व सिद्धानाश्रित्य कालः अनादिः अनंतः ।

સર્વ સિદ્ધાને આશ્રીતે કાલ અનાદિ અને અનંત છે.

यत्र ये केचन सिद्धाः यदा सिद्धास्तदा तेषां
आदिः तदनु प्रतिपातान्नावात् अंतो न जन्वति ।

કારણ, જ્યાં જે કોઈ સિદ્ધના છવ જ્યારે સિદ્ધ થાય ત્યારે

તે દાસથી તેમની આદિ છે, તે પછી તેમને પાછા પડવાનો અભાવ છે તેથી અંત પશુ નથી.

एवं कालक्षारं व्याख्यातं

એવી રીતે કાલદ્વારની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી.

अथ अंतरक्षारं कथ्यते ।

હવે અંતરદ્વાર કહે છે.

अप्रतिपातस्य अज्ञावात् सिद्धानां अंतरं नास्ति ।

તેમને પ્રતી પડવાનું નથી તેથી સિદ્ધના છવને અંતર નથી.

यतः अंतरं तदुच्यते यत् तंज्ञावं प्राप्य पुनर-
न्यत्र गत्वा पुनरपि स एव ज्ञावः प्राप्यते ।

તે જાવને પાછી પુનઃ બીજે સ્થલે જઈ ફરીવાર પાછો તેજ જાવ પ્રાપ્ત કરે તે અંતરદ્વાર કહેવાય છે.

एवं विधं अंतरं सिद्धानां नास्ति ।

એવા પ્રકારનું અંતર સિદ્ધના છવોને નથી.

प्रतिपाताज्ञावात् ।

કારણ કે, તેમને પાછા પડવાનો અભાવ છે.

एवं अंतरक्षारं समाप्तम् ।

એવી રીતે અંતરદ્વાર સમાપ્ત થયું.

અથ જ્ઞાગાદિદ્વારદ્વયં લિખ્યતે।

હવે ભાગદ્વાર તથા ભાવદ્વાર કહે છે.

❖—❖—❖

સર્વજિયાણમણંતે, ભાગે તે તેસિં દંસણં
નાણં ।

સ્વદ્ભાવે પરિણામિ એઅ પુણ હોઈ જીવત્તં

॥ ૩૭ ॥

સર્વ સંસારી જીવોને અનંતમે ભાગે તે સિદ્ધના જીવ છે.
(એ ભાગદ્વાર જાણવું.) તે સિદ્ધના જીવોના કેવલદર્શન અને
કેવલજ્ઞાન તે ક્ષાયિક ભાવે વર્તે છે અને જીવિતપણું પારિ-
ણમિક ભાવને વિષે વર્તે છે. ૩૭

અવચૂરી.

સર્વજિયાણ ઇતિ સર્વજીવાનાં અનંતતમે
જ્ઞાગે વર્તંતે સર્વેઽપિ દ્વારસિદ્ધાઃ ।

ઉપરના સર્વ દ્વારના સિદ્ધનાજીવ (સંસારી) સર્વ જીવો
ના અનંતમા ભાગે છે.

एवं ज्ञागद्वारं समाप्तं ।

એવી રીતે ભાગદ્વાર સમાપ્ત થયું.

अथ ज्ञावद्वारं लिख्यते ।

હવે ભાવદ્વાર કહે છે.

તેનુ સિદ્ધેષુ કેવલજ્ઞાનં કેવલદર્શનં ચ ક્ષાયિકે
જ્ઞાવે વર્તતે ।

તે સિદ્ધના છવોમાં કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ક્ષાયિક
ભાવે વર્તે છે.

પારિણામિકે જ્ઞાવે જીવિતવ્યં વર્તતે ।

અને જીવિતપણું પારિણામિક ભાવમાં વર્તે છે.

एवं ज्ञावहारं समाप्तं ।

એવી રીતે ભાવદ્વાર સમાપ્ત થયું.

अथ अल्पबहुत्वहारं लिख्यते ।

હવે અલ્પ-બહુત્વ નામે નવમું દ્વાર કહે છે.

योवा नपुंससिद्धा, तयी नर सिद्धा कमेण
संखगुणा ।

इअ मुक्क तत्त मेअं, नव तत्ता लेसओ भ-
णिआ ॥ ३८ ॥

નપુંસક સિદ્ધ સર્વથી યોવા છે. તે નપુંસકથી સ્ત્રી પુરુષ-
અનુક્રમે સંખ્યાત શુભા સિદ્ધ થયેલા જનન્યા. એ નવમું મોક્ષતત્ત્વ
છે એવી રીતે છવાદિ નવતત્ત્વ સર્વથી ક્ષણ ૩૮

(૧૫૨)

નવતત્ત્વબોધ.

અવચૂરી.

થોવા ઇતિ-મોક્ષગમનન્નવે નપુંસકત્વં
નુન્નય યે સિદ્ધાઃ તે સ્તોકાઃ

જેઓ મોક્ષે જવાના ભવમાં નપુંસકપણું અનુભવી સિદ્ધ થયેલા છે તેના છવ થોડા છે.

જન્મ નપુંસકાનાં ચારિત્રમપિ ન જવતિ કુતે
મોક્ષગમનં ।

જન્મથી નપુંસક એવા પુરુષને ચારિત્ર પણ નહોત્ય તે
મોક્ષે જવું ક્યાંથી હોય ?

એતે નપુંસકા યે પશ્વાત્ વર્દિતાદિ વિશેષે
કૃતાસ્તે જ્ઞેયાઃ ।

આ નપુંસક જે પછવાડેથી વધરાવળ વિગેરેના રોગથી નપુંસક થઈ ગયા હોય તે જાણવા.

નપુંસકસિદ્ધેન્યઃ સ્ત્રીવેદમનુન્નૂય યે સિદ્ધાસ્તે
સંખ્યાતગુણાઃ ।

સ્ત્રીવેદને અનુભવી જે સિદ્ધ થયેલા છે તે નપુંસક સિદ્ધ થઈ
સંખ્યાતગુણા છે.

સ્ત્રીસિદ્ધેન્યોઽપિ યે પુરુષવેદમનુન્નૂય સિદ્ધાસ્તે
સંખ્યાતગુણાઃ ।

જે પુરુષવેદને અનુભવી સિદ્ધ થયેલા છે તે સ્ત્રી સિદ્ધ થઈ
સંખ્યાતગુણા છે.

इति अल्पबहुत्वद्वारं समाप्तम् ।

अथी रीते अल्पबहुत्व नामे नवभुं द्वार समाप्ते धनुं.

एतावता ग्रंथेन संतपयपरूपणयेत्यादि गाथां
सकलापि व्याख्याता ज्ञेया ।

आरम्भा अथधी "संतपय परूपण" इत्यादि सर्व गाथानी
व्याख्या इत्याभां आधी.

इति मोक्षतत्त्वमेतद् ज्ञातव्यम् ।

अथी रीते आ मोक्षतत्त्व ज्ञानधनुं.

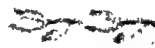
मोक्षतत्त्वज्ञानेन नवतत्त्वानि लेशतो ज्ञाणि-
तानि ज्ञातव्यानि ।

अे मोक्षतत्त्वना पहनधी संक्षेपधी नवतत्त्वानुं पहन धनुं
अेभ ज्ञानधनुं.

अथ नवतत्त्वपरिज्ञान फलमाह ।

एवे नवतत्त्व ज्ञानवानुं इति उहे अे.

जीवाश्चनवपयत्ये, जो जाणइ तस्स होइ स-
म्मत्तं ।

भावेण सद्वहंतो, आयाणमाणेवि सम्मत्तं

॥ ३९ ॥

જે પ્રાણી જીવાદિ નવ પદાર્થોને જાણે છે, તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે. જે તે નવ પદાર્થ ઉપર શ્રદ્ધારાખે તો કહિ તે નવ પદાર્થના જ્ઞાનથી રહિત હોય તોપણ તેને સમ્યક્ત્વ થાય છે. ૩૯

અવચૂરી.

जीवश्-इति जीवादि नव पदार्थान् यो जानाति श्रद्धते च तस्य ज्ञवति सम्यक्त्वं ।

જે જીવાદિ નવ પદાર્થોને જાણે અને તેપર શ્રદ્ધા રાખે તેને સમ્યક્ત્વ થાય છે.

ज्ञावेन “ तमेव सच्चं नीसकं जं जिणेहिं पवे-
ईयं ” इत्यादि शुज्नात्मपरिणामरूपेण श्रद्धधाति
कोऽर्थः श्रद्धानं कुर्वति ।

ભાવે કરીને એટલે “ જે જિન ભગવંતે કહ્યું છે તેજ સત્ય અને નિઃશંક છે ” ઇત્યાદિ આત્માનો શુભ પરિણામ; તે પડે શ્રદ્ધા રાખે—અર્થાત્ તે ઉપર આસ્તાબુદ્ધિ રાખે.

जीवादिपदार्थज्ञानरहितेऽपि जीवे सम्यक्त्वं
ज्ञवति ।

તે જીવ કહિ જીવાદિ પદાર્થના જ્ઞાનથી રહિત હોય તોપણ તેને સમ્યક્ત્વ થાય છે.

अथ सम्यक्त्वस्वरूपं कथयति ।

હવે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ કહે છે.

સવ્યાજિણેસર મા, સિઆરંવચ્ચના ઇ નન્નહા
હંતિ ।

इह बुद्धि जरस्स मणे, सम्मतं निच्चलं तस्स
॥ ४० ॥

તીર્થકરોએ કહેલા સર્વ વચન અન્યથા ન હોય, એવી
બુદ્ધિ જેના મનમાં હોય તેનું સમ્યક્ત્વ નિશ્ચય છે. ૪૦

अवचूरी.

સવ્યાજિ ઇતિ સર્વાણિ જિનેશ્વરજ્ઞાપિતાનિ વચ-
નાનિ ન અન્યથા જવંતિ ।

જિનેશ્વર ભગવતે કહેલા સર્વ વચનો અન્યથા ન હોય,

इति बुद्धिर्यस्य मनसि सम्यक्त्वं निश्चलं तस्य
जवति ।

એવી બુદ્ધિ જેના મનમાં છે, તેનું સમ્યક્ત્વ નિશ્ચય છે.

— ❀ ❀ ❀ —

अथ सम्यक्त्वं फलमाह

હવે સમ્યક્ત્વનું ફલ કહે છે.

❀ ❀ ❀

अंतो मुहुत्तमितं, पि फासिअं हुज्ज जेहि
सम्मतं ।

(૧૨૬)

નવતત્ત્વબોધ.

તેસિં અવહૂપુગ્ગલ પરિઅદ્વો ચેવ સંસારો

॥ ૪૭ ॥

એક અંતર્મુહૂર્ત માત્ર એટલે નવ સમયથીમાંડીને એક સમયે ન્યૂન બે ઘડી કાલ માત્ર પણ જેમણે સમ્યક્ત્વ પ્રશ્ન્યું હોય, તેના જીવોને નિશ્ચયે કરી અર્ધપુગ્ગલપરાવર્તન એવા સંસાર બાકી રહે છે. ૪૧

અવચૂરી.

અંતોમુહુત્ત-ઈતિ અંતર્મુહૂર્તમપિ કાલં યૈઃ
સમ્યક્ત્વં સ્પર્ષં જવતિ ।

જેમણે અંતર્મુહૂર્ત કાલ માત્ર પણ સમક્ષિતને પ્રશ્ન્યું છે.
તેમાં અપાર્ઘઃ અર્ધપુગ્ગલપરાવર્તરૂપઃ સંસારો
જવતિ ।

તેના જીવોને અર્ધ રહિત એકઅર્ધપુગ્ગલપરાવર્તન રૂપ
સંસાર (બાકી) હોય છે.

આશાતના બંહુલાનામપિનઅધિકસંસારઃ સ્યાત્ ।

ઘણી આશાતના કરતાં હોય પણ તેમને અધિક સંસાર
હોતો નથી.

શુદ્ધ સમ્યક્ત્વારાધનેન કેચન તેનૈવ જીવેન સિ-
દ્ધ્યંતિ કેચન તૃતીયસપ્તાષ્ટજીવાન્નાતિક્રામંતિ કિંતુ
સિદ્ધત્વં શીઘ્રં પ્રાપ્નુવન્તિ ।

પરંતુ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનું આરાધન કરવા વડે કોઈ તેજ ભવે.
અર્થાત્ જો આને દેખી લીધા આપણા આંતરે આપણા બાહ્યે

ઉદ્ગમન કરતાં નથી અર્થાત્ ત્રીજો, સાતમે અને આઠમે ભવે તરતજ સિદ્ધ થાય છે.

અથ પુદ્ગલપરાવર્તસ્વરૂપમાહ ।

હસ્તસપ્તિણી અણંતા, પુદ્ગલપરિઅદૃઓ મુળે
અવ્યો ।

તેણંતાતી અણ, અણાગચણ અણંતગુણા
॥ ૪૨ ॥

અનંતી ઉત્સર્પિણી તથા અનંતી અવસર્પિણી જાય તેમલે
કાલ એક પુદ્ગલ પરાવર્તન બતાવેલા, તેવા અનંત ગુણા પુદ્-
ગલ પરાવર્તન અતીત કાલે ગયા અને અનંતગણા અનાગત
(ભવિષ્ય) કાલે જશે. ૪૨.

(અવચૂરી નાસ્તિ.)

અથ સિદ્ધાનાં પંચદશ જ્ઞેદાન્ કથયતિ ।

હવે સિદ્ધ જીવોના પંદર ભેદ કહે છે.

જિણ અજિણ તિત્થ તિત્થા, ગિહિ અન્ન સ-
લિંગથી નર નપુંસા ।

પત્તેય સયંબુદ્ધા, બુદ્ધબોહિય સિદ્ધિણિકાય ॥૪૩॥

૧ તીર્થંકરસિદ્ધ, ૨ અતીર્થંકરસિદ્ધ, ૩ તીર્થસિદ્ધ, ૪ અતીર્થસિદ્ધ, ૫ ગૃહસ્થસિદ્ધ, ૬ અન્યલિંગસિદ્ધ, ૭ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૮ સ્ત્રીસિદ્ધ, ૯ પુરુષસિદ્ધ, ૧૦ નપુંસકસિદ્ધ, ૧૧ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, ૧૨ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ, ૧૩ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૧૪ એકસિદ્ધ અને ૧૫ અતેકસિદ્ધ,—એ સિદ્ધના પંદર ભેદ જાણવા. ૪૩

અવચૂરી.

જિણ—इति तीर्थकराः संतो ये सिद्धाः ते तीर्थकरसिद्धाः ।

તીર્થંકર થઈ જે સિદ્ધ થાય તે તીર્થંકર સિદ્ધ કહેવાય છે.

अतीर्थकर सिद्धाः सामान्यकेवलिनः ।

જે સામાન્ય કેવલી તે અતીર્થંકર સિદ્ધ કહેવાય છે.

अतीर्थसिद्धाः जगवती मरुदेव्यादिवत् ।

જે તીર્થમાં સિદ્ધ ન થાય તે અતીર્થસિદ્ધ કહેવાય છે. જેવા જગવતી મરુદેવી વિગેરે.

स्वलिंगे रजोहरणादिरूपे व्यवस्थिताः संतो ये सिद्धा स्ते स्वलिंगसिद्धाः ।

રજોહરણ વિગેરે પોતાના લિંગ (ચિન્હ) માં રહી જે સિદ્ધ થયેલા છે તે સ્વલિંગસિદ્ધ કહેવાય છે.

तदा अन्यलिंगे पारिव्राजकादिसंबंधिनि वल्क-
लचीर्यादिवत् इव्यलिंगेसिद्धाः ते अन्यलिंगसिद्धाः ।

અન્ય—બીજા પરિણામ—સંન્યાસી વિગેરેના સિંગમાં એકલે વલ્લભચીરી વિગેરેની જેમ, દ્રવ્યલિંગે શિદ્ધ તે અન્યલિંગ શિદ્ધ દહેવાય છે.

યથા અન્યલિંગિનાં જ્ઞાવતઃ સમ્યક્ત્વાદિપ્રતિ-
પન્નાનાં કેવલજ્ઞાનં પ્રતિપદ્યંતે તદાન્યલિંગત્વંદૃષ્ટવ્યં
અન્યથા યદિ દીર્ઘમાયુષ્કમાત્મનઃ પદ્યંતિ જ્ઞાનેન
તતઃ સાધુલિંગમેવ પ્રતિપદ્યંતે ।

અર્થ—અન્યલિંગી ભાવથી સમ્યક્ત્વ વિગેરેને પ્રાપ્ત કરી કેવલજ્ઞાનને પામે છે ત્યારે તેમનામાં અન્યલિંગપણું અણપુરું નહીં તેા જો તેઓ પોતાનું દીર્ઘ આયુષ્ય જ્ઞાનથી જીવે તેા તે પછી સાધુ લિંગનેજ પ્રાપ્ત કરે છે.

તથા સ્ત્રિયા લિંગં સ્ત્રીલિંગં વેદઃ શરીર નિવૃત્તિ
વેદે સતિ સિદ્ધાજ્ઞાવાત્ તસ્મિન્ સ્ત્રીલિંગે વર્તમાનાઃ
સંતો યે સિદ્ધાઃ પ્રત્યેકબુદ્ધર્જિતાઃ કેચિત્ સ્ત્રીલિંગ
સિદ્ધાઃ ।

સ્ત્રીનું લિંગ તે સ્ત્રીલિંગ અર્થાત્ સ્ત્રીવેદઃ કારણ કે, શરીરનિ-
વૃત્તિ રૂપ વેદ વિષમાન હતાં શિદ્ધ થઈ શકાનું નથી. તેવા સ્ત્રી
લિંગમાં વર્તતા જે શિદ્ધ થાય તે સ્ત્રીલિંગ શિદ્ધ કહેવાય છે.
પ્રત્યેક જુદા શિવાયના દેસાકર્મઃ સ્ત્રીલિંગ શિદ્ધ થયેલા છે.

તથા પુરુષલિંગે શરીરનિવૃત્તિરુપે વ્યવસ્થિતાઃ
સંતો યે સિદ્ધાઃ તે પુરુષલિંગસિદ્ધાઃ ।

શરીર નિવૃત્તિ રૂપ પુરુષલિંગ (વેદ) માં રહેતાં જે શિદ્ધ
થયા તે પુરુષલિંગ શિદ્ધ કહેવાય છે.

તથા નપુંસકાલિંગે વર્તમાનાઃ સંતો યે સિદ્ધાસ્તે નપું-
સક લિંગસિદ્ધાઃ ।

નપુંસક લિંગમાં રહેતાં જે સિદ્ધ થયા તે નપુંસક લિંગ
સિદ્ધ કહેવાય છે.

ગૃહસ્થાઃ સંતો યે સિદ્ધાસ્તે ગૃહસ્થસિદ્ધાઃ જ્ઞરતાદયઃ ।

ગૃહસ્થ થઈ જે સિદ્ધ થયેલા તે ગૃહસ્થસિદ્ધ કહેવાય છે.
જેવા કે ભરત વિગેરે.

પ્રત્યેકં કિંચિદ્ વૃષજ્ઞાદિકં અનિત્યતાદિજ્ઞાવના
કારણં વસ્તુ બુદ્ધા બુદ્ધવંતઃ પરમાર્થમિતિ પ્રત્યેકબુદ્ધાઃ
સંતો યે સિદ્ધાઃ તે પ્રત્યેકબુદ્ધાઃ ।

પ્રત્યેક એટલે કાંઈક ધર્મ પ્રમુખ કે જે અનિત્ય વિગેરે
જ્ઞાવનાનું કારણ રૂપ વસ્તુ જાણી પરમાર્થ જાણનારા તે પ્રત્યેક
બુદ્ધ; તેવા પ્રત્યેક બુદ્ધ થઈ જે સિદ્ધ થયેલા તે પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ
કહેવાય છે.

તથા એકૈકસમયે એકૈકા વસંતો યે સિદ્ધાસ્તે
એકસિદ્ધાઃ ।

એક એક સમયે એક એક રહેતા જે સિદ્ધ થયેલા તે એક-
સિદ્ધ કહેવાય છે.

એકસમયે વૃષજ્ઞાદિઅષ્ટશતોત્તરાઃ સેધનાદનેકસિદ્ધાઃ ।

એક સમયે રૂપભદ્ર વ પ્રમુખ એકસો ને આઠ સિદ્ધ થયેલા
તે અનેક સિદ્ધ કહેવાય છે.

વુઠા આચાર્યા; તૈર્વોધિતા યે સિદ્ધાઃ તે વુઠ-
વોધિત સિદ્ધાઃ ।

જુદ એટલે આચાર્ય તેમજે બોધ પમાડતાં જે સિદ્ધ ધર્મજ્ઞ
તે જુદ બોધિતસિદ્ધ કહેવાય છે.

इति पंचदशज्ञेदाः

એવી રીતે સિદ્ધનાં ૫૬૨ જોડ છે.

इति नवतत्वाचूरी समाप्ता ।

એવી રીતે નવતત્ત્વ બોધની અવચૂરી સમાપ્ત થઈ.

—*—

श्री नवतत्त्वबोधः श्रवचूरी सहितः

* स्वयंप્રજ્ઞ સિદ્ધતે કપિલાદિ પ્રમુખ જ્ઞાતૃવા.

